

Jordi Panyella i Carbonell. **Entrevista a Josep Maria Gasch** • Antoni Comín. **De la responsabilitat social de les empreses a l'economia social i cooperativa** • Marco Grassi. **Les assegurances èticament orientades** • Heloísa Primavera. **Xarxes d'intercanvi a l'Amèrica Llatina: quo vadis?** • Jordi Arcarons i Daniel Raventós. **Filosofia i economia de la renda bàsica de ciutadania** • Josep Parcerisa i Casals. **Com evoluciona el cooperativisme català?** • Paulo Peixoto de Albuquerque. **Autogestió** • Marcello Baquero. **Capital social** • Xarxa Italiana d'Economia Solidària. **Carta per la Xarxa Italiana d'Economia Solidària** • Fundació Nova Cultura de l'Aigua. **Ciència, tècnica i ciutadania: claus per a una gestió sostenible de l'aigua** • Vandana Shiva. **Terra Mare: Una celebració de les economies vives** • CIPO i CONSOP. **Bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social**

Les fotos que il·lustren aquest número 16 són de Martí Pey.

Consell de redacció:

Mercè Fluvià, Mireia Franch, Héctor Galvany, Jordi Garcia, Jordi Panyella, Josep Parcerisa, Jordi Via, Ester Vidal.

Coordinació:

Héctor Galvany - Arç cooperativa

Maquetació, traducció i revisió lingüística:

L'apòstrof, SCCL

Impressió i enquadernació:

Gramagraf, SCCL

Edita:

Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

Redacció, publicitat i subscripcions:

Telèfon: 93 318 81 62

Pg. de Gràcia, 6 2n 2a, 08007 Barcelona

federacio@cooperativest treball.coop

www.cooperativest treball.coop

Amb el suport de l'Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives

D.L. B - 29.642/97

Revista impresa en paper 100% reciclat

Í N D E X

Presentació 3

Entrevista

Entrevista a Josep Maria Gasch
Jordi Panyella i Carbonell 7

Textos

De la responsabilitat social de
les empreses a l'economia social
i cooperativa
Antoni Comin 13

Les assegurances èticament
orientades
Marco Grassi. 31

Xarxes d'intercanvi a l'Amèrica Llatina:
quo vadis?
Heloísa Primavera 43

Filosofia i economia de la renda
bàsica de ciutadania
Jordi Arcarons i Daniel Raventós 61

Pre-textos

Com evoluciona el cooperativisme català?
Josep Parcerisa i Casals 73

Autogestió
Paulo Peixoto de Albuquerque 77

Capital social
Marcello Baquero 85

Carta per la Xarxa Italiana
d'Economia Solidària
Xarxa Italiana d'Economia Solidària 93

Contextos

Ciència, tècnica i ciutadania: claus
per a una gestió sostenible de l'aigua
Fundació Nova Cultura de l'Aigua. 97

Terra Mare: Una celebració de les
economies vives
Vandana Shiva 105

Bones pràctiques de les cooperatives
d'iniciativa social: CIPO i CONSOP . . . 111

Ressenyes

Reconsiderar la riqueza y el empleo
Elvira Durán 121

Recomanacions

Obres varies 123

Il·lustracions

Ferdinand
Martí Pey 29, 60, 92, 103

Presentació

Entrevista a Josep Maria Gasch

Des de la privilegiada talaia que dona l'experiència, Josep Maria Gasch, advocat i un dels fundadors del Col·lectiu Ronda, ens parla del sentit de l'advocacia en la defensa de les classes populars, el paper que hi juga el cooperativisme i les possibilitats de transformació social.

De la responsabilitat social de les empreses a l'economia social i cooperativa

El terme de responsabilitat social corporativa o empresarial s'ha posat de moda; continuament és invocat tant des de la dreta com des de l'esquerra, que l'omplen de continguts diferents. Qualsevol interpretació progressista del concepte no pot menystenir l'economia social i cooperativa, ara com ara l'exemple més autoritzat del que ha de ser una empresa socialment responsable.

Les assegurances èticament orientades

Normalment, quan parlem de finançament ètic o alternatiu, pensem únicament en la banca ètica, les cooperatives de crèdit o els préstecs solidaris. Marco Grossi, del consorci assegurador italià CAES, ens convida a fixar-nos també en el sector de les assegurances, on ja disposem d'algunes experiències, bé que poques, d'assegurança ètica i socialment responsable.

Xarxes d'intercanvi a l'Amèrica Llatina: quo vadis?

Una nova pràctica alternativa pugna per fer-se un lloc en l'espai organitzatiu i conceptual de l'economia solidària: les xarxes d'intercanvi. L'autora d'aquest treball, l'argentina Heloisa Primavera, ens explica les característiques d'aquestes xarxes i ens remarca la importància que revesteixen per a la construcció d'una nova economia.

Filosofia i economia de la renda bàsica de ciutadania

En molt pocs anys, la renda bàsica ha passat de ser una proposta titllada com impossible a entrar en les agendes polítiques. En aquests moments, la majoria de sectors d'esquerreres la propugnen, mentre que diferents estudis demostren que el seu finançament seria igualment factible. Ara bé, que la renda bàsica s'implanti finalment o no depèn de la mobilització social que sigui capaç de generar entorn seu, tenint present que una minoria de la societat, la més poderosa i rica, no l'acceptarà de grat.

Com evoluciona el cooperativisme català?

El cooperativisme català va bé o, més aviat, és el que volem creure i fer creure als altres? Aquesta és la pregunta que llança Josep Parcerisa en el seu article. Ell es permet de dubtar d'aquesta bona salut, a la llum de fenòmens com la disminució del ritme de formació de noves cooperatives en els darrers anys. En qualsevol cas, afirma, ens falten dades fiables per poder fer diagnòstic, i això constitueix, ja per si mateix, un mal símptoma.

Autogestió

Paraula polisèmica, emprada per uns i altres i, doncs, carregada d'ambigüitat. Per a uns, mera tecnologia de gestió apta per augmentar la productivitat dels treballadors a les empreses; per a altres, palanca per a la modificació de les relacions socials en el treball però també en totes les esferes de la vida.

Capital social

Contràriament a les teories pures del liberalisme econòmic, l'activitat econòmica no es pot entendre sense apel·lar a virtuts públiques com la confiança, la cooperació i el servei a la comunitat. És l'anomenat capital social.

Carta per la Xarxa Italiana d'Economia Solidària

Pertot arreu s'estén la necessitat d'enxarxar-se entre les diferents experiències de l'economia solidària, en el camp de la producció, el consum, la comercialització i el finançament. En aquest número reproduïm la carta de constitució de la Xarxa Italiana d'Economia Solidària, que té molts punts en comú amb d'altres, com la mateixa Xarxa Catalana d'Economia Solidària.

Ciència, tècnica i ciutadania: claus per a una gestió sostenible de l'aigua

El IV Congrés Ibèric de Gestió i Planificació de l'Aigua, esdevingut a Tortosa el desembre passat, va tenir lloc després de la derogació del Pla Hidrològic Nacional. Es reunia, doncs, en un nou context; ara la prioritat és introduir una nova cultura de l'aigua, ajudant-se dels actuals coneixements científics, els progressos tecnològics i la participació ciutadana en les grans decisions hidràuliques.

Terra Mare: Una celebració de les economies vives

"Som el que mengem i, escollint el menjar, escollim qui som". Aquesta és una de les claridents afirmacions que l'activista i científica índia Vandana Shiva va compartir amb 5.000 membres de 1.200 comunitats preocupades per l'alimentació de 130 països en el marc del congrés de Terra Mare, celebrat a Torí a la tardor passada.

Bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social: CIPO i CONSOP

La revista segueix divulgant els continguts de la Jornada de Bones Pràctiques de les Cooperatives d'Iniciativa Social, que va tenir lloc a Mataró a l'estiu de 2004. Si al número anterior en vam publicar la taula rodona amb les intervencions de Toni Comín, Àngels Nogué i Martí Masferrer (aquest darrer convertit per un lamentable error nostre en Tomàs Ferrer, aprofitem per demanar disculpes), ara us oferim les ponències de les cooperatives CIPO i CONSOP, que van tractar de les seves experiències en el camp de la gestió de la qualitat i la intercooperació.

Ressenya: *Reconsiderar la riquesa y el empleo*

A l'altar de "la generació de riquesa i ocupació" s'immolen dia si l'altra també els drets socials i ciutadans més variats. El llibre de Patrick Viveret i l'Equip Promocions, editat per Icaria, desmunta aquell tòpic i planteja la necessitat de crear altres indicadors de riquesa.

Recomanacions

Aquest cop us recomanem un llibre, *Ética ecològica. Propuestas para una reorientación*, un joc *Què dius que veus?*, i una revista, els Quaderns de Participació d'*Illacrua*, *Actualitat i Alternatives*, dedicats al programari lliure.

Fotos

Altres vegades hem il·lustrat algunes feines durant el procés de la seva realització: fer pa, la feina d'una colla de boscaters, bufar el vidre, fer la verema, fer el carbó... Les fotos de Martí Pey del present número ens mostren com treure el suro de les alzines, com fer cistells i com embogar cadires. No voldríem perdre la memòria dels vells oficis, els productes dels quals encara ens ben acompanyen en la vida quotidiana, i que poden semblar-nos arcaics vistos fora de context.

Il·lustracions

Com tothom sap, els dibuixants humoristes també tenen els seus humoristes preferits. Martí Pey ha volgut retre homenatge a Chaval (1915-1986), il·lustrador de *Novel Observateur* i *Paris Match*, entre d'altres, recreant-nos algunes de les seves il·lustracions. Ell mateix ens comenta: "Chaval, bordelès de naixement, va ser un dels més grans humoristes francesos que han existit. Us acostem al seu humor lúcid, curull d'una lògica demolidora, la seva principal característica és l'absurditat. Els seus dibuixos eren intel·ligents i, encara que no ho sembli, alguns d'ells molt intel·lectuals".

Entrevista a Josep Maria Gasch:

“Canviar el món és possible
si es mantenen els objectius
del moviment cooperatiu”

Per Jordi Panyella i Carbonell

El passat mes de març es jubilà l'advocat i cooperativista Josep Maria Gasch. Nascut a Rubí, fou un dels fundadors del Col·lectiu Ronda. A més, ha aportat el seu coneixement de l'advocacia tant al Col·legi d'Advocats, com a diverses associacions, fundacions i empreses d'inserció.

**Com valores, ara, l'aposta que
vau fer des del Col·lectiu Ronda
d'“oferir una defensa de les classes
desprotegides”, combi-
nant l'advocacia amb un
servei integral d'econo-
mia, i des d'una aposta
interna de funcionament
cooperatiu?**

Aquí hi ha una qüestió que hem de delimitar. Al començament, parlar de cooperatives no entrava dins del nostre camp, però sí que hi entrava la necessitat d'assessorar econòmicament i tècnicament. Per exemple, en tots els expedients de crisi, en les regulacions d'ocupació, sí que hi ha un aspecte jurídic, però quan una empresa diu que va malament, s'ha d'analitzar i aleshores es necessita un economista, o àdhuc un enginyer si es tracta de problemes organitzatius. En aquest aspecte, l'assessorament global sí que el preveïem ja des del començament.

Això va ser el que va decantar que en un moment determinat ampliéssim aquest assessorament econòmic a entitats, al començament cooperatives, després també s'hi han afegit associacions i fundacions. Però principalment cooperatives, perquè les primeres cooperatives estaven formades per treballadors d'empreses en crisi, en què precisament, o des d'un punt de vista econòmic o des d'un punt de vista organitzatiu, o dels dos conjuntament, es valorava que eren viables, i si no amb tots els treballadors, sí amb una part. Aleshores, com que nosaltres havíem assessorat tota la lluita enfront de l'empresa i es veia la possibilitat de tirar endavant, vam arribar a un pacte, so-

bretot perquè ens insistien molt que “si ens assessoreu, ens heu d'assessorar globalment”.

Què passa amb el funcionament intern? Jo crec que hem patit el que pateixen totes les unitats cooperatives, especialment quant a democràcia interna. Quan ets petit, la democràcia interna és molt més gran; es poden decidir coses, o la majoria de coses, en assemblees. Recordo que a l'advocat que ens va fer els estatuts de la cooperativa, li vam dir que fèiem assemblea cada mes o cada setmana, i

va dir “ho sento, això no us ho poso als estatuts, perquè acabareu no fent-ho”. I efectivament no ho fem, i a més a més, a les assemblees s'hi va ja, pràcticament, amb les coses molt preparades. La discussió, la reflexió... és sempre anterior a l'assemblea. Però això dic que, per mi, és el problema de les entitats que es fan grans.

**Diuen que quan vau començar
volíeu canviar el món, ¿és possible
des del cooperativisme?**

Això de canviar el món, potser als 65 anys, un ja ho veu com una paraula molt grossa. Però crec que és possible si es mantenen i es compleixen els objectius del moviment cooperatiu, que realment són elements transformadors. Ara bé, hi ha una cosa molt forta, que és el neoliberalisme. És un obstacle? Evidentment, però les cooperatives són un granel de sorra. Pot ser que les cooperatives hagin de treballar per a altres empreses, però si mantenen l'esperit cooperatiu i no l'esperit de guanyar simplement diners, poden ajudar al canvi.

Un dels vostres objectius és la “defensa del dret de tota persona a una vida autònoma, digne i lliure”. Com es defensa aquest dret?

Aquí hauríem de parlar dels drets personals. El dret a un treball, un treball remunerat, la defensa del treballador, suposa intentar que la persona pugui tenir una vida més digna. El dret a l'habitatge, doncs lluitar en el camp civil perquè una persona no sigui desnonada. El dret a la lliure expressió, el medi ambient, la no discriminació, la igualtat de sexe i de tota naturalesa, etc. em sembla que són elements que si lluites per això, intentes, en definitiva, aquesta cosa tan maca que dius que tenim com a objectiu.

Un altre objectiu és “la recerca de sistemes de convivència i d'organització que dinamitzin la creativitat i promoguin la solidaritat”. Ens pots posar algun exemple d'aquests sistemes?

Jo diria que potenciar el cooperativisme vol dir això. Com que potenciar el cooperativisme significa potenciar que la gent sigui autònoma, que treballi per a ella i que decideixi, si una persona ha de decidir, primer ha de reflexionar i, per tant, ha de ser creativa.

Per vosaltres el principi de solidaritat és molt important.

Des del començament vam partir de la idea que en qualsevol tipus de solidaritat ens donem mútuament. Nosaltres donem, però ells també ens donen. A partir d'aquí creiem en la solidaritat i creiem estar al mateix nivell. És el que diuen algunes organitzacions de la part i

la contrapart, però a mi el nom de contrapart no m'agrada, perquè sembla que hi ha una contradicció, però com a mínim són parts, estan al mateix nivell.

En una lluita obrera, els que han de decidir són ells, nosaltres hem d'ajudar que aquestes decisions vagin a bon port.

En l'origen del Col·lectiu hi ha l'ajuda a les classes desprotegides, però hi ha molta gent que té la impressió que les classes desprotegides mai no et poden ensenyar res.

Aquesta idea és la que intentem rebutjar, i per tant muntar tot el nostre assessorament en contra. Fins i tot amb això hi ha la inversa, també, i és allò de “la vanguardia”, que dèiem en l'època de la Dictadura, de “nosaltres hem de ser l'avantguarda de...”, tampoc. En una lluita obrera, els que han de decidir són ells, nosaltres hem d'ajudar que aquestes decisions vagin a bon port.

En la teva carta de comiat publicada a *La Circular del Col·lectiu*, dones les gràcies “als perseguits políticament, que t'han permès defensar-los; als immigrants,...”, i en general, un suport que t'ha “permès mantenir una línia de feina de defensa dels drets dels més febles en tots els ordres”. Creus que existeix una paradoxa quan el compromís amb els més febles, o la pressa de consciència, és el que permet que puguis desenvolupar-te humanament i professionalment? Com la podríem superar?

No sé si caldria superar-la, què vol dir superar-la? La paradoxa existeix. És a dir, suposo que he estat molt més feliç, malgrat totes les complicacions que hi ha sempre a la vida, fent això, que no pas amb l'objectiu inicial amb

què vaig començar la carrera, que era fer de notari. En un moment de la carrera vaig decidir que treballaria d'advocat, i a més en una àrea determinada. Va ser una opció que m'ha permès desenvolupar-me professionalment, humanament, ser feliç,... això és una paradoxa? Clar, probablement, seria maco que els advocats no haguéssim d'existir, que el món hagués canviat. Almenys existir en aquest sentit.

No crec que l'hagi de superar aquesta paradoxa, al revés, em sembla que el que s'hauria d'aconseguir és que hi hagués més “col·lectius ronda”, o més gent que intenta exercir la professió com intentem des del Col·lectiu.

A la carta també dius que “podem tenir esperança, això és el que ens permet uns signes del temps que estem modulant nosaltres mateixos”, que en el fons és autogestionar la teva vida en funció del que tu decideixes. Hi ha facilitat per decidir, per autogestionar-se la vida?

No. Facilitat, en absolut. Probablement, quan jo vaig començar hi havia més sortides professionals des del punt de vista del dret. Ara és molt difícil, si no és té, jo diria la sort, de trobar un grup com pot ser el Col·lectiu o altres despatxos, on poder desenvolupar-se professionalment. Però, és clar, estic parlant de gent que acaba una carrera, ja no diguem la gent treballadora. Els immigrants tenen moltes alternatives? Evidentíssimament en aquests moments no en tenen gairebé cap. Hi ha moltes diferències de classe.

Ets patró de l'empresa d'inserció Fundació Prisba, quin paper juguen les empreses d'inserció com a eina de lluita contra la pobresa? També són transformadors?

És complicat, també és el problema dels advocats, realment transformem o no? A nivell de Prisba i de les empreses d'inserció, aconseguir que la gent pugui entrar al món del treball, quan ho necessita, a mi em sembla que és una línia positiva, almenys personalment per a la gent. Que les empreses d'inserció aconseguixin

canviar el món? Si a més a més es dona una sèrie de valors, i ara tornaria als valors cooperatius, d'autodeterminació..., et diria que fantàstic. A més de probablement posar un pedaç, estan posant elements perquè la persona pugui desenvolupar-se, i si es desenvolupa personalment, suposo que aconseguirà que la societat canviï una mica.

Passant a l'àmbit judicial, en una entrevista conjunta a una política, una empresària i una jutgessa, aquesta última deia que des del poder executiu o el legislatiu hi ha moltes possibilitats de canviar el món, però en canvi des del poder judicial no. És així?

En part sí, però cal tenir en compte que les lleis s'interpreten, i les interpreten els jutges. Gràcies al fet que jutges, advocats i assessors jurídics demanen que s'apliqui una determinada interpretació, a vegades canvien les lleis.

Ara, el que passa, és que estem en el neoliberalisme. Encara que tinguéssim independència a Catalunya, que voldria

Com que potenciar el cooperativisme vol dir potenciar que la gent sigui autònoma, que treballi per a ella i que decideixi, si una persona ha de decidir primer ha de reflexionar i, per tant, ha de ser creativa.

dir això a nivell financer? El món està tan interrelacionat que ja pots anar fent lleis. I menys ara, quan resulta que tot el que faci el Consell d'Europa i el Parlament Europeu, i les directives i les normes comunitàries, son directament aplicables a l'Estat espanyol. Diguem-ne, el poder legislatiu de qui? I d'on? I la Comissió Europea és bastant neoliberal, per ara, en tots els seus plantejaments.

En aquesta possibilitat d'interpretar les lleis hi ha una estratègia de les classes populars?

Hi és, sí. Un exemple que jo diria que és clar són els okupes. Han aconseguit que hi hagi jutges que diguin que l'okupació no és delictu. Ho han aconseguit els okupes, els treballadors de la justícia... evidentment gràcies a la lluita popular.

Algun cop has dit que s'està eliminant la consciència de classe, i que ara ens diuen que hem de ser “ciutadans i consumidors”. Què fem, recuperem el concepte de classes populars, i a dins hi incloem la classe obrera, els precaris, els aturats, els immigrants..., o apostem per omplir de contingut el concepte de ciutadania?

Jo preferiria la primera opció. Perquè dins la ciutadania, evidentment, hi són tots, vull dir totes les classes són ciutadans. Amb l'enderrocament del mur de Berlín s'ha anat tan enllà, que ara no ens recordem del marxisme. I en principi, jo crec que hi ha coses de l'anàlisi marxista que continuen sent vàlides. En aquest sentit, el concepte i

la consciència de classe hauria de continuar existint. L'explotació segueix existint i, per tant, existeixen les classes explotades. Una altra cosa és que, dintre de cadascú, també hi ha una mica de ganes d'explotar, o de tendència a explotar. Però almenys a nivell sociològic, crec que valdria la pena recuperar-ho.

També t'hem pogut llegir que ets partidari d'una proposta com la renda bàsica, per què?

Home, perquè si és viable econòmicament i financera-ment, i els qui la defensen i els qui l'han estudiat diuen que sí, em semblaria deliciós que una persona, en néixer, ja tingués assignada una renda, i per tant, sabés que amb allò pot tenir les seves necessitats primàries cobertes. Que després resulta que vol un cotxe, i és possible, i se'n fabriquen, doncs aleshores que es posi a treballar. Si podem arribar a fer una societat en què amb la producció existent n'hi hagi prou per viure, perfecte, i si amb això ens estalviem atur, i tota la burocràcia que suposa una sèrie de coses, doncs estupend.

Et mostres crític amb la transició espanyola. Va ser un gran gol a partir del qual ara, en nom de la democràcia, ens n'han anat colant més, com poden ser l'entrada a l'OTAN o la reforma del Codi Penal del 95?

Francament, no sóc historiador, i la relació entre la transició i determinades lleis... Diria que el que ha sortit posteriorment està marcat per la situació històrica concreta, i vull dir per la

**Les lleis
s'interpreten, i les
interpreten els jutges.
Gràcies al fet que
jutges, advocats i
assessors jurídics,
demanen que
s'apliqui una
determinada
interpretació, a
vegades les lleis
canvien.**

situació econòmica concreta. Si es retallen drets socials, si es retalla l'Estat del Benestar no és conseqüència de la transició democràtica, és conseqüència de l'entrada del neoliberalisme. Les lleis, posem per cas, contra el Pla Ibarretxe, no tenen res a veure amb la transició, no en són producte.

Ara, és clar, si en aquell moment, en lloc de fer la transició que es va fer, hagués guanyat la ruptura i no la reforma, on estaríem? No sóc profeta, però a vegades, des d'un punt de vista pessimista, podries dir que estaríem al mateix lloc, o potser hauríem tingut una altra guerra de tres anys, no ho sé. Però el que és veritat és que va ser el que va ser. Com a despatx, en aquell moment estàvem per la ruptura. Jo no vaig votar la Constitució, i això que vaig ser president de taula.

Però sempre es fa referència al “gran pacte” que va suposar la transició, i qualsevol crítica o proposta de reforma s'interpreta com un enfrontament a aquesta

Això per mi és un error. Primer perquè em sembla que o evolucionem o anem enrere. I si evolucionem, i s'ha d'evolucionar per pactes, un nou pacte és un nou pacte. Em sembla impensable dir que la Constitució és sagrada, estaríem en àmbits religiosos. La Constitució va sortir en un moment determinat, però la podem canviar. Una altra cosa és que serà difícil, però s'ha de

poder canviar tot si és en benefici de les persones, això per mi és molt clar.

Hi ha coses de l'anàlisi marxista que continuen sent vàlides. El concepte i la consciència de classe hauria de continuar existint. L'explotació segueix existint i, per tant, existeixen les classes explotades.

També has dit algun cop que s'hauria de mirar com es valora el vot en blanc o l'abstenció, com?

Primer hi hauria una cosa fonamental, i sobretot arran del referèndum consultiu sobre la Constitució europea, ens n'hem adonat. Els qui propugnen l'abstenció o el vot en blanc no tenen les mateixes possibilitats que els altres. Resulta que, per disposar de possibilitats de propaganda, has de ser un

partit polític, has de ser una federació, has d'haver pogut anar com a agrupació d'electors a les anteriors eleccions, cosa que per a un referèndum es manicomial. Una qüestió seria que no hi hagués discriminació.

D'altra banda, hi havia algun grup fa temps que propugnava que els abstencionistes poguessin arribar a tenir els escons buits, en funció del nombre d'abstencions. Potser seria una forma, ja que no es podrien aprovar lleis perquè no es crearien majories absolutes.

Per mi, s'ha de valorar, i regular a més perquè no es digui que l'abstenció és la gent que es vol quedar a casa. D'abstenció, n'hi ha una bona part que no es per comoditat, sinó que és reflexiva, per tant caldria valorar-la. I com a mínim s'hauria de donar facilitats perquè es puguin difondre les actituds abstencionistes davant de qualsevol consulta o lluita electoral.

De la responsabilitat social de les empreses a l'economia social i cooperativa

Antoni Comín

De què parlem quan parlem de RSE?

Hi ha conceptes que s'instal·len en el llenguatge corrent, fins i tot abans que estiguin aclarits. Una cosa semblant és el que ha passat amb el concepte de “Responsabilitat Social de les Empreses” (RSE), que ha passat a formar part del debat acadèmic i polític de manera oficial a partir de la publicació del Llibre Verd de la Comissió Europea sobre la RSE, i que en el seu dia va posar en circulació Jacques Delors, quan encara era president de la Comissió, en una cèlebre crida a les grans corporacions europees perquè assumissin la seva responsabilitat social, la qual cosa significava que es comprometessin amb els reptes principals i els problemes socials de la societat europea en el canvi de mil·leni. Una societat que estava entrant de

manera accelerada davant d'un nou paradigma econòmic que es caracteritzava per: 1) la culminació del mercat interior europeu, 2) el trànsit d'una economia nacional o, com a màxim, regional a una economia globalitzada, 3) la irrupció de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), i 4) el pas d'un model de producció fordista basat sobretot en el capital i el treball, intensiu en mà d'obra, a un altre en què el factor productiu clau passava a ser el coneixement i el treball dels treballadors "autoprogramables" (Castells, M. *La sociedad red*) o "analistes simbòlics" (Rrich, R., *La riqueza de las naciones*).

En aquesta nova societat semblava que els mecanismes tradicionals de pacte social, els mecanismes clàssics de l'Estat del Benestar de postguerra per regular el sistema capitalista, redistribuir la riquesa, protegir els drets socials i laborals, i garantir l'equilibri macroeconòmic estaven perdent eficàcia. L'atur a l'Europa dels noranta continuava sempre al voltant del 10%; la precarietat laboral, com a subproducte d'una "economia del coneixement", la competitivitat de la qual semblava descansar fonamentalment en la flexibilitat del mercat laboral, anava en augment; la negociació col·lectiva i la capacitat dels sindicats per liderar la concertació social perdien força. Va ser en aquest context que Delors va llançar el debat sobre la responsabilitat de les empreses europees davant d'aquests problemes socials, determinats, sobretot, per canvis estructurals davant dels quals no semblava legítim quedar-se de braços plegats.

Però, en realitat, de què parlem quan parlem de RSE? Si agafem el Llibre Verd, o la majoria de literatura acadèmica sobre el tema, comprovarem que la RSE es defineix de maneres variades però que hi ha tres trets que acostumen a aparèixer de manera recurrent:

1. La RSE es refereix a pràctiques empresarials que no estan directament motivades per la voluntat d'augmentar els beneficis o millorar la competitivitat, sinó pels valors habituals de les societats democràtiques (valors, per exemple, de tipus social, mediambiental o relatius al desenvolupament del Tercer Món, la igualtat de gènere, la diversitat cultural, els drets humans en general, etc.).

És a dir, la RSE fa referència a aquelles pràctiques empresarials que no estan estrictament determinades per les lleis de mercat, sinó que, sense que siguin incompatibles amb aquestes, responen a valors de la societat en què estan inserides les empreses.

2. La RSE es refereix a pràctiques que les empreses fan voluntàriament, sense estar obligades per cap norma legal.

3. Les pràctiques a través de les quals una empresa concreta la seva RSE acostumen a comportar algun tipus de diàleg, col·laboració o cooperació amb la resta d'agents socials, actors de la societat civil afectats de manera més o menys directa per la seva existència. Així, la relació amb aquesta passa a ser necessària o decisiva per a l'existència de les pràctiques de la RSE. Aquests actors és el que la literatura acadèmica ha anomenat *stakeholders*, en oposició als *shareholders* (accionistes), que entren en joc bé sigui per dissenyar, executar, controlar o avaluar la RSE de les empreses. *Stakeholders* poden ser tant els sindicats com les ONG ecologistes, les associacions de veïns, els ajuntaments, les unions de consumidors, les ONG de solidaritat o les associacions d'immigrants, entre d'altres.

El problema és que amb aquests tres components es poden construir moltes concepcions –i molt diferents en intenció i abast– de la RSE. A manera d'exercici d'exploració, proposem cinc maneres d'entendre la RSE, totes respectuoses amb el mínim denominador comú (valors + voluntarietat + diàleg amb els *stakeholders*), però de conseqüències quasi incompatibles les unes amb les altres:

a) La RSE podria ser, en la nova economia globalitzada, una manera perquè les empreses multinacionals (EMN) estenguessin als països del Tercer Món aquelles reglamentacions laborals, socials i mediambientals vigents al Nord però que, per diversos motius, no són vigents al Sud. Sabem que els estàndards socials i ecològics del Sud són molt més minsos que els del Nord i amb la RSE les EMN podria ser que intentessin aixecar el nivell. Aquesta aproximació tindria certa paradoxa amagada, ja que els països del Sud precisament tenen estàndards més baixos perquè és la manera de poder competir als mercats globals i d'atreure EMN als seus territoris. Per tant, seria fins a cert punt contradictori que les EMN fessin voluntàriament allò que elles mateixes impedeixen que els governs del Sud els obliguin a fer a través de les regulacions legals. De tota manera, en cas que la RSE volgués dir això, l'extensió progressiva a tot el món dels estàndards socials i ecològics del Nord, l'hem de considerar llavors com una realitat transitòria, ja que el que és desitjable és que els drets de les persones (actuals i futures) siguin garantits per lleis i per institucions públiques –ja siguin lleis promulgades pels governs del Sud, o bé lleis d'abast mundial promulgades des de les organitzacions internacionals. En aquest sentit, a la RSE solament li podem donar un caràcter

És evident que els drets de les persones, dels treballadors i dels ciutadans no es poden deixar a l'atzar de la bona voluntat dels empresaris.

d'anticipació, en la mesura que, per mitjà de pràctiques voluntàries, les EMN fan allò que algun dia és d'esperar que tinguin rang de llei.

b) Una altra possible comprensió de la RSE seria aquella que en el fons, de manera més o menys confessable, pretén substituir aquelles pràctiques laborals, socials o mediamambientals que avui les empreses es veuen obligades a fer per llei –que és l'instrument legítim de regulació de la vida social en una societat democràtica– per pràctiques voluntàries. La RSE intentaria, així, substituir la compulsió per la convicció. És evident que aquesta visió de la RSE, de forta empremta liberal, suposaria un pas enrere de dos-cents anys en la història de les democràcies occidentals. Tenint en compte que –més enllà que aquesta sigui la intenció dels qui així interpreten la RSE– es tractaria a la pràctica d'una substitució de l'Estat del Benestar per la filantropia. En efecte, aquesta visió dona a la RSE una funció de substitució. Aquesta visió de la RSE no hauria de tenir molt de recorregut, perquè és evident que els drets de les persones, dels treballadors i dels ciutadans, no es poden deixar a l'atzar de la bona voluntat dels empresaris –encara que aquests tinguessin una bona voluntat infinita.

c) Una altra visió, potser la més interessant de totes, assumeix una premissa prèvia. Assumeix que la llei pot regular solament en la mesura en què generalitza, en la mesura en què s'abstreu de cada cas concret, en la mesura en què les normes es basen sempre en hipòtesis. Però la realitat és molt més rica i complexa del que pugui suposar cap text legal. Cada cas és cada cas, i per tant, el quid de la qüestió no és tant el que diu la llei (el dret laboral, el dret mediamambiental, etc.) sinó la manera d'aplicar-lo. Hi ha moltes maneres de complir un mateix marc legal. I hi ha coses que, per definició, no es poden regular. Per tant, la RSE, sent voluntària, no pretendria tant rebaixar la llei, com buscar l'opció més “responsable” d'aplicar-la, d'entre totes les possibles. La RSE seria l'argamassa que emplena l'espai buit que queda entre els totxos, és a dir, la legislació, que és l'estructura bàsica del pacte social. La RSE tindria, per tant, una funció de concreció o aplicació. Si la realitat empresarial, per definició, no es pot atrapar en una llei, llavors la RSE seria una estratègia per comportar-se d'una manera compromesa (amb certs valors) en aquesta realitat.

d) Amb relació a aquesta tercera visió, hi ha una quarta manera d'entendre la RSE, més centrada en el mètode que en l'objectiu, però que ve a ser un subproducte de l'anterior. És la

d'aquells que comprenen la RSE com la pràctica d'aquelles empreses que negocien amb els *stakeholders* la seva manera d'aplicar les regulacions legals o, fins i tot més enllà, que negocien les seves polítiques, les seves estratègies i els seus objectius empresarials. Aquelles empreses que fan entrar els sindicats, les ONG o els poders locals als seus consells d'administració serien empreses amb RSE. Aquelles empreses que abans de prendre decisions fonamentals les consulten amb la comunitat a què pertanyen, aquelles que consulten prèviament a la societat civil i els seus *stakeholders* serien les empreses que demostrarien un compromís amb la societat que permet construir un determinat nivell d'excel·lència en els seus comportaments. La RSE seria, d'acord amb aquesta visió, sinònim de diàleg o de cooperació.

e) Per acabar, es pot entendre la RSE com aquelles pràctiques empresarials que intenten anar més enllà de la llei –més enllà pel que fa a la satisfacció dels drets socials i laborals, de la distribució de la riquesa i els reptes mediambientals, de la solidaritat amb els països en desenvolupament, de les necessitats d'inclusió de col·lectius desfavorits, de la integració dels immigrants. Aquesta visió parteix d'una premissa: que la legislació que regula el sistema econòmic està per sota de la justícia, en una societat capitalista com la que tenim avui. Parteix d'un punt de vista segons el qual el capitalisme és un sistema econòmic fonamentalment injust a l'hora de distribuir la riquesa i les oportunitats vitals, i segons el qual la llei ve a ser una mesura de totes les visions de la justícia que coexisteixen en aquesta societat, algunes de les quals estan molt d'acord amb l'economia capitalista i d'altres, no. Per aquest motiu, perquè la llei és un compromís entre diverses visions de la justícia, subjecta a la percepció de les majories socials, pot ser que la llei no satisfaci les exigències de justícia de determinats actors socials, que tenen una visió de justícia forta. Una visió de la justícia social que entra en contradicció amb els fonaments del sistema econòmic capitalista.

Aquest és un primer motiu pel qual pot tenir lloc un desajustament entre la justícia i la legalitat. Un altre motiu és que les circumstàncies impedeixin –ja sigui pels canvis estructurals en vigor, ja sigui per la correlació de forces entre els agents econòmics, o per d'altres motius– que la llei estigui a l'alçada de la concepció de la justícia majoritària en una societat, per molt democràtica que aquesta sigui, en un moment donat. (No era aquesta la situació de la societat europea quan Delors va fer la seva crida en favor de la RSE?)

La legislació que regula el sistema econòmic està per sota de la justícia, en una societat capitalista com la que tenim avui.

En qualsevol cas, quan per un motiu o per un altre, hi ha un desajustament entre la legalitat i la justícia, la RSE, des de la voluntarietat, ve a cobrir aquest desfasament. La RSE permet que les pràctiques de les empreses sí que s'adeqüin a una visió forta de la justícia, fins i tot quan la llei no els obligui. És millor deixar la justícia a mans de la llei, però quan no és possible, no per això hem de renunciar a la justícia. La RSE, d'acord amb aquesta visió, tindria una funció de superació –de superació de la llei o, si es vol, en determinats casos, de superació del sistema capitalista.

Visions d'esquerres i visions de dretes

Òbviament, entre la segona manera i la cinquena d'interpretar el concepte de RSE hi ha molt poc en comú, per no dir gairebé res. La segona visió és una proposta reaccionària, que pretén deixar drets democràtics a l'atzar de la força relativa dels actors socials, mentre que l'última és una proposta reformista radical que apunta, fins i tot, a la superació del sistema econòmic. Això serveix com a prova que, efectivament, hi ha visions de la RSE més aviat inspirades en els valors que determinen el marc ideològic de l'esquerra i d'altres més aviat inspirades en els valors característics de la dreta. De fet, no seria difícil ordenar les cinc visions proposades al punt anterior en un eix esquerra-dreta.

Però la cosa no acaba aquí. Si ens endinsem en alguns dels debats recents que ha posat sobre la taula el tema de la RSE, molts d'aquests centrats en aspectes metodològics, veurem que les lògiques progressistes i les lògiques reaccionàries, les lògiques d'esquerres i les de dretes, continuen topant, sovint de manera subtil. Hi ha, almenys, tres d'aquests debats de tipus metodològic que val la pena de recordar, encara que sigui de manera breu:

1. Les pràctiques de RSE, encara que siguin voluntàries, es regulen per llei o no es regulen per llei? Un primer debat és el de la voluntarietat o no, ja no de les pràctiques de RSE, sinó de la necessitat d'informar sobre aquestes. Cal que les empreses –o almenys aquelles que més incideixen en l'economia, per la seva dimensió, és a dir, aquelles que cotitzen en borsa– presentin una memòria social? Si un dels objectius de la RSE és que els inversors puguin elegir les empreses on inverteixen en funció dels valors d'aquestes, és lògic que la memòria social sigui obligatòria per a les empreses cotitzades en borsa, a fi

que els inversors puguin comparar i decidir. La informació sembla que forma part de la “llibertat per triar”, que diria Milton Friedman.

Ningú no obliga, d'acord amb una llei així, a practicar la RSE, sinó solament a informar si ho fa i com ho fa. Igual que sobre aquest deure d'informació hi ha múltiples aspectes de la RSE que són susceptibles de ser regulats per llei. La visió francesa, més estatalista, és més procliu a la regulació pública de la RSE, mentre que la versió anglosaxona, més liberal, opta més aviat per l'autoregulació privada. El model escandinau és interessant, perquè tendeix a una mena de concertació social, basada en taules quadri-tripartides a les quals s'asseuen els governs, el món acadèmic, les empreses i els actors socials.

2. Quins instruments s'utilitzen per avaluar les pràctiques de RSE? Aquest, en realitat, vindria a ser el centre del debat sobre la RSE. Quins criteris serveixen per donar cos al concepte “responsabilitat” i al concepte “social”? I qui tria aquests criteris? És a dir, com es mesura i qui mesura la RSE? Aquestes preguntes, d'entrada, es refereixen a quins són els valors que es prioritzen a l'hora de determinar les pràctiques de RSE. De què parlem quan parlem de RSE: dels drets humans en generals, o dels drets socials i laborals, o ens referim també a temes mediambientals? I encara més, si pensem en drets laborals, ens referim als treballadors del Nord o als del Sud? Estem parlant de conciliar la vida laboral i familiar, o pensem eliminar el treball infantil? Es tracta de mesurar la justícia retributiva de les empreses, el seu nivell de desigualtat salarial, un tema fonamental que afecta directament la cohesió de les societats; ens referim a la voluntat de crear llocs de treball en regions i barris desafavorits, o pensem en la contractació de col·lectius exclosos o de discapacitats? O estem pensant a no invertir en empreses que fabriquen tabac, si som de la lliga de la salut, o en empreses armamentistes, si som pacifistes, o en empreses d'anticonceptius, si som cristians ultraconservadors, o en empreses que no contractin homosexuals, si som contraris a la discriminació per motiu d'orientació sexual?

3. És evident que hi ha multitud de respostes possibles a cada una d'aquestes preguntes. I és en aquestes on ens juguem de veritat el contingut de la RSE. Però hi ha un altre tema que és potser encara més rellevant en aquest apartat, i és el d'estandardització dels indicadors. Si l'objectiu de la RSE és que les empreses que la practiquin siguin premiades pel mercat i les que la ignoren, castigades, no és completament

En el debat sobre la responsabilitat social de l'empresa topen les visions d'esquerreres i de dretes.

necessari que les pràctiques de RSE puguin ser comparades entre elles? Si es tracta que els consumidors comprin RSE en el mercat de béns i serveis i que els inversors inverteixin en RSE als mercats financers, no és imprescindible que puguin comparar les diferents empreses per triar? En aquest cas, sembla evident que l'existència d'indicadors comuns entre totes les empreses d'un sector, i encara entre sectors, afavoreix molt la comparació entre aquestes.

Aquest és, doncs, el debat sobre la necessitat o no que hi hagi alguns indicadors estàndards que serveixin per a totes les empreses d'un sector. I que els criteris i els mètodes de mesura d'aquests indicadors siguin comuns a totes. L'existència d'indicadors i criteris comuns no predetermina el debat anterior. Hi pot haver indicadors estàndards construïts des d'una estratègia d'autoregulació privada, igual que des d'una estratègia de regulació pública.

L'important, aquí, és si la "sobirania" en el món de la RSE es concedeix al consumidor (i a l'inversor), per a la qual cosa caldrà la possibilitat de comparar, o es manté concentrada a les empreses. És a dir, si es permet que aquestes triïn els seus criteris per a elles mateixes, que elles se'ls mesurin i elles els publicitin al seu criteri. Evitem, per cert, un malentès: que hi hagi indicadors estàndard (per exemple, el nivell de desigualtat salarial dintre d'una empresa, o la proporció de treball femení, etc.) no exclou que n'hi hagi d'específics i d'exclusius d'aquesta mateixa empresa. El debat en qüestió no és indicadors específics o indicadors estàndard, sinó indicadors sí o indicadors no.

4. Finalment, en quins *stakeholders* es pensa quan es planteja la necessitat de dialogar i cooperar amb la societat? Qui són i qui representen els afectats per les actuacions d'una empresa? Podríem comptar entre els *stakeholders* els treballadors, els proveïdors, les empreses subcontractades al Tercer Món, en el cas de les EMN, els consumidors, la localitat on estan instal·lades les fàbriques, i suma i segueix. Si els treballadors del Nord els representen els sindicats, qui representa els treballadors de les subcontractes del Sud? Són els poders públics *stakeholders* amb els quals dialogar, o l'única relació amb ells es limita al compliment de les regulacions legals vigents a cada lloc? Quin paper compleixen les ONG en tot això, i més tenint en compte que hi ha ONG de confrontació amb el món econòmic i d'altres que tenen un discurs molt més suau? No és el mateix Greenpeace, que en un moment donat pot llançar una campanya de boicot contra una determinada

marca, que la Creu Roja, que és una entitat que es nodreix del mecenatge.

La globalització de l'economia ha desencaixat l'àmbit de l'estat de l'àmbit del mercat.

Cap a un nou paradigma de regulació social?

És evident que en cada un d'aquests debats, les respostes i les opcions aniran preconditionades per les posicions conservadores o progressistes, més neoliberals o més socialistes de cadascú.

Una visió progressista, en general, prioritzarà temes com els drets laborals, la participació dels treballadors a l'empresa, el nivell de desigualtat salarial, els afers mediambientals, la no discriminació en la contractació de treballadors per motius de raça o gènere. És probable que triï com a *stakeholders* fonamentals els sindicats i les ONG més compromeses amb el desenvolupament dels països del Sud, si és una EMN la que es relocalitza en aquells països. A més, intentarà basar-se en indicadors comuns, tan objectivables com sigui possible i, si pot ser, avaluats per instàncies de control independents de les mateixes empreses. En definitiva, tendirà a donar un paper important als poders públics a l'hora d'organitzar les pràctiques de RSE, sense violar per això el seu caràcter voluntari, en tot el que faci referència a la selecció d'indicadors, el deure d'informació, els avantatges que es deriven de la RSE als diferents mercats, etc.

Així, podríem anar construint una proposta progressista de RSE, que traci una línia de continuïtat amb els principis bàsics de l'Estat Social. En canvi, és precisament en aquest punt on ens assalta una pregunta que, segons com, podria arribar a ser realment inquietant: no disposava ja l'Estat Social dels seus propis mecanismes per organitzar el pacte social i garantir la "responsabilitat social" de les empreses? No comptava l'anomenat Estat del Benestar amb una sèrie de pilars sòlids que permetien que el sistema econòmic no estigués totalment decantat del costat de les lleis del mercat, sinó que es balançés entre aquesta i una sèrie de valors democràtics, com els que estan en l'origen de la visió progressista de la RSE? No aconseguia l'Estat del Benestar els mateixos objectius que pretén la RSE a través d'instruments com el paper central dels sindicats i la regulació del mercat laboral mitjançant la negociació col·lectiva, o la garantia de plena ocupació gràcies a la regulació de la macroeconomia per part del govern, o la redistribució de la riquesa mitjançant la política fiscal?

Si és així, què ha passat perquè ara es plantegi la possibilitat de fer a través de les pràctiques de la RSE allò que normalment es feia a través de la concertació, la negociació col·lectiva i el diàleg entre agents socials? Estem davant d'una bona pregunta, perquè de fet han passat moltes coses que expliquen aquest desplaçament d'estratègies, des dels mecanismes de regulació social típics de l'Estat del Benestar clàssic fins a noves formes d'organització social basades en "pràctiques empresarials" fins a cert punt "voluntàries". Un desplaçament, com hem dit des del començament d'aquestes pàgines, no exempt de riscos, que hom pot conjurar.

Quines són aquestes coses noves que han tingut lloc, que expliquen que apareguin noves maneres d'intentar regular el pacte social, noves maneres de casar els imperatius de la prosperitat, la competitivitat i el creixement característics del capitalisme, i els desitjos de justícia, comunitat i reconeixement inserits en allò més profund de l'ideal il·lustrat de la ciutadania? Algunes d'aquestes ja han estat apuntades al començament:

1. La globalització de l'economia ha desencaixat l'àmbit de l'estat de l'àmbit del mercat. Avui tenim un mercat capitalista global, però els nostres estats continuen sent nacionals. En aquestes condicions, és impossible reproduir els processos de l'Estat social que es basava en la capacitat de l'Estat per intervenir i interferir en el mercat, amb la mateixa eficàcia que abans. Un sol Estat-nació no pot regular els mercats globals. De la mateixa manera, els sindicats que continuen treballant majoritàriament a escala nacional, no poden regular un mercat laboral que està condicionat de manera dràstica pels mercats globals.

2. Mentre que els sindicats han perdut (provisionalment?) capacitat de regulació, els consumidors, organitzats des dels agents de la societat civil, emergeixen com un actor econòmic de nou encuny. Avui és possible contemplar una gran EMN assetjada per una campanya de boicot orquestrada per un grup d'ONG, o és possible veure com l'"etiqueta social" o l'"etiqueta ecològica" es converteixen en portes eficaces per penetrar amb força als mercats tradicionals.

Mentre que els sindicats s'organitzaven de manera estable, i amb eficàcia provada, però ho feien a escala nacional, els consumidors emergeixen avui com una força difusa i inestable, d'eficàcia discutible, però ho poden fer a escala global. És difícil imaginar una vaga global contra una EMN, però no és

impossible imaginar una campanya global de boicot als productes d'aquesta mateixa EMN.

3. Un altre factor important és el ja assenyalat pas de l'economia industrial a l'economia del coneixement. Amb aquest trànsit, als països del Nord es va reduint el pes del sector secundari i va guanyant pes relatiu el sector serveis. Aquesta terciarització de l'economia moltes vegades va acompanyada d'una forta individualització del mercat de treball, ja que el sector serveis (i l'economia del coneixement en general) impulsen estructuralment cap a la flexibilització del mercat laboral. Flexibilització i individualització que es converteixen sovint en precarització. En qualsevol cas, estem davant d'un altre procés estructural –com és la globalització– que afebleix l'eficàcia amb què els sindicats i l'Estat social regulaven fins ahir el sistema econòmic.

En aquest context d'afebliment de les estratègies clàssiques, la RSE (considerada des d'una perspectiva progressista) vindria a proposar estratègies alternatives. D'un paradigma de regulació, l'actor principal són els sindicats; l'instrument bàsic, la negociació col·lectiva, i l'àmbit d'actuació l'Estat-nació, entrariem en un nou paradigma menys *travailliste* (laborista) i més *citoyen* (ciutadà) en què els actors principals serien els consumidors (moviments de consum responsable) o els estalviadors (finances ètiques), l'instrument bàsic el balanç social de les empreses, amb els seus indicadors i els seus mètodes d'avaluació, i l'àmbit d'actuació seria potencialment la societat global.

A més d'intentar adaptar al nou context les estratègies de regulació, la RSE tindria per a alguns una altra virtualitat: encaixar millor en una economia més complexa, amb més agents implicats, interaccions més complexes entre mercat i societat, amb una velocitat de canvi i innovació inaudita en l'economia industrial-fordista clàssica. En aquest sentit, la RSE vindria a ampliar l'agenda de temes a tractar, ampliaria la quantitat i el tipus d'agents socials amb els quals dialogar i, encara, ampliaria els mètodes a través dels quals cal regular els comportaments dels actors econòmics, en un món en què alguns pensen que cada vegada hi ha més comportaments que, sent positius, és difícil que es puguin regular per mitjà de la llei o mitjançant la intervenció exclusiva dels poders públics.

El risc de desplaçament de paradigma és que estiguem delegant als mercats les regulacions que hauríem de fer des dels Estats. Si la RSE és un cavall de Troia (un més!) del desman-

Avui tenim un mercat capitalista global, però els nostres estats continuen sent nacionals.

tellament de l'Estat social, anem malament. En el context del debat sobre la RSE, alguns autors han parlat de les “empreses ciutadanes”: la RSE es resumiria en la necessitat de disposar d’“empreses ciutadanes”, és a dir, d’empreses que reconguin que pertanyen o viuen en una societat, i que han d’assumir els seus deures davant d’aquesta, com ho faria qualsevol ciutadà. Doncs bé, amb el nou paradigma correm el risc que, en comptes d’aconseguir empreses ciutadanes, caiguem sense voler en una mercantilització de la ciutadania: que ens vegem obligats a aconseguir com a consumidors (a través de balanços socials, etiquetes socials, etc.) tot allò que no som capaços d’aconseguir com a votants (a través de lleis). El que és òptim, evidentment, és que una estratègia no desplaci l'altra, sinó que es complementin. Solament així ens podem assegurar que no estem davant d’una mercantilització de la ciutadania, sinó davant d’una politització dels consumidors/inversors. La qual cosa, evidentment, no pot tenir més que virtuts.

El potencial de l'economia social i cooperativa en el nou context

Què aporta l'ESC a la RSE?

Una vegada compreses totes les virtuts i tots els riscos d’aquest concepte ambigu que és la RSE, una vegada aclarit el nou context en què la RSE pren tota la seva virtualitat, és ara quan ens podem plantejar la pregunta inicial que donava origen a aquestes reflexions. Quina és la relació entre la RSE i l’economia social i cooperativa (ESC)?

Si cal que l’ESC entri en la lògica de la RSE no serà, contra l’opinió de molts, per veure quines pràctiques noves socialment responsables incorpora. Ans al contrari, la RSE en ella mateixa aporta poca cosa a l’ESC. El valor de la RSE per a l’ESC rau en el fet que aquesta economia –basada en la democràcia al treball i en la copropietat de les empreses– és en ella mateixa un exemple privilegiat i autoritzat d’economia socialment responsable. Si les cooperatives i la resta d’espècies de la biodiversa economia social han de participar en el debat de la RSE no és perquè aquestes empreses s’hagin de fer socialment responsables, sinó perquè estem davant de veritables precursors de la RSE.

L’economia social i cooperativa parla d’un tipus d’empreses basades en valors, que intenten operar d’acord amb les lleis del mercat i, per tant, incorporen l’eficàcia i la competitivitat com a trets inexcusables; però empreses, al cap i a la fi, que tenen

com a comesa complir amb una sèrie de valors i principis, molt especialment amb el de democràcia interna i de propietat social, com a font de totes les altres virtuts. I què si no la incorporació de valors en la gestió de les empreses hem dit que era la RSE?

En aquest sentit, l'ESC ens situa de ple en una concepció de la RSE que es correspondria amb la visió més forta, aquella que aspira a situar les empreses per damunt de la llei, aquella que aspira a superar els límits habituals de l'empresa capitalista. La democràcia dels treballadors, la participació en la gestió, l'accés a la propietat dels mitjans de producció, la igualtat retributiva, el compromís amb la comunitat —que és estructural a les cooperatives, ja que els propietaris de les empreses són, per definició, ciutadans del lloc—, tots aquests són aspectes inherents a l'ESC que fan d'aquestes empreses exemples superiors de responsabilitat social.

L'ESC és, per tant, la pionera de la responsabilitat social. Busca una democratització de les empreses —cap a dintre— que és la millor manera que aquestes es converteixin en veritables empreses ciutadanes —cap a fora, cap a la societat. La democràcia a l'empresa hauria de ser un indicador prioritari del balanç social. La cohesió social té a veure, abans de tot, amb la distribució de la riquesa. I això vol dir, sobretot, un mercat laboral tan igualitari com sigui possible en la distribució salarial. L'ESC és, gràcies al seu fonament democràtic, un mecanisme de distribució igualitària de la riquesa. Com ha dit algú, l'ESC ve a ser com la no contaminació (social) en origen, mentre que certes polítiques pròpies de l'Estat del Benestar vénen a ser com el reciclatge (social) dels residus que genera el capitalisme.

En aquest sentit, l'ESC ha complert el paper paral·lel al dels sindicats. De fet, els sindicats i les cooperatives són els dos fills —i, per tant, germans— que ens va llegar el moviment obrer, des dels seus inicis al segle XIX. (Hi ha alguns textos interessants de Marx sobre això.) També els sindicats són una estratègia per democratitzar l'economia, les empreses, el món del treball. Però a diferència de les cooperatives, els sindicats tradicionalment no s'han identificat amb l'empresa, no són l'empresa, sinó que s'han construït en confrontació amb l'empresa. I, per això, el seu encaix amb la lògica de la RSE (empreses amb valors) és més immediata. En qualsevol cas, un tema que queda per discutir és la necessitat d'organitzar millor les aliances estratègiques entre el món sindical i el món de l'ESC, en la mesura en què, al cap i a la fi, tots dos no són sinó estratègies per a un mateix objectiu, com és el de democràcia econòmica.

Flexibilització i individualització es converteixen sovint en precarització.

Una altra aportació important de l'ESC: les cooperatives, per definició, no es deslocalitzen. Vegeu com a exemple el cas de Mondragón (MCC), la cooperativa més gran del món, i la seva estratègia d'internacionalització durant els anys noranta, en plena globalització. L'expansió internacional d'aquesta empresa no ha reduït els llocs de treball a la regió originària, sinó que ha servit per crear-ne. Aquesta regió, la de Mondragón, de la qual la Comunitat Europea explicava, l'any 2004, que era (com a microregió econòmica) la de renda més gran d'Espanya i, al mateix temps, la més igualitària. I tot això també és responsabilitat social.

L'ESC, en definitiva, seria l'exemple per antonomàsia de la RSE entesa com la voluntat de superar els límits que el capitalisme suposa per a una concepció forta de la justícia. Perquè, de fet, dibuixen un especimen de mercat no capitalista (potser en la línia del socialisme de mercat, tan bombejat en la discussió acadèmica durant els anys noranta, desgraciadament més entre els filòsofs polítics que entre els economistes, i d'entre aquests, encara entre els anomenats marxistes analítics).

Què aporta la RSE a l'ESC?

Però cal assenyalar també les oportunitats que la RSE, amb les seves innovacions metodològiques i conceptuals, suposa per a l'ESC. D'entrada, en un moment en què la centralitat de la negociació col·lectiva sembla que compartirà cada vegada més protagonisme amb altres instruments, com és per exemple el balanç social, l'ESC té molt a dir. Perquè és una empresa organitzada, encara que només sigui implícitament, d'acord amb aquest tipus d'instruments i la lògica del qual deriven. Les cooperatives i la resta d'espècies de l'economia social parteixen de valors a l'hora d'organitzar-se i de triar els seus objectius, valors que, de manera més o menys sistemàtica, sempre es tradueixen en pràctiques, en indicadors i en instruments d'avaluació.

Potser en aquest sentit, el principal esforç que ha de fer l'ESC en aquest context de la RSE és objectivar el que ja fan, construir indicadors i instruments de mesurament de les seves pràctiques per fer visible el que fins ara es fa però no s'explica. La RSE aporta a l'ESC aquesta oportunitat: si, d'acord amb les noves lògiques de la RSE, es generalitza la cultura dels indicadors i els balanços, l'ESC pot cobrar més visibilitat. D'altra banda, en el nou context productiu, l'ESC pot ser una manera d'aconseguir la igualtat distributiva que avui ens és difícil d'obtenir pels mitjans tradicionals. Pot ser una forma d'aprofundir

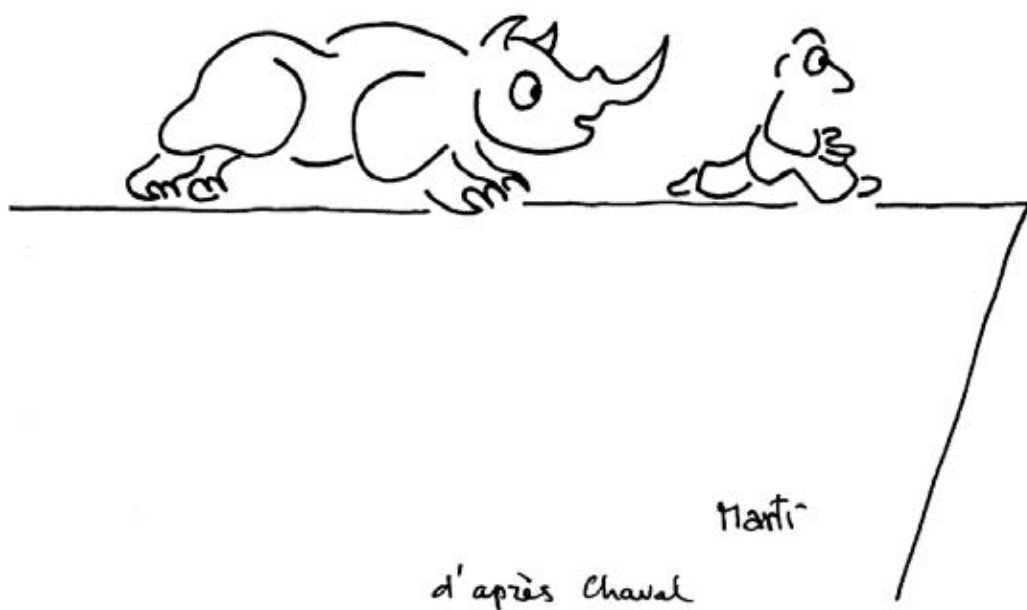
en la democratització de l'economia de mercat, sortejant l'actual feblesa regulatòria de l'Estat-nació.

A més, pertany a la tradició cooperativa vincular de manera explícita –i fer-ho sobre la base de valors– el món del consum amb el món de la producció. És una estratègia molt pròpia del cooperativisme clàssic fer empreses mixtes que siguin alhora cooperatives de treball i de consumidors. I és fàcil veure-hi una anticipació dels moviments de consum responsable, com a actors promotors de la democratització del sistema econòmic.

Per tots aquests motius, l'ESC hauria de ser un dels líders naturals de tot el debat sobre la RSE: a) perquè, de fet, va per davant en molts aspectes clau de la responsabilitat social, i b) perquè les seves metodologies es corresponen especialment amb les metodologies del nou paradigma.

***La cohesió social
té a veure, abans
de tot, amb la
distribució de la
riquesa.***

*Aparegut a la Revista Online del CTESC
(www.ctescat.net/larevista/), el 3 de gener de 2005*

Home pràcticament perdut si no està somiant

Les assegurances èticament orientades

Marco Grassi*

Introducció

A la parla comuna, la paraula finança està relacionada amb el sector bancari, i moltes vegades s'ha intentat fer-ne un ús més conscient; avui qui vulgui invertir els seus propis recursos financers gaudeix d'àmplies garanties sobre la seva destinació gràcies a la possibilitat d'escollir entre diferents subjectes als quals adreçar-se: des de les MAG (Mútues Auto Gestió) o la Banca Ètica, fins a les cooperatives que fan prés-
tecs per als socis.

Però la finança inclou un altre *sector* igualment rendible i capaç d'arreplegar fons sense massa control: el de les assegurances.

Ningú no pot deslliurar-se de l'ús del serveis d'assegurances, fins i tot més que del bancari: l'assegurança dels vehicles és obligatòria, la seguretat social complementària esdevindrà inevitable, i especialment a aquest sector alguns fons misteriosos garanteixen unes taxes que només són possibles gràcies a unes iniciatives extremadament especulatives. Tant en el seu paper d'intermediaris financers com en el d'inversors institucionals, relacionat amb el primer, les companyies d'assegurances tenen un pes específic als mercats financers gràcies a les importants inversions que fan en estreta relació amb l'activitat asseguradora. Cada any les companyies d'assegurances efectuen importants volums d'inversions al mercat financer, sia per donar un ús adient als mitjans acumulats, sia per reinvertir els mitjans que esdevenen líquids pel venciment d'anteriors inversions en títols o en préstecs. Per consegüent, amb aquestes accions les companyies d'assegurances influeixen en la circulació monetària. Pel que fa a l'estructura, la companyia d'assegurances tendeix a esdevenir un holding i en alguns casos un holding que *també* té interessos al sector de les assegurances: de fet, això sovint esdevé secundari. El control de la pròpia companyia es troba sovint a les mans d'una altra financera líder del grup: en aquest cas la política financera del conjunt del grup, amb la conseqüència que les inversions i la seva qualitat, així com la política de preus o de dividends, es decideixen fora de la pròpia companyia, d'acord amb uns objectius més generals i de grup¹.

Cada any, les companyies d'assegurances fan importants volums d'inversió al mercat financer i influeixen en la circulació monetària.

Contracte d'assegurança i valors a recuperar

Dediquem-nos ara a observar en síntesi quins són els elements originals de la pràctica asseguradora.

El contracte d'assegurança és una operació per la qual un subjecte (l'assegurat) transfereix a un altre subjecte (l'assegurador) un risc a què es troba exposat el primer (de forma natural o per disposicions legals). Per exemple, el propietari que assegura el seu cotxe contra el risc de robatori transfereix a l'assegurador les conseqüències econòmiques negatives que es derivarien del possible robatori. La funció que desenvolupa l'assegurança és l'eliminació d'una situació d'incertesa que amenaça a qui està sotmès a un determinat risc. Per al propietari del cotxe assegurat, la incertesa es veu atenuada perquè sap que, en cas de robatori, pot comptar amb el compromís de l'assegurador de pagar la indemnització. L'eli-

1: Principis tractats per SELLERI, *Economia e management delle imprese di assicurazione* (Economia i gestió de les companyies d'assegurances), 1991.

minació de la incertesa és deguda al fet que l'assegurador, assumint un alt nombre de riscos del mateix tipus, pot calcular la probabilitat que es produeixi el risc i repartir-ne les conseqüències entre una pluralitat de subjectes que es troben exposats a aquest mateix risc.

Neix un contracte, un acord entre les parts, en què l'assegurador i l'assegurat, tot i comprometent-se a respectar els seus papers, els seus drets i els seus deures corresponents, defineixen els riscos enumerats² com a patrimonialment suportables.

En el transcurs dels segles, aquesta exigència pren forma gràcies a alguns factors que n'accentuen la necessitat:

- amb el desenvolupament de les famílies burgeses i la tendència a famílies de tipus “nuclear”, creix la dificultat de gestionar els esdeveniments de mort i vellesa entre uns pocs familiars (a diferència del que esdevenia amb les famílies patriarcals i nombroses);
- les empreses veuen els riscos relacionats amb la seva activitat i senten la necessitat de protegir-se'n (originàriament, els riscos estaven relacionats amb el tràfic internacional de mercaderies);
- l'Estat imposa algunes formes d'assegurança socials, com a instruments amortitzadors per a les classes menys afavorides (a Itàlia, per exemple, l'Inps i l'Inail);
- les categories de treballadors (no directius) distingeixen en les societats de mutu socors (SMS) les estructures cooperativistes, l'origen llunyà de les quals és l'experiència de col·laboració entre els oficis de l'època renaixentista.

A Itàlia, el mercat assegurador concentrat a les mans d'uns pocs grups rebebs al canvi i relacionats encara amb les tradicions familiars, veu avui la difusió d'uns serveis merament financers relacionats amb el sector vida. Aquest element connota cada cop més a la companyia d'assegurances com a intermediari financer i com a inversor directe al mercat borsari, i situa en un segon pla els valors de la *mission* asseguradora original.

La funció que fa l'assegurança és eliminar una situació d'incertesa que amenaça a qui està sotmès a un determinat risc.

Rebuig de l'ètica a les activitats asseguradores

Orientar el mercat assegurador en sentit ètic vol dir fer una revolució sense introduir-hi cap concepte nou, però recuperant i alliberant d'altres objectius els temes originals i genuïns del moviment assegurador.

2: *Capire le assicurazioni* (Entendre les assegurances). Ed. Il Sole/24 Ore, p. 3.

El principal element de valor que cal recuperar és la *mutualitat*, entenent com a sentit original de l'instrument assegurador la relació de solidaritat que s'instaura entre qui és afortunat en una comunitat o no es veu perjudicat per cap catàstrofe i qui viu l'experiència del dany i la necessitat de repartir-ne la indemnització. La consciència de la recíproca mutualitat permet superar la molèstia que es deriva del pagament d'una prima sense haver sofert un dany i permet també ampliar la tutela asseguradora fins i tot a persones amb un alt risc, com són els malalts o els vells. El sentit de mutualitat comporta un altre element fonamental, el concepte d'*assegurabilitat*: qualsevol pot en potència demanar una tutela asseguradora per prevenir una eventual molèstia, sense entendre's com a discriminació l'edat, les possibles discapacitats o altres molèsties socials.

El concepte de no assegurabilitat es trasllada d'una categoria d'avantatge per a la companyia d'assegurances (per tal com estadísticament és alta o poc probable la possibilitat de pagar una indemnització) a una altra de relacionada altrament amb l'impacte al teixit social. Puix que de la tutela asseguradora, sempre que aquesta sigui un servei i no un fi, cal que se'n derivi un avantatge per a la comunitat, *un benefici per al territori*: una comunitat que no *abandona* al seu propi destí a qui dels seus membres *es queda enrere*, s'afanya per disposar d'instruments solidaris i de subsidis³, perquè és més avantatjós per a la comunitat no delegar en altres la solució dels problemes i prevenir-los per poder-los resoldre ràpidament i sense que es produeixi un trencament entre qui disposa de recursos econòmics per sortir-se d'una situació negativa i qui n'està mancat. Permetre que en una comunitat existeixin grups socials febles i més vulnerables vol dir o acceptar que cadascú s'apanyi, negant el sentit comunitari intrínsec de l'ésser humà (*l'animal social* de què parlava Aristòtil), o bé crear una forma de suport indirecte mitjançant drenatges fiscals forçosos, mal suportats i potser no del tot destinats a l'abast desitjat.

Si es fa valer el sentit de 'grup', aleshores el contracte assegurador només pot ser un *contracte entre iguals*: l'assegurador i l'assegurat s'asseuen amb igual dignitat a la mateixa taula, cadascú en el seu propi paper i els seus propis deures sense cap desequilibri de poder entre ambdós, sense cap burocratització que obstaculitzi la comprensió entre les parts, sense cap voluntat de frau o de profit unilateral. Cal que la companyia d'assegurances i la seva xarxa de venda es comprometin a augmentar la cultura asseguradora perquè els

Si es fa valer el sentit de "grup", aleshores el contracte assegurador només pot ser entre iguals.

3: El terme "solidarietat" explica un principi que es refereix a l'individu, mentre que el terme "subsidiarietat" cal entendre'l com adreçat a la societat.

seus clients coneguin els seus *drets* i alimentin un circuit virtuós que afavoreixi el respecte mutu dels *deures* de cadascuna de les parts. Aquest és el gran tema de la *transparència*: la claredat contractual per oferir una informació puntual i clara sobre les prestacions asseguradores, sobre les garanties, sobre les sumes a assegurar, sobre les eventuais franquícies en cas d'indemnització, sobre tots i cadascun dels termes contractuals. Informacions que cal proveir ràpidament, a l'inici d'una negociació comercial i no quan ja està signat el contracte⁴.

No tan sols la garantia de la gestió financera (com i a on es gestiona el cobrament de les primes, l'ingrés de les prestacions asseguradores, el marge de guany) i la netedat de la política d'inversió (a quines activitats i amb quins objectius s'inverteixen els capitals obtinguts i les primes) a fi que aquestes dades permetin que el ciutadà pugui fer una avaluació 'política' de la companyia d'assegurances a més d'una més tècnica, necessària però no pas suficient. Una posterior nitidesa assumeix, doncs, la companyia d'assegurances constituïda en forma cooperativa o amb unes modalitats que permetin la participació a la vida societària i social de la seva pròpia clientela, demanant així als seus principals *stakeholders* que assumeixin un paper fonamental de verificació i control.

Refermar i vigoritzar aquests valors permet parlar també d'equitat en la fixació de la prima. L'honradesa del preu que cal pagar, en el sector de les assegurances, recolza, si més no, en tres factors: primer el convenciment que el criteri adoptat per la definició de la prima sigui igual per a tots i, per tant, vàlid. No es poden aplicar unes polítiques de descompte destinades a afavorir a alguns clients (importants?) en detriment dels altres, no hi ha cap raó per pagar d'una manera diferent un servei assegurador davant un risc a una empresa segons la seva ubicació geogràfica. La proposta asseguradora (i aquest és el segon element d'equitat) cal que sigui completa i sense necessitat d'intervencions estructurals recurrents amb primes addicionals admeses, cal que sigui una proposta que respongui a les necessitats reals i que es basi en els valors correctes d'allò que cal assegurar: el seu cost està relacionat aleshores amb la màxima tutela possible i sense el temor del client d'haver de dipositar més diners per a successives integracions⁵. Així, i aquesta és la tercera manera, es poden presentar també contractes asseguradors amb taxes 'polítiques' per definir la prima, perquè amb unes condicions de pòlissa completes per a tothom des del punt de vista tècnic es poden

4: Sobre aquests termes recauen, per altra banda, unes veritables i autèntiques obligacions legals: vegeu, si més no, ISVAP Circular n. 533/D en matèria de distribució de les pòlisses d'assegurança, ingrés de les primes i publicitat dels productes asseguradors. 4 de juny de 2004 i també Text d'adopció de la Directiva CEE per al Consell de Ministres del 16 de juliol de 2004, títols VIII-XVII-XVIII.

5: Una bona tutela asseguradora és la que estableix totes les garanties possibles des del seu origen i només adapta amb el temps els valors dels béns per assolir les sumes assegurades adients contra els riscos pels quals se subscriu el contracte assegurador.

fer economies d'escala i reduir el cost de les pròpies garanties⁶.

Les necessitats asseguradores dels subjectes de l'economia social i solidària italiana

Encara massa sovint els subjectes que formen part de l'economia social italiana no troben una resposta adient a les seves necessitats asseguradores, ja sia per la manca de productes estructurats adequadament, ja sia per la dificultat d'interactuar amb les companyies asseguradores del territori: d'aquesta situació se'n deriva sovint una deseconomia entre el producte assegurador comprat i les cobertures asseguradores realment garantides.

Tots sabem que qui treballa al camp social no té tantes disponibilitats econòmiques per poder permetre's malbarataments, però sobretot, treballant directament o indirectament amb i per a les persones, i sovint amb les més indefenses o febles de la societat actual, qui coopera socialment no pot permetre's unes garanties asseguradores que no corresponen del tot a les necessitats de l'organització. La lògica tradicional que empeny les persones a comprar en grup es caracteritza per la recerca d'un estalvi i per la demanda d'unes millors condicions asseguradores. A més, està molt difosa la necessitat de trobar asseguradors (agents i subagents) que vulguin aprofundir en el coneixement de les temàtiques característiques del *non-profit*, sovint desconegudes o no considerades en el món assegurador tradicional. Alguns temes en especial són exemple de les dificultats i de les incomprensions que els subjectes de l'economia social viuen quotidianament. Les dificultats que es plantegen més sovint són:

- la individuació d'un subjecte de confiança, conegut al món de la finança ètica, que es posi com a *service* per als problemes asseguradors. Sovint qui gestiona una empresa social no té els coneixements necessaris per sortir-se del variat panorama de propostes asseguradores i sobretot no té els coneixements tècnics per comparar les diverses propostes mitjançant unes comparacions que van més enllà de la mera lectura de la prima a pagar, però que sobretot tinguin en justa consideració les sumes assegurades i les normatives del producte. La decisió de confiar en qui es troba més a prop al territori no sempre és la millor, així com el que 'l'assegurador amic' sovint no pot fer res més que proposar un producte estàndard, potser amb un des-

6: Per exemple, si la garantia contra el risc terratrèmol s'inclou amb total transparència a tots els contractes que tutel·len un immoble, aquesta garantia tindrà un cost inferior totalment contrari del que tindria si aquesta mateixa tutela només s'apliqués als immobles ubicats en zones sísmiques: en aquest cas la comunitat també suporta els costos que, afrontats col·lectivament, pesen menys que si s'afrontessin de forma individual, i ofereixen, per tant, els mateixos beneficis contractuals.

compte sobre la prima, però poc adient per a les exigències de la cooperativa social. Cal observar la necessitat d'un interlocutor assegurador que ofereixi un servei complet (venda, postvenda, noves avaluacions, adequacions, una gestió simplificada, altres) i que conegui bé el món de la cooperació social, les seves dinàmiques i les seves peculiaritats.

- Una relació justa entre les garanties incloses a la pòlissa asseguradora que se subscriu i el seu cost. Els subjectes de la cooperació social sovint assenyalen que el cost de les cobertures asseguradores recarrega el balanç sense donar una certesa absoluta sobre la cobertura en cas de danys personals o materials. Dissortadament, a vegades les organitzacions de base prenen la perillosa decisió de renunciar a la totalitat o a una part d'algunes garanties asseguradores per aconseguir una prima més baixa i sostenible amb els seus recursos econòmics. A vegades, el compromís de despesa per als productes asseguradores redueix les possibles inversions per desenvolupar les activitats, millorar el servei ofert als usuaris o aconseguir la inserció laboral dels desfavorits.
- Un altre element crític és trobar una cobertura asseguradora única per a totes les activitats desenvolupades per la cooperativa. És difícil superar el problema de la descripció analítica del risc sense que en les giragonses de la descripció la companyia s'hagi reservat un espai per denegar la indemnització d'un dany. Però encara més complicat és trobar un metre comú per mesurar el risc relacionat amb l'activitat de cartonatge desenvolupada pels usuaris d'una cooperativa de recuperació de toxicòmans ans que el mateix treball al mateix lloc però desenvolupat per uns usuaris que impliquen una altra forma de molèstia social. La cobertura asseguradora assumeix a vegades la substància del gravamen a pagar a la societat en comptes d'ésser valorada i facilitada per mantenir i reconèixer l'impacte positiu a la societat de l'acció de la cooperativa social: la idea original de les assurances, la mutualitat, sembla feble fins i tot en les relacions amb el món compromès amb el tercer sector.
- Per acabar, la necessitat-desig de poder prendre decisions de consum crític i conscient, fins i tot a l'àmbit assegurador. Més fortes són les necessitats de qui, sensible a les temàtiques de l'economia social i solidària, cerca un ús diferent dels diners, sia com a consum, sia com a inversió i estalvi, més d'acord amb una voluntat d'ètica en el camp

La idea original de l'assegurança és la lògica de la mutualitat; la col·lectivitat s'uneix i agrupa els recursos per cobrir les necessitats de l'individu.

financer. La recerca, al capdavant, que la inversió en un producte assegurador garanteixi una restitució social al territori del qual prové.

El CAES com a instrument de servei per al tercer sector

El CAES, Consorci Assegurador Ètic Solidari, opera des de fa gairebé deu anys⁷ a Itàlia en el camp de les assurances, amb la missió de recuperar el sentit ètic en la pràctica asseguradora. L'experiència assolida en el transcurs dels anys pels socis fundadors ha demostrat com el món del *non profit* es troba encara en una posició difícil pel que fa a les cobertures asseguradores per a les pròpies activitats i per a les persones que treballen o gaudeixen dels serveis de la cooperació social. Per consegüent, CAES presenta en les seves propostes alguns elements de tècnica asseguradora com a resposta a les principals necessitats:

- Ampliació i cobertura asseguradora per a totes les activitats previstes en els estatuts de la cooperativa/associació: allò que resta fora de la cobertura és el que no es pot assegurar. D'altra banda, tradicionalment es tendeix a fer sempre pòlisses anomenades "obertes": tots els sinistres són l'avinentsa per proposar a l'assegurat una nova ampliació de la seva pòlissa incloent-hi cobertures omeses a l'inici (això comporta, com és obvi, una major dependència del client del seu assegurador i sobretot un augment de les primes no pressupostades). Sovint les pòlisses tradicionals cobreixen a l'assegurat pels riscos relacionats amb l'activitat però només quan estan perfectament especificats: això permet a la companyia d'assegurances trobar el marge que li permet no pagar tot el dany: si es relaciona la cobertura asseguradora amb les activitats "previstes als estatuts" s'eviten aquestes situacions.
- Si es fa referència a les activitats previstes als estatuts, es redueix l'encàrrec de comunicar amb temps a la companyia d'assegurances la informació referent a les activitats desenvolupades: de fet, la companyia "passa" a l'assegurat el pes del lliurament anticipat de les comunicacions relatives a les activitats desenvolupades (per exemple, enviar cada dia la llista dels noms dels voluntaris) i se serveix de l'incompliment d'aquesta clàusula (objectivament difícil de complir del tot) per negar-se a la possible reclamació d'indemnització.

7: El Consorci CAES neix com a cooperativa al mes de maig de 1995, però ja als primers anys noranta, els socis fundadors es preguntaven com aplicar un instrument empresarial que agrupés els asseguradors i els consumidors de productes asseguradors. Des de l'any 2003, CAES opera a Itàlia com a consorci social.

- El consorci CAES disposa de professionals dedicats als productes per al Tercer Sector, la qual cosa permet que el client tingui sempre un referent professional que coneix la quotidianitat de les cooperatives socials, de les associacions i dels cercles de voluntaris, i capaç de proposar unes solucions realment adients per a les seves necessitats específiques.
- CAES creu de debò en l'esperit original vinculat amb la idea de l'assegurança: la lògica de la mutualitat; la col·lectivitat s'uneix i agrupa els seus recursos per cobrir les necessitats de l'individu.

I per aquest motiu, al consorci CAES:

- No hi ha preferències entre els clients: tots els clients són iguals, no es "juga" amb els contractes ni amb els preus per afavorir-ne alguns i desfavorir-ne d'altres.
- Els criteris de fixació de les primes que cal pagar són iguals per a tothom.
- Se salva la lògica de l'avaluació del risc per a les cooperatives socials, en el sentit que, com més arriscada és l'activitat a assegurar, més gran és la prima que cal pagar. De fet, CAES protegeix la cooperació social com a grup de compra normal, la característica del qual és la de ser un bé per si mateix i per al context territorial on actua: un grup de persones que han escollit un tipus de vida orientada a atendre els necessitats. La resta, així com les activitats relacionades, no pot crear diferències.
- A més, la cobertura per a les activitats "previstes als estatuts" és total i no es calcula sobre la base de la seva descripció.

Sovint l'assegurat es troba en dificultats per llegir i comprendre tots els folis de la seva pòlissa. Aquest és un element que, un cop més, vincula el client amb l'assegurador, atès que dóna al darrer un poder fiduciari.

El consorci CAES intenta actuar amb cura pel que fa a la simplificació de la gestió asseguradora: l'establiment assegurador tendeix a la simplificació tant per a l'agència com per al client assegurat. En virtut d'aquest aspecte, una part integrant del contracte és una norma convencional, un autèntic pacte entre CAES i els seus assegurats (consorcis, grups de compra, agregació de persones) on es concreten l'objecte de la cobertura, les sumes assegurades, la durada de l'assegurança, la fixació de la prima, les modalitats acordades de pagament, la gestió dels sinistres i les normatives adequades a les activitats previstes als estatuts.

Qui coopera socialment no pot permetre's unes garanties asseguradores que no corresponen del tot a les necessitats de l'organització.

A més, CAES vol ser un representant complet dels seus socis (que són els clients) en la gestió asseguradora. Per això l'esforç de tractar el client sense carregar-li més costos a les situacions en què sigui necessari a través de l'estudi legal intern, fins a la definició de la solució del problema, fins i tot tractant amb la companyia asseguradora per compte de l'assegurat. En aquest sentit, ens fem càrrec en nom de la cooperativa de la situació en què es troba implicat l'assegurat i el mantenim sempre informat del desenvolupament dels fets.

Les característiques abans esmentades, les tècniques, les organitzatives i les relatives al valor, creiem que demostren de sobra que CAES presenta una proposta asseguradora una mica més ètica i a mida de l'assegurat que la que es troba al mercat assegurador tradicional.

Envers una companyia d'asseurances ètica

Avui a Itàlia i a Europa no hi ha cap realitat que pugui vanagloriar-se del títol de companyia d'asseurances ètica, sempre que els mesuradors siguin els valors originals esmentats als paràgrafs anteriors. A Espanya i Suïssa es donen dues experiències diferents entre si però importants de seguir, que encara no es troben operatives com a veritables companyies⁸. A Itàlia només hi ha el consorci CAES, que es mou en aquesta direcció. El consorci CAES és, ara per ara, una agència plurimandatària que opera en quatre seus de gestió directa a tot el territori nacional⁹, s'alia amb altres companyies tradicionals per 'recolzar' l'assumpció del risc però estudia, estructura i distribueix en exclusiva el productes asseguradors signats amb el seu logotip (sense *copyright* dels textos de pòlissa), i a més gestiona com una autèntica companyia les activitats relacionades amb els sinistres dels mateixos assegurats. Tal com s'ha explicat abans, és un consorci social, les cooperatives i les associacions poden fer-se'n socis i 'vigilar-lo des de dins'. Als contractes que emet, dins l'espai transparència present al contracte, CAES declara quin és el seu marge sobre cada venda i els usos dels diners per a l'any en curs. No tenim operadors retribuïts amb provisions, sinó personal col·locat a temps indefinit amb contractes de cooperació social. CAES, com a mitjana anual, es queda el 12% de les primes cobrades, la part restant de la prima asseguradora anual va en una mínima part a l'Estat com a impostos i a la companyia d'asseurances que assumeix el risc de la indemnització d'un possible sinistre. CAES opera

8: A Barcelona opera la corredoria Arç Cooperativa., www.arcco-op.coop; a Suïssa s'està preparant per a les activitats asseguradores la societat Altra, www.altra.ch

9: Aquestes i altres notícies es poden trobar a www.consorzio-caes.org

amb una autonomia i una llibertat inusuals, però evidentment amb això no n'hi ha prou. Per a una gairebé completa gestió interna de les finances i dels capitals, per a la creació de fons ètics als quals vincular els productes de previsió i sanitaris, per a altres projectes innovadors i sobretot per introduir en el panorama de les companyies asseguradores un element de reflexió a més del concurrent contaminador, el pas necessari per aconseguir i esdevenir una companyia asseguradora ètica a tots els efectes. Ètica no com a pròpia referència sinó com a empresa participada per subjectes de la cooperació social, del comerç igualitari i solidari, del moviment de moviments, sense oblidar altres formes d'associacions de ciutadans actius que desitgen tenir la possibilitat de fer un consum crític fins i tot amb els productes asseguradors, per completar a l'àmbit financer els serveis proposats des de fa anys per les mútues autogestions de Banca Popolare Etica i per les nombroses cooperatives que gestionen l'estalvi dels seus socis.

** Aquesta aportació és el resultat d'un treball col·lectiu del Consorci CAES*

Avui a Itàlia i a Europa no hi ha cap realitat que pugui vanagloriar-se del títol de companyia d'assegurances ètica.

Xarxes d'intercanvi a l'Amèrica Llatina: quo vadis?

Heloisa Primavera

Sobre intencions: invitacions al debat

Tot i que el camí a l'infern està ple de bones intencions, vull començar per aclarir quines són les meves. Des de la religió epistemològica que professo fa quasi vint anys i que avui s'ha donat a conèixer com a *construccionisme social*¹, com més aviat revelem les nostres converses privades més íntimes, més fàcil serà coordinar accions amb la resta. Principalment amb els qui entenem són molt *diferents* de nosaltres i

amb els qui temem no poder trobar punts d'acord mínims per encarar accions en comú.

Llegint la invitació de José Luis Coraggio per participar al dossier d'experiències núm. 3 sobre la gestió de Porto Alegre, se'm va acudir *contestar* en certa forma als plantejaments que hi fa, incloent-hi al començament d'aquestes notes quines són les meves intencions. Per intenció vull dir no únicament el meu compromís "d'investigadora", sinó, i potser sobretot, el meu *desig* més profund, la meua *passió*, aquella quasi *obsessió* amb què me'n vaig a dormir i em llevo cada matí, independentment del lloc on ho faci. Alguna cosa com: "allò" sóc jo. Cosa que normalment no forma part del currículum de l'investigador. Amb aquestes paraules, el que vull dir aquí és que la meua intenció és jugar-me el tot pel tot, aclarint que aquesta no és una conversa més dins la meua vida, sinó que és LA conversa en què estic ficada vint-i-quatre hores al dia. En són testimonis silenciosos el meu company, les meves filles, néts, amics i companys que m'acompanyen de més a prop.

Aquesta intenció mereix un aclariment complementari en relació amb l'*objectivitat* (subjectivitat de les majories?) que es demana a un "investigador", malgrat el sentit encunyat de l'espai d'Urbared: algú compromès amb la recerca, més que no pas amb la forma dels resultats provisionals..., era així? No seré, doncs, *objectiva* en el sentit clàssic. Perquè no penso ni actuo amb la ficció de l'objectivitat sobre la meua esmena. Almenys, conscientment. No cal dir que, de vegades, m'enganyo creient que les "organitzacions" existeixen, que "l'Estat" existeix, finalment aquesta és "la" funció del paradigma dominant: fer creure que hi ha una sola forma correcta de mirar el món... Tampoc seré *subjectiva*, en sentit clàssic, donat que aquell parell antagònic no és res més que un joc de paraules oportunista per parlar de la nostra objectivitat com si fossin "subjectivitats col·lectives locals" ("els" marxistes, "els" funcionalistes, "els" lacanians...) contraposades a les nostres subjectivitats com a "opcions personals", dins d'un territori més gran, amb fronteres clares sobre el que és possible pensar i dir; o pensar però no dir; o arriscar, de tant en tant, mostrant elegantment les fissures de la nostra habilitat de posar paraules a allò que no li podem posar paraules perquè ens travessa el cor.

Què seré aleshores? No ho sé. Intentaré ser *honest*, *àmplia*, mirar els meus objectes d'estudi des d'una lògica de *complexitat* on el cartesianisme no sigui més que un recurs inevitable per comunicar idees sempre obertes, tenir un *pen-*

Actualment, al món hi ha milions de persones que coneixen i practiquen experiències d'intercanvi compensat, és a dir, obtenen béns i serveis sense diners.

1 Aquesta escola de pensament, desenvolupada per Heinz von Förster, Ernst Von Glaserfeld i més coneguda per l'obra de Paul Watzlawick a partir dels anys setanta, té com a principals representats Humberto Maturana, Francisco Varela i Fernando Flores, de l'Escola de Santiago, la qual s'ha renovat a partir de la incorporació de la lingüística. Alguns títols rellevants es troben a la bibliografia general, al final d'aquest treball.

sament estratègic; en el diàleg, *comprovar* que els altres comprenen les meves idees, abans de llançar-me a defensar les meves “veritats”, reconèixer tots els mestres que em van ensenyar que, abans que replicar o imitar, val més *inspirar-me* en una altra persona. Finalment, seré fidel al meu *compromís* que l'única cosa que aquí importa és, amb urgència, construir tots plegats opcions per a un món més just i solidari.

En comptes de l'objectivitat “clàssica”, els ofereixo la *transparència* de les meves intencions i el meu compromís amb la recerca col·lectiva.

La Xarxa argentina d'Intercanvi va passar de 23 membres a gairebé 800.000 en 6 anys.

Sobre fets, interpretacions i responsabilitats

Un fet és, per exemple, la invitació que em va fer José Luis Coraggio fa un parell de mesos per participar com a investigadora al Dossier d'Experiències d'Urbared. Una *interpretació* és la seva, potser, que aquest és un tema... interessant. La meva –a l'alçada dels esdeveniments en què ens trobem– és que el tema és *polèmic, definitiu, divisor d'aigües, apassionant, quasi fanatitzant* per als seus adeptes, estudiosos i experts. Tant és així que, després de quatre anys de persistir com un tàvec a les orelles de les autoritats de la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Buenos Aires, vaig aconseguir un reconeixement molt semblant als objectius del dossier d'Urbared: que es reconegués al meu Programa d'Investigació sobre Moneda Social i Economia Solidària, l'estatus de Programa d'Investigació i Desenvolupament, donada la urgència del tema, donada la gravetat de la situació i (lliure interpretació per la meva banda) la responsabilitat de la comunitat acadèmica d'intervenir-hi. Per tant, assumeixo aquí com a *responsabilitat* la de transmetre als participants del diàleg la possibilitat de mirar el fenomen de les xarxes d'intercanvi a l'Amèrica Llatina en tota la seva complexitat; de reflexionar sobre els seus límits i possibilitats; d'indagar sobre els diferents contextos d'aparició i desenvolupament. En fi, més enllà de tot el que avui es veu (Què és el que es pot veure? Xifres? Potencialitats improbables?), aquí es tracta de mirar-les des de la perspectiva de la innovació que poden significar, si ho fem des de l'òptica de la *moneda social* –l'eina d'intercanvi que desplaça els diners del centre– com a element desestructurant del paradigma dominant, com a nucli d'una *revolució copernicana* per a la qual potser no estàvem preparats...

La meua proposta és començar un diàleg a partir de la reflexió següent:

Actualment, al món hi ha milions de persones que coneixen i practiquen experiències d'*intercanvi compensat*, és a dir, obtenen béns i serveis sense diners, entre aquests sistemes es troben els bancs de temps, l'intercanvi entre empreses, els sistemes de crèdit mutu com els LETS canadencs i les seves variants a diferents llocs del món, les experiències de monedes locals com les "Hores" d'Ithaca (EUA) i les xarxes comunitàries d'intercanvi amb *moneda social*. Entre elles, la que actualment crida més l'atenció és l'experiència argentina de la Xarxa d'Intercanvi que, en sis anys, va passar de 23 membres a quasi 800.000. Totes aquestes pràctiques estarien indicant una forma –heterogènia i complexa– de "reinventar el mercat" sense que els diners en siguin el factor limitador. En els darrers tres anys, la difusió del "model argentí" a altres països sud-americans ha mostrat la possibilitat (i les dificultats) de transcendir del mer fet d'intercanvi a la construcció de noves formes de relacions socials de producció. L'obertura del camp "xarxes d'intercanvi" dintre l'"economia solidària" està en plena discussió, amb veus enfrontades, tal com acostuma a passar cada cop que l'ordre establert està amenaçat per nous vents.

"Reinventar el mercat?" o "Reinventar el capitalisme?", hem escoltat alguna vegada.

Parlem-ne. D'això es tracta. Proposo que, en aquest espai, reflexionem sobre les qüestions següents:

Cap a on poden evolucionar els sistemes d'intercanvi compensat que han "descobert" una forma de pal·liar l'atur i l'exclusió?

Com es poden posar en comú els avantatges i les limitacions de cada forma provada?

I, si anem més enllà, ¿com es poden generar propostes inspirades en experiències de ruptura de paradigma d'altres contextos, com són el microcrèdit, el pressupost participatiu, el comerç just, el consum ètic i un neocooperativisme que sembla voler emergir?

Pocs fets, algunes interpretacions: què són avui les xarxes d'intercanvi?

Una de les expressions més clares de la crisi social actual en el pla econòmic és la desviació cap al circuit financer de grans quantitats de diners que surten definitivament del circuit productiu, atesos els avantatges reproductius que pre-

No sols vivim en una crisi econòmica, política i social sense precedents; el mateix fenomen cultural dels diners està avui en entredit.

senta el primer. Avui, tots els obstacles a les respostes possibles a la crisi inclouen o es funden en *l'absència de diners*: des del deute extern fins a la reestructuració del mercat de treball, des del consum intern com a font de violència i generació d'inequitat, fins a la destrucció del medi ambient.

D'altra banda, a les darreres dues dècades han prosperat múltiples experiències d'intercanvi compensat, entre les quals es troben els LETS, creats al Canadà per Michael Linton l'any 1982, la moneda local d'Ithaca anomenada "hores", dissenyada i impulsada per Paul Glover a partir de 1992 i difosa a centenars de localitats, i la Xarxa de l'Intercanvi, creada el 1995 a l'Argentina i present avui a 11 països de l'Amèrica Llatina. Hi ha centenars de milers de persones que coneixen i practiquen actualment diferents experiències amb moneda social.

Paradoxalment, governs i organismes internacionals continuen donant l'esquena a aquesta realitat incontestable: no hi ha sortida dins dels esquemes proposats per "pal·liar" la situació. Els mecanismes de control financer han arribat al seu límit màxim de flexibilitat. Els "microempresaris" no tindran mai èxit, tampoc les Pime, perquè mai no tindran qui els compri els seus productes i serveis... Falta l'element que tanca el circuit productiu: els consumidors! Ens manquen els mitjans perquè aquells milions de productes possibles de produir i consumir arribin a destí! Cada micro o petita empresa que té "èxit" (!) deixa enfora moltes altres, perquè estan competint per la mateixa quantitat d'un circulat definitivament *escàs i final!*

Després d'aquestes *interpretacions*, fonamentades en altres que podreu trobar desenvolupades al treball *Moneda social: Gattopardisme o ruptura de paradigma?* (Primavera, 2001), vegem alguns *fets* de les darreres dues dècades:

1. A partir de 1982, al Canadà, Michael Linton desenvolupa els primers sistemes d'intercanvi compensat i crèdit mutu, anomenats LET'S (que significa SOM-HI! i no Local Exchange & Trading Systems, com s'ha difós); aquests s'expandeixen per diferents continents i, segons Bowring, són els més nombrosos, amb més de 2.000 grups per tot el món. Actualment, Linton desenvolupa un sistema altament tecnificat, molt econòmic i que elimina del tot la necessitat de controls centralitzats, i de pagar *royalties* de qualsevol tipus, ja que es consideren un bé públic, control d'eventuals *fugues* clientelístiques, atès que la informació és d'actualització instantània. Una de les franges de població objectiu són els adults majors de 65 anys, al Japó, país que en aquests moments implanta més de 40 sistemes diferents per fer-se càrrec de la crisi (Lietaer, 2001).

L'obertura del camp "xarxes d'intercanvi" a l'"economia solidària" està en plena discussió.

2. A partir de 1992, Paul Glover, a Ithaca (NY, EUA) inaugura la impressió de bitllets que anomena “hores” i desencadena un procés de conreu de *monedes locals* a diferents centenars de municipis, sempre en processos autogestionats per la comunitat. Actualment, Glover es dedica a desenvolupar un sistema de salut, per focalitzar l'ús de la moneda local a una “transcendència” del seu invent (segons ell mateix) que va trobar el seu límit de creixement i poesia (“Time IS money” (“Temps ÉS diners”), “In Ithaca we trust” (“En Ithaca confiem”), en lloc de “En Déu confiem”, tal com fa el bitllet americà). Destí similar van tenir els *tianguis* mexicans amb els seus bitllets “tlalocs” i “tequios”, que van tenir valor més simbòlic i ritual que impacte econòmic i van desencadenar el que avui és el Moviment per a una Vida Digna i Sostenible. Els bancs de temps desenvolupats per Edgar Cahn (Time Dollar Institute) són de la mateixa època, han inspirat altres experiències i avui es troben analitzant les possibilitats de superar els colls d'ampolla amb què s'han trobat (comunicació al Grup de Treball sobre Moneda Social, abril 2001, <http://www.money.socioeco.org>).

Les xarxes d'intercanvi són tan sols una adaptació a la crisi o contenen la llavor d'una transformació social més profunda?

3. Al maig de 1995, a Bernal, província de Buenos Aires, Carlos de Sanzo i Rubén Ravera creen el primer Club d'Intercanvi, en el marc d'un programa ecologista d'autosuficiència regional, amb una vintena de persones que s'adhereixen a la idea. En un primer moment, la iniciativa va funcionar amb un sistema de comptes, similar al canadenc. Amb el creixement, es va adoptar un bo, anomenat “crèdit”, perquè es referia a la confiança proposada com a valor. Aquest primer va ser únic i després descentralitzat, per promoure la replicació i autonomia dels grups. Es tractava d'una iniciativa de persones que s'organitzaven exclusivament per “intercanviar”. L'obertura a altres sectors socials es dona el 1997, quan el Govern de la ciutat de Buenos Aires, a través de la seva Secretaria de Promoció Social, dona suport públicament a la iniciativa, que ja s'havia multiplicat en diferents províncies del país i s'autoanomena Xarxa “Global” d'Intercanvi Solidari. Quatre anys més tard, gràcies al compromís i la participació de desenes de membres de la Xarxa que s'organitza i comprèn més de mil nodes (més o menys vinculats entre ells), la seva difusió arriba a altres països de la regió: Uruguai, Brasil, Colòmbia, Equador, Xile, Perú, Bolívia, Hondures, El Salvador, Nicaragua i Cuba.

Al Fòrum Social Mundial de Porto Alegre, el gener de 2001, l'experiència convoca més de tres-cents participants al taller de “Reinvenció del mercat” i grups d'intercanvi de diferents

regions es reuneixen en la flamant Xarxa Global de Socioeconomia Solidària, que apunta a articular aliats de diferents moviments socials en la resistència a la globalització i superació del model neoliberal. A l'Argentina, amb el suport del govern nacional, s'estimen en 800.000 els participants arreu del país, alhora que es polaritzen dues tendències clarament diferenciades: una Xarxa "Global" d'Intercanvi, que promou un sistema centralitzador de replicació anomenat "franquícia social" i intenta construir la seva legitimitat sobre la base de la distribució de les quantitats de moneda social necessàries per posar en marxa "actes socials emprenedors" (petits i nombrosos o a escala "mega"), i una Xarxa d'Intercanvi "Solidari", que apunta a créixer més lentament, respectant els criteris inicials de *transparència* i *equitat* en l'emissió/distribució de la moneda social. Actualment, una quantitat no determinada però significativa de grups, principalment a l'interior del país, continua aliena a aquesta polarització i, en la pràctica, restringeix els seus intercanvis a l'àmbit local o fa servir diferents "monedes socials", segons l'acceptació del mercat d'intercanvi. A partir de març del 2001, comencen a observar-se dins del conurbà de Buenos Aires dos nous fenòmens: apareixen altres "franquícies", que defensen els seus drets a repetir el que va fer el grup fundador, i com a tendència oposada, més anàrquica i rebel, sorgeixen els anomenats "nodes fantasmes" (que apareixen i desapareixen...), possible reacció a una temptativa de control i normativització excessives, massa semblants a les xarxes que diuen negar; potser provocades per una velocitat de creixement massa alta, que sembla obstaculitzar el projecte polític de construcció de ciutadania...

Clubs d'intercanvi, "prossumidors", nodes, regions i zones, franquícies socials, impulsors, xarxa d'intercanvi, xarxa "global" d'intercanvi, xarxa d'intercanvi "solidari", "nodes fantasmes": noves paraules? Noves pràctiques socials? Reinvenció del mercat? Reinvenció del capitalisme? O...?

Tenim cinc mil anys de paradigma de l'escassetat instal·lats al cap i ja no podem "veure" abundància, sinó escassetat permanent.

Altres interpretacions: revisitant el fenomen dels diners

No sols vivim en una crisi econòmica, política i social sense precedents. El mateix fenomen cultural dels diners està avui en entredit. Diverses preguntes acudeixen per si soles i interpel·len el nostre sentit comú: *Què diuen els economistes? Què diuen els filòsofs? Què diuen els polítics?* Nosaltres afegiríem: *Què fa la gent?*

Abans de començar aquest breu viatge per diferents interpretacions sobre els diners, cal reconèixer que –des de la perspectiva construccionista social aquí adoptada– *sempre hi pot haver molts objectes en un únic objecte*: tot depèn de l'observador, dels seus interessos, del seu marc teòric, però també dels seus valors, de la seva ideologia i del seu projecte. Com s'ha dit per aquí: *en tot sempre el color és del cristall amb què es mira...*

Per això, si volem furgar en el terreny de les interpretacions possibles avui dia al voltant de la Xarxa d'Intercanvi a l'Argentina –acordant que sempre hi ha més d'un objecte a cada objecte–, podem proposar algunes interpretacions com les següents:

Al principi, a començaments de l'any 1995, hi va haver una gran dosi d'imaginació i voluntarisme d'un petit grup de persones, associades a la necessitat de respondre a una situació d'emergència, que començava a provocar la caiguda del consum d'alguns sectors de classe mitjana baixa, els anomenats "nous pobres". Aquesta etapa va originar diversos mites fundacionals, entre els quals hi havia les "pautes d'èxit", les "tradicions" o els "12 principis" definits pel grup fundador, interpretacions que tot sovint tenien forma de *prescripcions* o *axiomes* d'un ingenu *pensament únic*. Possiblement per aquest motiu van causar una gran impressió en el sentit comú de moltes persones excloses del mercat formal, que van veure en la iniciativa una forma senzilla de pal·liar la crisi (potser la gran majoria). Altres, militants nostàlgics, dotats potser de menys necessitats i més imaginació, van anar més enllà i hi van veure l'embrió d'una transformació de les relacions de producció, capaç de generar una transformació de les relacions socials. Per a molts altres, és probable, també va ser l'èmul nacional d'un "gran negoci", similar al de les xarxes de venda directa i màrqueting de multinivell, contemporànies dels primers clubs d'intercanvi... *Quina importància té si avui són gairebé un milió de persones que la practiquen?* No obstant això, valdria la pena aprofundir en alguns fets poc coneguts –que el resultat quantitatiu impactant pot ocultar– si volem comprendre la fisiologia i els destins indomables d'una xarxa que sembla créixer sense amos i sense direcció, i que resisteix permanentment les temptatives d'imposar "ordre" de diferents grups d'interès. D'aquesta etapa, creativament interpretats per cadascun dels grups, en sobreviuen principalment els dotze "principis" de la xarxa de l'intercanvi, que unifiquen allò que els membres consideren "essencial" del moviment.

La paradoxa del tercer mil·lenni és que, mentre la població total va augmentar, avui cal només el treball del 2% de la humanitat per mantenir-la funcionant... si volem que sigui així!

Principis de la Xarxa Global d'Intercanvi

1. La nostra realització com a éssers humans no necessita estar condicionada pels diners.

2. No busquem promoure articles o serveis, sinó ajudar-nos mútuament a aconseguir un sentit de vida superior, per mitjà del treball, la comprensió i l'intercanvi just.

3. Sostenim que és possible reemplaçar la competència estèril, el lucre i l'especulació per la reciprocitat entre les persones.

4. Creiem que els nostres actes, productes i serveis poden respondre a normes ètiques i ecològiques abans que als dictats del mercat, el consumisme i la recerca de benefici a curt termini.

5. Els únics requisits per ser membre de la Xarxa Global d'Intercanvi són: assistir a les reunions dels grups, capacitar-se i ser productor i consumidor de béns, serveis i sabers, en el marc de les recomanacions dels cercles de qualitat i auto-ajuda.

6. Sostenim que cada membre és l'únic responsable dels seus actes, productes i serveis.

7. Considerem que pertànyer a un grup no implica cap vincle de dependència, ja que la participació individual és lliure i estesa a tots els grups de la Xarxa.

8. Sostenim que no és necessari que els grups s'organitzin formalment, de manera estable, ja que el caràcter de Xarxa implica la rotació permanent de rols i funcions.

9. Creiem que és possible combinar l'autonomia dels grups en la gestió dels seus assumptes interns amb la vigència dels principis fonamentals que els donen pertinença a la Xarxa.

10. Recomanem que els integrants no protegim, patrocinem o donem suport financer a una causa aliena a la Xarxa, per no desviar-nos dels objectius fonamentals que ens uneixen.

11. Sostenim que el millor exemple és la nostra conducta en l'àmbit de la Xarxa i en la nostra vida privada. Guardem confidencialitat sobre els assumptes privats i prudència en el tractament públic dels temes de la Xarxa que afectin el seu creixement.

12. Creiem profundament en una idea de progrés com a conseqüència del benestar sostenible del major nombre de persones del conjunt de les societats.

Actualment, dins del marc del Programa d'Alfabetització Econòmica de la Xarxa Llatinoamericana de Socioeconomia Solidària, s'ha proposat un 13è principi que afecta algunes pràctiques tradicionals, com les que es refereixen al paga-

L'economia moderna es veu com una manera de distribuir o administrar els recursos escassos a través del mecanisme individual i personal de la cobdícia.

ment, en moneda social, de les activitats de coordinació dels nodes i de les activitats de capacitatció. Aquest principi, polèmic a l'interior de la Xarxa i no gens trivial, inspirat en la necessitat de no-gratuitat de les pràctiques socials per generar *equitat* en la distribució del poder i *sostenibilitat* del procés de desenvolupament econòmic, sosté que:

13. En l'economia solidària, no es perd res, no es regala res: tot es recicla, tot es valora, tot es distribueix per igual.

A les acaballes de 1998, en el si d'alguns grups de reflexió, a partir de la trobada amb moviments d'economia popular i solidària, es comença a mirar el fenomen del "crèdit" –fins aleshores anomenat religiosament "no-diners"– com a rellevant en la resignificació de les pràctiques d'intercanvi. Apareix el concepte de *moneda social* (Primavera, 1999), en contrast amb les monedes "paral·leles", "locals", "complementàries"... El text d'Ernesto Sábato que tot seguit reproduïm mostra com és més fàcil desconstruir el mite dels diners –aquella promesa absurda– des de la literatura que des de l'economia:

(...) *"El silenci i la soledat tenien aquella impressionant vigència que tenen sempre de nit al barri dels bancs. Barri molt més silenciós i solitari, de nit, que qualsevol altre; probablement per contrast, per la violenta activitat d'aquells carrers durant el dia, pel soroll, la inenarrable confusió, l'embull, la immensa multitud que s'hi agita durant les hores d'oficina.*

Però també, quasi amb certesa, per la soledat sagrada que regna en aquells llocs quan els Diners descansen. En el moment en què els darrers treballadors i gerents s'han retirat, quan s'ha acabat aquella tasca esgotadora i sense cap ni peus en què un pobre diable que guanya cinc pesos al mes en mou cada dia cinc milions, en què veritables multituds dipositen amb infinites preocupacions trossos de paper amb propietats màgiques que altres multituds retiren d'altres finestretes amb precaucions inverses.

Procés fantasmagòric i màgic, encara que ells, els creients, es creguin persones realistes i pràctiques, accepten aquell paperot brut, on amb molta atenció es pot desxifrar una espècie de promesa absurda en virtut de la qual un senyor que ni tan sols firma amb la seva pròpia mà, es compromet, en nom de l'estat, a donar no sé què al creient a canvi del paperot.

I el més curiós és que aquest individu en té prou amb la promesa, perquè ningú, que jo sàpiga, ha reclamat mai que es compleixi el compromís; i, encara més sorprenent, en lloc d'a-

Per què no pensar d'utilitzar la moneda social com a forma per desenvolupar noves pràctiques socials que donin poder als exclosos del mercat de treball a fi de bastir el procés de construcció d'un nou contracte social?

quells papers bruts, se li lliura generalment un paper més net, però encara més esbojarrat, on un altre senyor promet que, a canvi d'aquell paper, se li lliurarà al creient una quantitat dels esmentats paperots bruts; quelcom similar a una bogeria al quadrat.

I tot en representació d'Alguna Cosa que mai no ha vist ningú i que, diuen, resta dipositada en Algun Lloc, sobretot als Estats Units, en mines d'acer. I que tota aquella història és cosa de religió, ho indiquen en primer terme paraules com crèdit i fiduciari."

Però és el diàleg amb altres experiències mundials, produït des de l'interior de la Xarxa Llatinoamericana de Socioeconomia Solidària, el que porta a la trobada d'altres pensadors herètics que, des de la mateixa economia, comencen a plantejar la cruïlla epistemològica en què aquella disciplina es troba i el seu impacte en les possibilitats de redistribuir la riquesa d'una altra forma en aquesta etapa del capitalisme avançat. Al gener de 2001, al Fòrum Social Mundial de Porto Alegre, es planteja el *paradigma de l'escassetat* en la qual va pensar-se tota l'economia clàssica com un obstacle fonamental a superar per a la construcció d'aquell "altre món possible".

Del pensament de Bernard Lietaer (2001) n'extraïem la inspiració, ja intuïda en la nostra producció de 1998: "*Unicornis: entre la utopia i la responsabilitat social*", dels diners de curs legal com a responsables definitius de l'existència de desigualtats socials impossibles de corregir en el sistema vigent. Aquest economista belga, de nodrida i variada experiència professional i acadèmica, va treballar al banc central del seu país, va participar en el primer projecte de moneda europea única (ECU), va exercir de president dels sistema de pagament electrònic de Bèlgica, va desenvolupar tecnologies per a empreses multinacionals per ser utilitzades en ambients de múltiples monedes, i encara més, va actuar en països en vies de desenvolupament en projectes destinats a millorar els seus estalvis i inversions i va ensenyar finances internacionals a la Universitat de Lovaina. Actualment és professor visitant del Centre de Desenvolupament Sostenible de la Universitat de Califòrnia a Berkeley. Al seu setè llibre *El futur dels diners: creant nova riquesa, treball i un món més savi*, desenvolupa una argumentació original sobre com va ser possible que passés el que va passar amb l'economia que –se suposa– havia d'ajudar a posar ordre a la casa... Per ell, el disseny del sistema monetari és, en realitat, l'arrel de moltes de les coses que

2 «La paraula intercanvi té una història, té un significat, i la gent de seguida pensa a intercanviar allò que ja té; no pensa a produir, créixer, inventar, crear... Un segon obstacle és que la gent veu l'escassetat. La gent no veu abundància, i aleshores no veu què ha d'intercanviar. La gent no veu què pot fer, què pot inventar, com es pot desenvolupar i desplegar... Aquest és un obstacle molt important. I aquí hi ha un tema interessant de relacionar amb una altra cosa que abans hem esmentat: qui és l'enemic? L'enemic no és el xip que va treure la gent de les fàbriques i que va acabar amb la feina i l'ocupació. L'enemic no és el xip que va canviar la tecnologia. L'enemic invisible és el que està aquí dins (del cap), és el xip mental, el que ens fa veure les coses de determinada manera i no ens deixa veure-les diferent...» (Primavera, 1998: Unicornios:...).

passen o no passen actualment a la societat: “els diners són com un anell metàl·lic que ens hem col·locat al nas: ens hem oblidat que nosaltres vam ser els qui el vam dissenyar i ara ell ens està portant al voltant del món. Ja és hora d’imaginar-se on volem anar; si volem anar cap a la sostenibilitat i la comunitat, hem de dissenyar un sistema monetari que ens acosti a aquest punt”.

La raó per la qual tot això podria haver passat hauria estat una primera etapa civilitzatòria en la qual l’èsser humà va viure al paradigma de l’abundància de la Gran Mare Terra, tota poderosa, tota generosa amb els seus fills: els caçadors i recol·lectors gaudien dels recursos en cada espai i, si s’esgotaven, canviaven d’espai. Amb la revolució agrícola, l’ús de la roda i del foc, es va començar a reprimir el paradigma de l’abundància, la competició i la voracitat van donar pas a la conducta humana normal i la por a l’escassetesa la va alimentar definitivament...

Així doncs, tindriem cinc mil anys de paradigma de l’escassetesa instal·lats als caps i a les pràctiques de totes les cultures que van estar en contacte amb la primera que va canviar i que ja no podem “veure” abundància, sinó escassetat permanentment. La paradoxa del tercer mil·lenni és que, mentre la població total ha augmentat, avui fa falta només el treball del 2% de la humanitat per mantenir-la funcionant... si volem que sigui així! La teoria de fons a què Lietaer recorre és la psicologia col·lectiva de Carl Gustav Jung, per a qui la repressió d’un arquetip provoca la manifestació de les seves ombres. Quan l’arquetip Sobirà es reprimeix, en lloc seu apareixen les seves ombres complementàries: el Tirà i el Covard, que mostren la impossibilitat d’exercir una i la por d’aparèixer com l’altre! Passa el mateix amb l’arquetip de la Gran Mare, que reprimit s’expressa en les seves ombres, cosa que explica perfectament que un mestre d’escola escocès anomenat Adam Smith observés molta *cobdícia* i *por a l’escassetesa* al voltant seu i assumís que així era com les societats “civilitzades” operaven... Així va crear l’economia moderna, que es veu des d’aquell enfocament com una manera de distribuir o administrar els recursos escassos, a través del mecanisme individual i personal de la cobdícia...

Des de l’experiència de la xarxa d’intercanvi, després de sis anys de pràctiques en què centenars de milers de persones comencen a canviar les seves relacions socials a partir de l’ús d’una forma particular d’intercanvi sense diners, és pràcticament inevitable preguntar-nos mirant el futur: Per què no pensar de fer servir la moneda social com a forma de desen-

No es tracta de tornar a l’intercanvi primitiu, sinó d’una conquesta de les noves tecnologies aliada a una reinterpretació del fenomen social dels diners.

volupar noves pràctiques socials que donin poder als exclosos del mercat de treball per bastir el procés de construcció d'un nou contracte social?

És així com, de la mà de Sábato, Lietaer, Tavernier i tants altres aliats que hem descobert en els darrers temps, ens anem a postular la *moneda social* com una nova revolució copernicana, un moviment de recuperació del paradigma de l'abundància, a partir d'una ruptura del paradigma vigent.

No es tracta, doncs, com s'entén a primera vista quan s'anomena la Xarxa de l'Intercanvi, d'una tornada a l'intercanvi primitiu, sinó d'una conquesta de les noves tecnologies aliada a una reinterpretació del fenomen social dels diners. Que requereix una societat civil forta i organitzada per implantar-los, alhora que un estat promotor i un sector empresarial que deixi de ser especulatiu i torni a ser emprenedor!

Hem d'entendre el futur com una possibilitat de ser construït tots els dies i per tots, en sentit invers al corrent dominant impulsat pel capitalisme, des de dins del capitalisme.

Responsabilitats: com fer possible el que és improbable

Sabem que, sovint, l'acte de tan sols anomenar una idea la desnaturalitza. Per això, abans dèiem, els principis de la Xarxa són més aviat idees-força, fars i balisses per inspirar una conducta ètica, abans que normes fixes de regulació de l'activitat econòmica dels seus membres. Malgrat això, podem considerar que les *pràctiques socials* que donen vida a aquests principis es van crear durant aquests sis anys d'intercanvi, polèmiques i dissensions sempre obertes.

Potser els dotze principis i l'ús dels bons de canvi –els “crèdits”– són l'única cosa veritablement comuna a tots els nodes de la Xarxa i a tots els prosumidors d'una gran territorialitat, allò que caracteritza i dóna pertinença a qualsevol “prosumidor”. Tota la resta és més o menys lliure i variable a l'interior de la Xarxa, per molt que pesi a aquells que volen “normativitzar-la” en qualsevol sentit. Si gran part de les xarxes que existeixen en l'actualitat són semixarxes de piràmides, això no passa a la Xarxa Global d'Intercanvi: per alguna raó el seu caràcter de xarxa s'ha mantingut al llarg del temps, potser, fins s'estigui perfeccionant. El temps ho dirà. Hi ha *subjectivitats* i *diferències* de context, de necessitats, de possibilitats. Hi ha “consensos” que es construeixen en les reunions de “coordinadors” i “dissensions” que es produeixen en les pràctiques d'intercanvi dels prosumidors, que recorden el principi 6: “*Sostenim que cada membre és l'únic responsable dels seus actes, productes i serveis*”. Hi ha tensions que es

“resolen”, per seguir produint/consumint, és a dir, “prossu-mint”... i unes altres que no es resolen perquè no tenen res a veure amb prossumir, sinó amb prendre el poder (de què?) a algú altre per reproduir-lo després de nou.

Del que no hi ha dubte és que el *poder* està on ha d'estar: en la gent que fa les coses en el marc dels principis de *creixement del conjunt* i la *solidaritat*. Quan algú “reinventa el capitalisme”, perquè crea un “banc central” o acumula 5.000 o 30.000 crèdits, si el projecte d'economia solidària està clar per als participants, és evident que és el mateix grup qui “sanciona” aquestes pràctiques. De la mateixa manera com a un projecte de concentració del poder segueix la concentració de la riquesa, o com a mínim la seva distribució de clients. La Xarxa d'Intercanvi és, sens dubte, un moviment transgressor també per això: abans o després els organitzadors de cops d'estat es queden parlant sols a la plaça... Els cacics (a vegades les cacics) locals que volen imposar les seves regles de dominació per la dominació (i no per al bé comú) despleguen el seu joc de diferents formes: més o menys ètiques, com a tot arreu.

No és menys cert que, de vegades, es reproduïx el joc del sistema que es vol superar, en general amb bones intencions. Carismes i fonamentalismes inclosos, l'evolució continua a la recerca d'un lloc de nova legitimitat, de construcció de noves identitats, d'una militància social que intenta sortir del politiquerisme, de vegades groller, de cert tercer sector i començar a fer política des d'allò que és la xarxa d'intercanvi: aturats i subocupats, exclosos, des de sempre o des de fa poc, vells pobres o nous pobres, un quart sector resistent a la institucionalització...

Com que el moment és de recerca i de construcció, des d'un node pilot que va néixer amb vocació d'explorar els marges per trobar noves *respostes proactives* (i no sols *reactives*, com ho són la gran part de les iniciatives en contra d'alguna cosa/algú) es va posar en marxa un Programa de Capacitació que intenta:

- Treballar explícitament el tema del *poder* com a joc;
- Redefinir els conceptes de *solidaritat*, *capacitat emprenedora* i *responsabilitat social* a l'interior de la Xarxa.

Al primer abordatge, s'empra la *teoria triàdica del poder* (De Gregori, 1994) que es posa en pràctica en un Programa de Capacitació, destinat principalment a conduir la dinàmica de grup cap a nivells millors de *protagonisme individual* i *integració en la diferència*, entre els participants.

En el segon enfocament, es parteix de l'obra de Fernando Flores (1996), que proposa desenvolupar un lideratge que

Hem d'inspirar-nos en Grameen, Porto Alegre i Bernal i començar a buscar noves estratègies que ens permetin combinar participació ciutadana, microcrèdit i moneda social.

combini alhora la *solidaritat*, la *capacitat emprenedora* i l'*acció democràtica*, com a responsabilitat envers l'altre. Aquests termes han adquirit una nova significació per a nosaltres, en termes de *conductes concretes*, per a la seva aplicació en el Programa de Capacitació que s'està implantant en diversos països amb el nom de Programa d'alfabetització econòmica de l'adult:

- *Ser solidari* vol dir –en la pràctica– consumir cada mes la mateixa quantitat que es produeix o una mica més, però no estalviar (especialment atent a la teoria de Silvio Gesell).

- *Ser emprenedor* vol dir incrementar progressivament la producció/consum personal per a/des de la Xarxa Global d'Intercanvi, reemplaçant els productes consumits en el mercat formal pels productes de la Xarxa.

- *Ser políticament responsable* vol dir jugar un rol actiu en el desenvolupament de la xarxa o del node a què es pertany, contribuint amb algunes hores de feina setmanal per al bé comú, en accions concertades amb la resta.

Aquestes són algunes de les *idees-força* que es treballen des del Programa d'Alfabetització Econòmica:

- L'intercanvi com a possibilitat de reinventar la vida en el mateix acte de reinventar el mercat, a partir de la construcció de nous vincles socials des de l'interior dels grups petits.

- El bo d'intercanvi emprat a l'interior de la Xarxa –els diferents “crèdits” de les regions o clubs– com una nova moneda social emesa i controlada pels mateixos usuaris, sense el mecanisme “d'interès bancari” que caracteritza la moneda antisocial, que s'acumula i es concentra allà on ja existeix.

- La tecnologia punta com a possible aliada en el procés de desenvolupament personal, de grup i social impulsat des de la Xarxa, a partir de la resignificació del *xip* “amic” en contra del *xip* “enemic”, vist des de la seva responsabilitat per a la reconfiguració del món laboral, de la tecnologia que elimina l'ésser humà del circuit de l'economia formal.

- Els models mentals (creences i prejudicis) que impedeixen veure abundància on sempre s'ha vist l'escassetat, en una nova caracterització del “xip (mental) enemic”.

- El futur com a possibilitat de ser construït tots els dies i per tots, en sentit invers al corrent dominant impulsat pel capitalisme, des de dins del capitalisme: la recerca d'un nou rol per a les classes mitjanes, en particular per als “nous pobres” que engreixen les files del nou món del (no) treball i l'horror econòmic, però també per a l'Estat i per a les empre-

**Podem
redissenyar una
política
econòmica ètica i
ecològica,
compatible amb
les finances
solidàries, el
comerç just i el
consum ètic.**

ses, en fi, per a tots aquells actors socials que estiguin avorrits amb el joc que estem jugant i vulguin assajar... un altre joc!

Més enllà d'aquesta empresa de caràcter immediat, en la recerca de categories teòriques que donin compte d'altres racionalitats, d'una altra comprensió de la lògica de la complexitat, hem trobat que l'evolució de la xarxa s'assembla més a allò que està fora de "control", com proposa Kelly (1994,1998) i les seves Nou Lleis de Déu –l'únic que del No Res va crear-ho Tot– que ens van permetre una nova mirada sobre els fenòmens observats a l'interior de la xarxa. Aquestes "lleis" poden ser, aleshores, emprades no només per comprendre els successos, sinó, i sobretot, per dissenyar noves formes d'interacció, que reemplaçin models enginyerils i newtonians, que proven amb esforç i neguit, en el món vivent i social. (*Primavera, 2000: Política social, imaginació i coratge*)

Tal com hem anticipat a l'inici d'aquestes reflexions, comprendre l'emergència d'esdeveniments improbables, com foren el primer *banc* que va prestar diners als pobres (i que segueix recuperant el 100% dels préstecs), el primer *municipi* que va creure en la possibilitat de participació directa dels ciutadans en la decisió dels destins dels seus fons, així com el primer *grup de persones* que es va organitzar per millorar la seva qualitat de vida, d'amagat del mercat formal, és una tasca difícil i infinita si només es vol reconstruir la Història... Però si les explicacions serveixen per a alguna cosa –i aquesta és la tradició occidental a la qual pertanyem– optem per creure que algú va imaginar *un futur improbable com a possible*, va posar fil a l'agulla i el va començar a fer! En el camí hi havia esculls de tot tipus, finalment, el paradigma dominant no deixa pensar qualsevol cosa i encara menys fer-les... Però un cop es van aconseguir certa *massa crítica* i *visibilitat*, moltes altres coses van començar a ser possibles. Al cap i a la fi, a ningú no li agrada estar absent de la foto del final de festa!

I, encara més, la dimensió de la tragèdia contemporània, on tot se sap a l'instant i es conviu cada dia amb el risc d'un continent sencer condemnat a la desaparició; la manca d'imaginació d'una política que, cada cop més, apareix com un caníbal en comptes d'aconseguir produir quelcom tan simple com el bé públic; la manca de responsabilitat de la veïna del cinquè quan gairebé no tenim per mantenir la pròpia responsabilitat no poden ser res més que una invitació, terminal, per creure que *el món és un de sol, que un altre món és possible i que tots som responsables de tots*. Que ens hem d'inspirar en Grameen, Porto Alegre i Bernal i començar a buscar noves estratègies que ens permetin combinar participació

ciutadana, microcrèdit i moneda social per fer volar la imaginació i el coratge que tenim per encarregar-nos de construir un present i un futur dignes d'allò que tenim i podem compartir.

Què més podrem fer? Cap a on estem anant? De quines altres experiències podrem beneficiar-nos i quines no coneixem encara?

Corren vents de sinergia: en una trobada amb grups de treball en economia solidària, el juny de 2001, a Findhorn (Escòcia), col·legues de Brasil, Argentina, Senegal, Índia, Filipines, Xile, Canadà i Bèlgica, provinents de les àrees de Dona i Economia, Moneda Social, Finances Solidàries, Comerç Just, Consum Ètic i Política Econòmica, vam produir *tres* idees-força que volem compartir amb els lectors, encara que només sigui per provocar la discussió sobre el nostre optimisme. Però si és possible, per convidar nous aliats que se sumin a aquesta dinàmica que vol seguir construint un món responsable, plural i solidari:

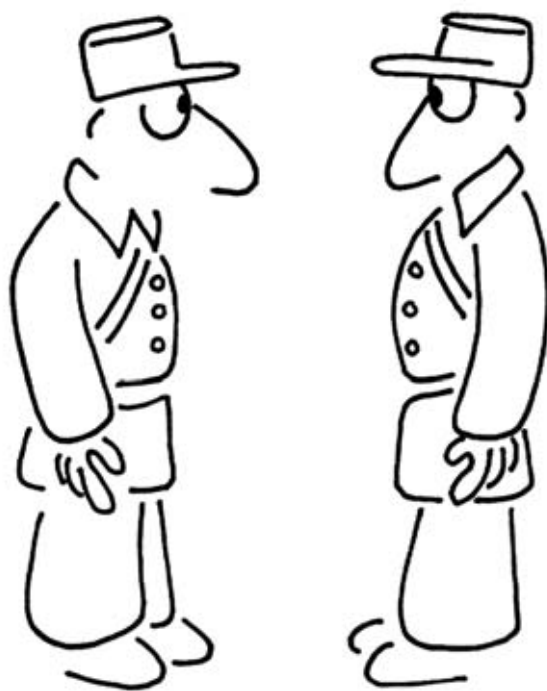
1. Podem construir un nou paradigma per superar el neoliberalisme vinculant dona i economia, per tal de produir *abundància sostenible* i eliminar l'escassetat.

2. Sistemes d'intercanvi no monetari, com per exemple els bancs de temps, crèdit mutu, monedes locals i els diferents tipus de moneda social són la *nova moneda* que crearà les condicions per portar aquest paradigma a la pràctica.

3. Podem *redissenyar* una política econòmica ètica i ecològica, compatible amb les finances solidàries, un comerç just i el consum ètic de manera que es creïn noves relacions entre l'Estat, el mercat i la societat civil.

Si, i només si, ens creiem responsables del *tot*, és probable que tinguem *imaginació* per crear noves estratègies i *coratge* per construir els ponts que necessitem per deixar enrere les marques d'un paradigma que ens va fer creure, durant massa temps, que la riquesa era per a uns pocs i l'escassetat per a molts.

***Hem de buscar
noves estratègies
que ens permetin
combinar
participació
ciutadana,
microcrèdit i
moneda social.***

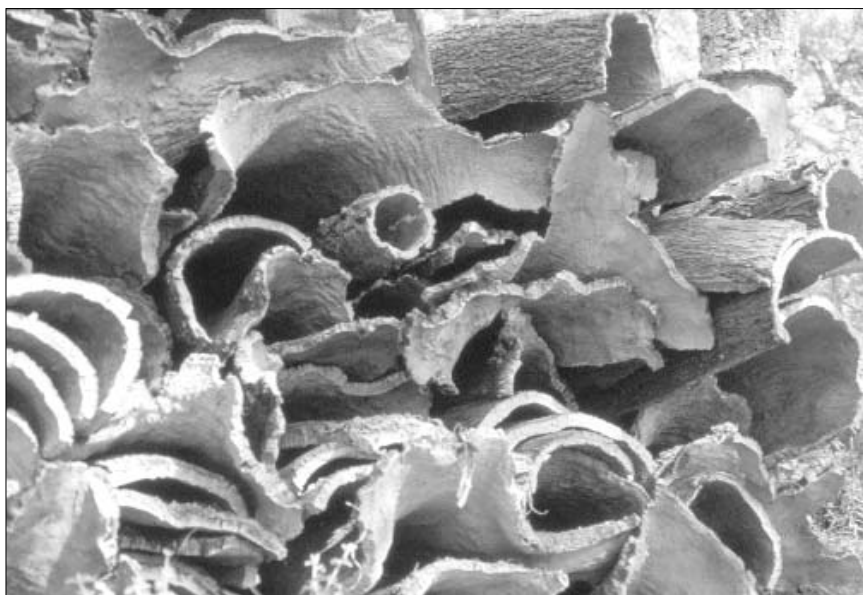

Martí
d'après Chaval

Gendarme indecís davant d'un lladre vestit de gendarme

Filosofia i economia de la renda bàsica de ciutadania¹

Jordi Arcarons i Daniel Raventós

La renda bàsica ha recorregut a la nostra nació molt ràpidament el camí que va del desconeixement a una certa popularització. Fent una mirada al passat immediat, costa de creure que només fa 4 anys es va crear l'associació Xarxa Renda Bàsica (XRB); que aquell 2001 fos l'any de la discussió entre membres de la XRB i els diputats, llavors, d'ICV, José Luis López Bulla, i d'ERC, Carme Porta; que el maig de 2002 el plenari del Parlament de Catalunya discutís una proposta de llei sobre la renda bàsica presentada per ERC-ICV; que el setembre d'aquell mateix any, la XRB fos reconeguda a Ginebra com a secció oficial de la Basic Income European Network (BIEN), en el seu 9è Congrés; que a finals de 2003 en el programa del tripartit que ara governa la Generalitat de Cata-

1: Aquest escrit, amb uns pocs canvis i alguna actualització, va ser publicat el mes de febrer de 2005 a la Revista del Consell de Treball Econòmic i Social, organisme assessor del Govern de la Generalitat de Catalunya (<http://www.ctes-cat.net>).

lunya, es recollís en l'apartat 5.5: "Redefinir la Renda Mínima d'Inserció tendint que esdevingui una renda bàsica de ciutadania tot estudiant les diferents propostes d'implantació progressiva"; que quasi finalitzant l'any 2004 es fes una reunió als locals del Parlament de la nació catalana entre alguns membres de la XRB amb tres consellers i quatre alts càrrecs del Govern de la Generalitat de Catalunya per tal d'explicar un projecte de finançament de la renda bàsica que els primers havien acabat de realitzar; que el 24 de gener de 2005 ERC presentés al Parlament espanyol un projecte de llei retocat², però en essència el mateix que el debatut al Parlament català el maig de 2002. Francament, insistim, costa creure que en aquests quatre anys la renda bàsica hagi passat de ser una proposta gairebé desconeguda del tot a formar part del programa de l'actual Govern de la Generalitat (de forma molt suau, d'acord) i de l'activitat parlamentària d'alguns partits³.

Al marge d'altres factors, si una explicació cal buscar d'aquest pas del desconeixement a una certa popularització, és l'indiscutible atractiu de la proposta.

L'atracció de la proposta de la renda bàsica

Potser aquesta pregunta no la respondrien igual els seus partidaris més decidits. En la nostra associació, la Xarxa Renda Bàsica, es poden trobar fermes defensors de la renda bàsica per raons força diferents i amb maneres de concretar-la també molt dispars. I aquesta és una de les seves grans virtuts. Hi ha qui a aquesta virtut l'ha anomenada l'"ecumenisme" de la renda bàsica. Abans de passar a contestar directament la pregunta sobre el gran atractiu de la renda bàsica, primer recordarem què s'entén per renda bàsica. Una definició a bastament repetida diu així: "un ingrés pagat per l'estat a cada membre de ple dret o resident de la societat, fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, sense prendre en consideració si és ric o pobre o, dit d'una altra forma, independentment de quines puguin ser les altres possibles fonts de renda que pugui tenir, i sense importar amb qui convisqui"⁴. Com que ha estat explicada en molts llocs amb força detall, ens abstindrem aquest cop de fer-ho⁵ i passarem directament a contestar la pregunta que encapçala aquest paràgraf.

Oferirem dues raons que ens semblen especialment potents: 1) Perquè la renda bàsica no és solament una proposta contra la pobresa sinó que incrementaria la llibertat de

2: Aquesta proposició de llei es pot llegir a <http://www.nodo50.org/redrentabasica/index.php>.

3: Que alguns activistes i teòrics d'esquerreres, notablement destacats per la seva hostilitat a la RB fa no gaires anys, considerin avui que és una proposta a considerar, també és (gratament) sorprenent. No cal dir que hi ha encara alguns activistes i (més o menys) teòrics d'esquerreres que tenen unes prevencions contra la RB que, sincerament, recorda més, vistos els arguments emprats, la defensa dogmàtica de no sé sap què que no pas un sincer i clar debat substantiu.

bona part de la ciutadania; i 2) Perquè la democràcia es veuria àmpliament reforçada.

Augmentaria la llibertat de bona part de la ciutadania

Si la renda bàsica fos solament una proposta contra la pobresa, creiem que ja tindria força aval. Però la renda bàsica incrementaria també la llibertat de bona part de la ciutadania. De quina manera i per què la Renda Bàsica incrementaria la llibertat de bona part de la ciutadania? Per quatre raons almenys, apuntades de forma esquemàtica.

1. En primer lloc, permetria al grup de vulnerabilitat⁶ format per bona part dels treballadors assalariats guanyar en poder de negociació davant dels empresaris (en altres paraules: tindrien un poder contractual molt més fort que ara). Aquest augment del poder de negociació es traduiria, és clar, en un augment de la llibertat com a no dominació (o republicana) en limitar, per l'existència mateixa de la renda bàsica, les possibilitats d'interferències arbitràries per part de l'empresari o dels seus representants.

2. Per raons molt similars, la renda bàsica també augmentaria la capacitat de resistència de molts joves amb contractes precaris. Si d'alguna cosa estem fermament convençuts és d'aquesta: la renda bàsica permetria fer front a les arbitrarietats i condicions laborals tan precàries que avui molts joves es veuen obligats a acceptar.

3) En tercer lloc, la renda bàsica augmentaria la capacitat de resistència d'aquest immens grup de vulnerabilitat format per les dones. Per raons familiars i d'amistat, els dos signants d'aquest article tenim la sort de conèixer un bon grapat de veteranes i brillants feministes catalanes i hem de dir que, en un primer moment, es miraven de reüll la proposta per la recança que la renda bàsica pogués fer retornar a la llar moltes dones que abandonarien el treball remunerat. Però a la que hi han treballat a fons, aquestes mateixes feministes han reconegut que la renda bàsica tindria molts més avantatges per al conjunt de les dones que no pas inconvenients. Una gran part de dones depenen econòmicament dels seus marits, pares o companys sentimentals. La possibilitat de tenir una certa independència econòmica (en tot cas molt més gran que ara), a un bon nombre de dones els permetria també l'allunyament d'interferències arbitràries per part dels seus marits, amants o companys sentimentals. Amb aquesta asseveració, no afirmem ni molt menys que, amb la renda bàsica, els problemes relacionats amb la desigualtat de sexe i amb la divisió sexual del treball quedarien abolits. El que s'afirma és que,

La renda bàsica augmentaria el poder contractual dels assalariats davant dels empresaris.

4: És la definició emprada a RAVENTÓS, D. (coord.), *La Renta Bàsica. (Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna)*, Barcelona, Ariel, 2001, i també, tot i que una mica diferent, a VAN PARIJS, P., *Real Freedom for All. What (if anything) can Justify Capitalism?* Oxford, Oxford University Press, 1995.

5: En català, per exemple, es pot trobar a RAVENTÓS, D., "La Renda Bàsica i la llibertat com a no-dominació", *Diàlegs*, núm. 18, 2002.

ceteris paribus, una bona porció de dones tindria unes possibilitats molt més grans que ara per poder contrarestar les interferències arbitràries relacionades amb la dependència econòmica de persones de l'altre sexe.

4. En quart i darrer lloc, el gran grup de vulnerabilitat que representen els pobres veuria limitada les possibilitats d'interferències arbitràries per part d'altres persones o grups.

La democràcia es reforçaria

La segona raó de per què ens sembla particularment atractiva la renda bàsica és, com es recordarà, perquè la democràcia es veuria àmpliament reforçada. Tal com hem explicat en altres llocs, darrere de la desigualtat –almenys quan la desigualtat arriba a certs límits–, hi ha un problema més profund de falta de llibertat. Falta de llibertat –de decidir, de fer i de rebutjar– és la que té el treballador precari que, amb prou feines, arriba a final de mes i no sap si demà conservarà la seva ocupació; falta de llibertat és la que pateix la dona sotmesa al marit i desafavorida i discriminada en les oportunitats de vida; falta de llibertat és la que pateix l'aturat de llarga durada que suporta l'estigma social de la dependència del subsidi públic, suposant que el tingui. Falta de llibertat és la que té el pobre que depèn de la benevolència d'un funcionari o de la caritat dels seus congèneres. No oblidem la dita de Juvenal: “Hi ha moltes coses que els homes, si porten la capa apedaçada, no s'atreveixen a dir”. En el món contemporani, precisament perquè els recursos estan tan desigualment repartits, existeix un profundíssim problema de manca de llibertat.

Per aquestes raons dèiem que amb una renda bàsica la democràcia sortiria àmpliament reforçada. Perquè no evitaria les grans desigualtats que patim, però faria que els qui tenen menys tinguessin molt més del que tenen ara, un dels criteris, recordem-ho, que el filòsof polític més citat en el darrer terç del segle XX i mort al mes de novembre del 2002, John Rawls, considerava ineludible per tal de considerar una societat més justa que una altra. Ni la deliberació democràtica té gaire sentit, ni mirar cara a cara sense abaixar els ulls als conciutadans és possible, ni sentir-se part de ple dret de la ciutadania serà poca cosa més que un eslògan buit... si el conjunt de la població no té garantit el dret d'existència ciutadana. I la renda bàsica és un bon instrument per a aquest fi.

***La renda bàsica
resoldria la
pobresa,
augmentaria la
llibertat de bona
part de la
ciutadania i
reforçaria la
democràcia.***

6: Per grup de vulnerabilitat entenem el conjunt de persones que tenen en comú la possibilitat d'interferència arbitrària per part d'altres grups o d'alguna persona en particular. La gran majoria de persones pertanyem a algun grup de vulnerabilitat, i algunes poden pertànyer a més d'un. Hi ha persones, riques i poderoses, que estan en posició d'interferència sobre diversos grups de vulnerabilitat.

En quins aspectes ha avançat més la renda bàsica en els darrers anys?

D'ençà que al maig de 2002, ERC i ICV van presentar al Parlament de Catalunya, com esmentàvem al començament d'aquest article, el projecte de llei sobre la renda bàsica, hi ha dos camps on aquesta ha fet alguns passos de gegant. Són aquests: 1) el de la fonamentació republicana, i 2) el del finançament. No hi ha dubte que es podrien aportar raons favorables per apuntar altres camps on la renda bàsica ha estat molt treballada en els darrers anys. No ho dubtem. Aquesta és una elecció personal (tot i que podríem aportar bones raons per justificar-la). Intentarem explicar en poques paraules ambdós camps.

La justificació republicana

Les justificacions filosòfiques més habituals de la renda bàsica provenen del camp lliberal. El liberalisme acadèmic (que no l'històric i que realment ha existit o existeix, que té un passat i un present negres) és divers. La fonamentació republicano-democràtica és un "endemisme" d'alguns autors que vivim al Regne d'Espanya, segons diu la Constitució espanyola vigent. Resumidament, massa potser, aquesta fonamentació de la renda bàsica defensa que, sense independència socioeconòmica, no hi ha llibertat, perquè les grans desigualtats generen immenses desproporcions de poder. Aquestes enormes asimetries de poder que genera el capitalisme donen lloc a una falta de llibertat per a una gran part de la població. És per això que el republicanisme clàssic va ser fortament propietarista. Efectivament, des d'Aristòtil fins a Robespierre, ja que aquest revolucionari francès (tan odiat, comprensiblement, per la dreta i tan menyspreat, incomprensiblement, per quasi tota l'esquerra) significa clarament el punt d'inflexió entre el republicanisme clàssic i el democràtic. No té sentit, sostindrà Aristòtil (un crític ferm però equànim del govern dels pobres, és a dir, de la democràcia, tal com va entendre's fins no fa gaires anys), pretendre que les persones que no tenen la subsistència assegurada i que, per tant, són dependents materialment d'altres perquè estan sotmeses a la discrecionalitat més arbitrària per part de qui els ha de contractar, puguin desenvolupar una vida política lliure de xantatges i, al cap i a la fi, pensar amb autèntica independència de judici. El republicanisme democràtic, acceptant la base de partida (sense existència material garantida no es pot ser lliure) voldrà estendre a tota la població els mitjans que possibilitin aquesta existència

Una gran majoria de dones depèn econòmicament dels seus marits, pares o companys sentimentals.

material. La idea és molt senzilla: per a viure calen un conjunt de recursos. Si aquests recursos no estan plenament garantits, les persones faran qualsevol cosa per aconseguir-los, fins i tot acceptar la dominació d'altres. I també l'alienació de la seva llibertat. La renda bàsica constitueix una eina capaç, en les condicions socioeconòmiques de principis del segle XXI, de fer realitat el dret d'existència de tota la població. D'aquí la seva importància per al republicanisme democràtic.

Sense independència socioeconòmica no hi ha llibertat, perquè les grans desigualtats generen immenses desproporcions de poder.

El finançament

En el camp del finançament, la renda bàsica ha estat fins ara poc estudiada i debatuda. Probablement, les raons que podrien justificar aquestes mancances i retards són degudes a la necessitat que el concepte de renda bàsica hagi hagut de recórrer el camí previ que en els paràgrafs anteriors ja ha estat a bastament assenyalat. Avui, però, podem aportar algunes evidències força interessants sobre la viabilitat del seu finançament⁷.

Com a pas previ a una explicació més detallada de la proposta de finançament, ha de quedar ben clar que la implantació d'una renda bàsica, per la seva pròpia definició, no pot entrar en conflicte amb les altres cobertures que actualment garanteix el sistema públic de salut, pensions, educació, etc. En qualsevol cas, les ha d'assumir, complementar i, sobretot, millorar. Per això, les diferents propostes de viabilitat i finançament de la renda bàsica (que queden recollides en l'estudi de referència), parteixen del principi de ser neutrals amb la recaptació fiscal vigent; cosa que, a la vegada, també garanteix ser-ho amb l'actual sistema de pensions *contributives*, salut i educació. Això significa, per exemple, que quan l'import de la renda bàsica se situa per sota d'aquestes pensions contributives, el ciutadà percep, a més a més, per part del sistema públic la quantitat restant. Hem subratllat contributives, perquè qualsevol altra pensió no contributiva o ajut que rebin els ciutadans, per descomptat que queda incorporada i assumida per la transferència que suposa la percepció de la renda bàsica i, en conseqüència, eliminada. En definitiva, el que estem dient és que hem considerat el finançament de la renda bàsica, mitjançant una reforma impositiva, sense eliminar altres recursos del sistema; en conseqüència, tot allò que actualment té finançament públic (sanitat, educació, etc.) es manté igual.

7: Els arguments que aportem en aquest apartat són un resum molt esquemàtic de les principals conclusions del treball a què remetem a les persones interessades: ARCARONS, J., BOSO, À., NOGUERA, J.A. i RAVENTÓS, D.: *La Renda Bàsica de ciutadania. Una proposta viable per a Catalunya*, Barcelona, Ed. Mediterrània, 2005. Un ampli resum també es pot llegir a l'entrevista que Salvador López va fer a Jordi Arcarons per a la revista *El viejo topo* núm 204 de març de 2005 (es troba íntegrament a <http://www.nodo50.org/redrentabasica/index.php>).

El model de microsimulació (que ha estat desenvolupat en l'estudi citat) és una eina que permet analitzar exhaustivament la situació de tota la població de Catalunya que realitza la declaració de l'Impost de la Renda de les Persones Físiques (IRPF). Aquesta eina permet fer simulacions amb què poder quantificar l'impacte que determinades reformes d'aquest impost tenen sobre la seva recaptació i, el que és més important, quins col·lectius resulten beneficiats o perjudicats per aquestes reformes. Aquest tipus de resultats reflecteix amb força claredat el desitjable efecte redistributiu que té la renda bàsica, ja que la població més desafavorida, per exemple els quatre primers decils ordenats segons ingressos –que representa el 40% de la població més desafavorida–, augmenta la seva participació en la renda total. Per una altra part, també els indicadors habituals que s'utilitzen en l'anàlisi de distribució de la renda, els índexs de desigualtat o els índexs de progressivitat, assenyalen clarament aquesta millora redistributiva: disminueix la desigualtat en la renda, disminueix la concentració en l'impost i augmenta el grau de progressivitat en l'impost i en la transferència que suposa la renda bàsica.

Hem imaginat el finançament de la renda bàsica, mitjançant una reforma impositiva, sense eliminar altres recursos del sistema.

El punt de partida per fer una proposta de finançament de la renda bàsica és una reforma a fons de l'actual IRPF. Sense descartar la possibilitat d'utilitzar altres impostos rellevants com l'IVA, el del Patrimoni, el de Successions, etc., cal indicar que la disponibilitat d'informació i, sobretot, les peculiaritats com a eina de redistribució que té l'IRPF, són els principals arguments que s'han tingut en compte per basar-se únicament, en aquest estudi de finançament de la renda bàsica, en aquesta figura impositiva.

En l'estudi de referència es determina la quantitat de 5.414 € anuals com a transferència de renda bàsica per a cada adult i la meitat d'aquesta, 2.707 € anuals, per a cada menor de 18 anys. Aquesta quantitat ve a representar aproximadament 12 mensualitats del Salari Mínim Interprofessional vigent l'any 2003, que és quan comencem l'estudi. Tot i les possibles argumentacions, més o menys subjectives, que es puguin adduir, entenem que aquesta quantitat garanteix a bastament el mínim vital que implícitament es dedueix de la definició de renda bàsica abans exposada.

Prenent com a referència aquest valor de la transferència per renda bàsica, això suposa per a l'any 2003, seguint les estadístiques oficials de població que publica l'IDESCAT⁸, un import aproximat de 30.000 milions d'euros. El finançament d'aquesta quantitat s'efectua en part, uns 8.000 milions d'eu-

ros, per l'estalvi que suposa la pròpia implantació de la renda bàsica, donat que s'eliminen totes aquelles partides de despesa pública (pensions, transferències, subsidis, ajuts, beques, etc.) que no superen la renda bàsica, i la part equivalent a la renda bàsica d'aquelles que sí la superen; en aquest últim cas es tracta únicament de pensions contributives. Per a aquestes últimes l'estalvi és la mateixa renda bàsica que es transfereix, donat que l'Estat ha de fer front només a la quantitat restant. Què succeeix amb els 22.000 milions d'euros restants per al finançament de la renda bàsica? Aquesta quantitat és la que ha de finançar-se a través de la reforma de l'IRPF. Quins són els eixos fonamentals d'aquesta reforma? En primer lloc, l'eliminació de totes les reduccions, deduccions i mínims vitals que fixa l'actual IRPF. En segon lloc, el tractament per igual dels rendiments de la base imposable general i especial, que en l'actual IRPF estan diferenciats de forma molt més beneficiosa per als de la part especial, ja que tributen a un tipus únic del 15%. Per últim, es poden fer diferents supòsits (de fet, en el nostre estudi utilitzem fins a 8 simulacions diferents) on es tinguin en compte distintes quantitats de renda bàsica, un tipus únic o distintos trams, etc.

Utilitzant el supòsit més radical (i més interessant per diferents motius) dels que presentem en el nostre estudi, els principals resultats i conclusions es resumeixen en el següent. Un tipus únic del 57,5% permet la recaptació dels 22.000 milions d'euros abans indicats i, a més, de la quantitat propera a 9.500 milions d'euros, que Catalunya recaptà l'any 2003 amb l'IRPF actual. Això vol dir que, sota aquest supòsit, es pot assumir la renda bàsica (5.414 € anuals per a adult i 2.707 € per a menors de 18 anys) sense eliminar cap ingrés de l'Estat per la via impositiva de l'IRPF. Aquest mateix supòsit determina que, al voltant del 57% dels declarants de l'IRPF de Catalunya, resulten beneficiats amb la transferència de renda bàsica. Això és: si comparem el cas actual sense renda bàsica i amb l'IRPF vigent, i el que es tindria amb renda bàsica encara que tributant al 57,5% per IRPF, la segona situació seria favorable per a un 57%, percentatge a la qual, per descomptat, hauriem d'afegir tota aquella part de la població que no tributa per IRPF (perquè no està obligada a fer-ho) i que també resultaria beneficiada per la transferència de renda bàsica. Cosa que ens permet afegir que aproximadament el 75% de la població total catalana sortiria beneficiada amb la nostra proposta.

Arribats a aquest punt, és convenient fer un breu comentari sobre els tipus finalment suportats en aquesta reforma.

El primer gran obstacle que havia de passar una proposta tan "rara" com la renda bàsica, mostrar que estem davant d'una proposta desitjable i tècnicament possible, ha estat superat.

8: Cal indicar, que l'estudi es refereix únicament al marc territorial de Catalunya, perquè la informació fiscal a què s'ha tingut accés era exclusivament la de Catalunya. No obstant això, la proposta és fàcilment generalitzable al Regne d'Espanya, a una altra Comunitat Autònoma o a d'altres zones més o menys properes, en el moment que sigui possible disposar de la informació pertinent.

Certament, estem parlant d'un tipus únic del 57,5% que, efectivament és elevat. Tot i que res de l'altre món, malgrat que alguns de seguida s'acovardeixin davant d'aquest percentatge. A Dinamarca, per exemple, el tipus màxim personal és del 59%, a Suècia, precisament i casualment, del 57,5%, a Finlàndia del 52%, a Àustria del 50%. Ara bé, podem matisar aquest resultat si calculem el tipus efectiu (el percentatge que realment es paga després de transferir-se la renda bàsica, que sempre està exempta d'impostos) per decils de renda (ordenant la població segons renda i dividint-la en 10 parts iguals). Quan fem això veiem que del 10% al 50% de la població, la meitat més pobre, té un tipus negatiu (del -269% al -4,70%), en els trams del 60% al 90%, la mal anomenada classe mitjana, els tipus efectius oscil·len del 4% al 29%; mentre que en l'últim tram, el 10% més ric, el tipus efectiu es situa en el 45%.

Per últim, i també a títol il·lustratiu, pot efectuar-se una simulació de llar-tipus que reflecteixi els valors de comparació de la reforma i de la situació actual. Per exemple, el cas d'una llar amb dos perceptors de rendes i de dos menors al seu càrrec, que ingressen anualment 24.000 €. Amb l'actual IRPF aquesta llar està pagant 1.713 € anuals amb un tipus efectiu del 7%. Amb la reforma de la renda bàsica anterior estaria pagant 13.800 € anuals, però rebent quelcom més de 16.000 € anuals, el que suposa un tipus efectiu del -10%. Com a resultat comparatiu aquesta llar-tipus sortiria beneficiada en la reforma de la renda bàsica en, aproximadament, 4.000 € anuals.

Per acabar, una altra proposta de reforma en tot equivalent a l'apuntada abans, però amb la substancial diferència de *rebaixar vint punts* el tipus impositiu únic, més precisament el 37,3%, permet finançar el 65% de la renda bàsica ja assenyalada i, per descomptat, mantenint la neutralitat recaptadora, els 9.530 milions d'euros ja mencionats. En aquest cas, la transferència per renda bàsica es situaria en 3.520 € anuals per adult i 1.760 € anuals per menor. Seguim parlant d'una reforma molt important, però que en termes de pressió fiscal situaria el tipus efectiu del 10% de població més rica una mica per sota del 30%.

Qui nega el conflicte en una proposta com la de la renda bàsica és un ingenu o un beneit.

Algun malentès sobre el realisme polític

Dèiem en un altre lloc⁹ que la renda bàsica és una proposta que està molt ben defensada filosòficament i econòmicament. Com a prova d'aquesta afirmació no cal més que

9: En el ja citat ARCARONS, J., BOSÓ, À., NOGUERA, J.A. i RAVENTÓS, D.: *op. cit.*

remetre's a l'abundosa obra escrita per filòsofs, economistes, políticòlegs i activistes que ha estat publicada al llarg dels darrers 20 anys. Si bé és una obra de qualitat desigual, n'hi ha una part que pot ser avaluada dins de l'excel·lència. Doncs bé, el primer gran obstacle que havia de passar una proposta tan "rara" com la renda bàsica, mostrar que estem davant d'una proposta desitjable i tècnicament possible, ha estat superat. Una part de l'objectiu està assolit, però queda una altra part, la més important: veure-la realitzada. Moltes mobilitzacions, propostes de llei, apassionades discussions entre partits i al seu si, polèmiques també al si dels moviments socials i dels sindicats, hauran d'experimentar-se abans de veure implantada la renda bàsica com a dret d'existència ciutadana.

La renda bàsica és una opció social. Tota opció social d'importància és conflictiva. Qui nega el conflicte en una proposta com la de la renda bàsica és un ingenu o un beneit. També són opcions socials rebaixar els impostos als més rics, o permetre que l'any 1992 els presidents directors executius (Chief Executive Officer) de les grans empreses guanyessin 82 vegades el salari mitjà d'un treballador manual i que l'any passat (2004) la relació ja fos de 400 a 1; o augmentar les despeses militars; o permetre que les subvencions agrícoles europees vagin de forma escandalosament desproporcionada a les famílies més riques del Regne d'Espanya¹⁰, cosa que fa que 126 rics rebin la mateixa quantitat d'aquests subsidis agraris europeus que 480.000 persones; o... La renda bàsica, sí, és una opció social que opta per aquesta part de la població més dominada, no solament la més pobra. Aquesta opció implica que uns altres, els més rics, perden. Per això és conflictiva. Les persones defensores de la renda bàsica, dins de la gran pluralitat d'enfocaments que aquesta proposta ha mostrat al llarg de la seva curta però intensa existència, hauran de ser realistes, que no vol dir acomodaticies (molt sovint darrere d'un suposat realisme només hi ha voluntat de defugir les veritables dificultats). Cosa que vol dir combinar el bon coneixement provinent de distints camps científics amb el rebuig dels intents de reduir la proposta a una qüestió merament tècnica; la combinació de la ferma defensa de la proposta amb el defuig més intransigent del dogmatisme delirant i estèril. Les persones defensores de la renda bàsica hauran (haurem) de ser, en conseqüència, sensatament radicals. "En la política com en la vida quotidiana, contra tota aparença filisteia, qui no sap ser prou radical, acaba sempre en la penosa insensatesa de l'hiperrealisme petimètric". Aquesta, ha dit recent-

Les persones defensores de la renda bàsica haurem de ser, en conseqüència, assenyadament radicals.

10: Per exemple: Samuel Flores, un dels més gran terratinents del Regne, la família Botín, Mario Conde, Emilio Ybarra, Alfonso Cortina, les marqueses de Valdez Ozores, lligades a la família del marit de la presidenta de la Comunitat de Madrid, Esperanza Aguirre, etc. etc. (*El País*, 4-4-2005).

ment en una entrevista concedida a una revista xilena Antoni Domènech¹¹, va ser la principal lliçó moral que va rebre del seu mestre Manuel Sacristán, el gran i no sempre degudament recordat filòsof madrileny que va morir a Barcelona ara fa 20 anys. Una lliçó fàcil d'acceptar i molt difícil de practicar.

jordi_arcarons@ub.edu i danielraventos@ub.edu
Abril de 2005

11: Es pot trobar tota l'entrevista a <http://www.nodo50.org/redrentabasica/index.php>.

Com evoluciona el cooperativisme català?

Josep Parcerisa i Casals

A l'article "El cooperativisme en clau federativa", aparegut al número 74 de la revista *Cooperació Catalana* i signat per la Confederació de Cooperatives de Catalunya, es pot llegir: "el cooperativisme català evoluciona favorablement, i ho fa, sobretot, gràcies a la pròpia evolució de les cooperatives". Aquesta afirmació va ser el detonant del present

article. Voldria pensar que això és així, però no he trobat arguments que contrastin aquesta valoració ni a l'article ni a la informació d'abast públic.

Les dades que tenim –es pot consultar <http://www.gencat.net/stat-treb/public/esocial/fcoop.htm>– ens indiquen el nombre de societats cooperatives inscrites i el nombre de noves constitucions.

A banda d'aquesta informació no es disposa de cap altra font de dades contrastable i tan sols podem parlar de treballs d'investigació, amb mostres més o menys significatives, que permeten valoracions i estimacions, però que en la majoria de casos estan mancats d'actualitat.

De les dades de la Conselleria s'observa que des de l'any 2000 el ritme de constitució de societats cooperatives s'ha reduït en un 48%. L'any 2000 es van crear 401 societats cooperatives i l'any 2004 se n'han creat 207. La creació d'una mitjana de 17 noves societats cooperatives mensuals a l'exercici 2004 es pot valorar com a positiva? El 2002 la creació mitjana era de 25 i el 1993 de 63. De les dades anteriors es desprèn una clara tendència a la baixa en la formació de noves societats cooperatives, tal com ja s'apuntava a la memòria del Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya de l'any 2002. No podem deixar passar el fet que el període citat es troba dins un cicle de creixement de l'activitat econòmica a Catalunya.

Malauradament, no tenim informació del nombre de societats cooperatives que es transformen en altres fórmules societàries, ni de la quantitat de liquidacions que permetrien uns anàlisis qualitatives de la situació del cooperativisme des de dintre de les mateixes societats cooperatives. Tampoc no podem fer cap aportació sobre el nombre de societats cooperatives actives. Disposar de les dades esmentades significaria poder plasmar de manera objectiva el pensament i les expectatives dels socis de les societats cooperatives.

Des de l'any 2000 el ritme de constitució de societats cooperatives s'ha reduït en un 48%.

L'asseveració "el cooperativisme català evoluciona favorablement" em provoca un cert desconcert. Vol dir que l'increment de facturació ha estat satisfactori?, que les societats cooperatives han augmentat els llocs de treball?, que la fórmula societària cooperativa és una opció creixent entre les persones a l'hora d'afrontar projectes en comú?, que els

socis de les cooperatives estan satisfets de llurs organitzacions?, que l'acceptació dels valors cooperatius augmenta entre la societat catalana?

Per afrontar aquests dubtes amb transparència, cal una font de dades fiable de què no disposem, i aquesta entenc que és la mancança més important del cooperativisme català per encarar el futur. Dificilment sabrem cap a on anem, si no sabem on som ni el que fem.

Així mateix, com és, que si el sector cooperatiu a Catalunya té un pes específic important a la societat, segons se'ns diu i tots volem creure, es pot permetre no disposar d'una base de dades fiable i transparent com la resta de col·lectius econòmics importants? La precarietat de mitjans del Registre de Cooperatives, tot i la professionalitat i honradesa dels seus funcionaris, és un exemple clar de menysvaloració cap a una part de l'economia social.

Però tot són mitjans o també falta voluntat? Com es possible que a les dates en què estem, l'abril del 2005, encara no s'hagi publicat una modificació del reglament del Registre de Cooperatives que s'adapti a l'Ordre ECO/3614/2003, de 16 de desembre, per la qual s'aproven les normes sobre els aspectes comptables de les cooperatives? Els dubtes entre els assessors de

cooperatives, els auditors i el directius de les cooperatives és total sobre la normativa a aplicar en la confecció dels comptes anuals del 2004. Aquesta adaptació és imprescindible per a un tractament homogeni de les dades econòmiques i financeres de les societats cooperatives, és a dir, per agregar i comparar aquestes dades. Primera de les fases per poder generar informació.

Com es pot afrontar una reforma de la Llei de cooperatives sense tenir un coneixement de la situació real del cooperativisme? És evident que sense aquest suport, qualsevol discussió sobre les necessitats i mancances de les societats cooperatives no passa de ser una confrontació de punts de vista individuals, mancats en tot moment de la visió global necessària.

Es pot valorar l'impacte de les Normes Internacionals de Comptabilitat (NIC) a les societats cooperatives catalanes si desconeixem llur estructura financera i el paper del capital en aquesta estructura? En aquest context, qualsevol posicionament sobre els temes esmentats s'ha d'entendre en clau subjectiva i, per tant, té una difícil inserció en els plantejaments comuns. Possiblement aquesta situació no sigui cap exemple de democràcia econòmica.

Per crear informació i coneixement necessitem un primer element bàsic

La precarietat de mitjans del Registre de Cooperatives és un exemple clar de menysvaloració cap a una part de l'economia social.

com són les dades. La informació són dades que han estat organitzades o a les quals s'ha donat estructura i així se les ha dotat de significat. Crec que és una decisió equivocada apostar per observatoris; les modes es caracteritzen per la seva temporalitat, si abans no es disposa d'una base de dades fiable, ben codificada i amb una supervivència assegurada. Aquesta fita és impossible si no hi ha un

convenciment entre els agents implicats d'aquesta necessitat.

Una possible sortida a aquesta situació és dotar el Registre de Cooperatives dels mitjans personals i materials mínims per iniciar un procés sistemàtic d'explotació de les dades de què disposen. L'objectiu no pot ser fer treballs eventuais, sinó disposar d'una base de dades amb un bagatge històric important i de futur consolidat.

Es fa difícil de pensar que els diferents agents del cooperativisme puguin defensar llurs posicionaments, sinó hi ha unes hipòtesis contrastades i assumides amb antelació. Amb aquesta mancança, tan sols podem assistir a plantejaments subjectius i de defensa d'interessos individuals, emmascarats sota la idea de necessitat comuna.

Autogestió

Paulo Peixoto de Albuquerque

Per autogestió s'entén, en sentit ampli, un conjunt de pràctiques socials caracteritzat per la naturalesa democràtica de les preses de decisió que propicia l'autonomia d'un "col·lectiu". És un exercici de poder compartit que caracteritza les relacions socials de cooperació entre persones i/o grups i que és independent del tipus d'estructures organitzatives o de les activitats, pel fet d'expressar, intencionadament, unes relacions socials més horitzontals.

El caràcter multidimensional del concepte d'autogestió (social, econòmic, polític i tècnic) ens porta a pensar-la com a quelcom més que una simple modalitat de gestió. Des d'aquesta perspectiva, la referència a una forma d'organització col·lectiva no es dona de forma lineal perquè la presència en espais col·lectius implica molts nivells i aquesta referència a l'organització de l'acció col·lectiva ha de ser degudament especificada.

La primera dimensió del concepte es refereix al seu caràcter social perquè, en tant que construcció social, l'autogestió ha de ser entesa com a resultat d'un procés capaç d'engendrar accions i resultats acceptables per part de tots els individus i grups que en depenen.

La segona fa referència al pla econòmic, ja que es tracta de processos que impliquen relacions socials de producció que es defineixen per pràctiques en les quals es privilegia el factor treball en detriment del capital.

La tercera és política: es fonamenta en sistemes de representació que tenen uns valors, principis i pràctiques que creen i faciliten condicions favorables per tal que la presa de decisions sigui el resultat d'una construcció col·lectiva que passi pel poder compartit (d'opinar i decidir), de forma que es garanteixi l'equilibri de forces i el respecte als diferents actors i papers socials de cadascú dins de l'organització.

La quarta dimensió és tècnica i insinua la possibilitat d'una altra forma d'organització i divisió del treball.

Una pràctica social amb significats diversos

L'ambigüitat del concepte

No obstant el terme autogestió s'hagi tornat freqüent en el sentit de globalització de les tècniques d'administració, el seu significat encara segueix essent força imprecís. En la majoria dels casos, aquest significat apareix relacionat amb processos productius (industrials) que es desenvolupen associats a uns tipus de

tecnologia determinats, que tenen com a finalitat promoure l'ampliació o la integració fabril. Però hom també l'usa per

tal de descriure un fenomen polític: la tria de dirigents des d'una perspectiva normativa i estatutària o de subordinació políticocultural.

En general, podem dir que, pel fet de mistificar l'aspecte gerencial del procés de treball, el terme autogestió actualment ha esdevingut molt més emprat per designar

una matriu de coneixement relacionada amb determinats mètodes o tècniques administratives que no pas per a la realitat organitzacional com a resultat de les pràctiques socials d'uns actors en un context determinat (històric, geopolític, espacial, etc.).

D'altra banda, pensar en autogestió tan sols a partir del 'referent cooperatiu' significa reduir l'acció col·lectiva a la mitologia del 'bon salvatge', que dissimula la realitat social i la complexitat del procés de producció, i induir a la creença nostàlgica segons la qual una relació senzilla i sana entre aquells que produeixen pot ser promoguda mitjançant uns sistemes de participació proposats i de responsabilitat gerencial quasi nul·la.

Com ja sabem, l'autogestió no és pas un concepte nou: com a forma d'organització productiva pot ser identificada en diferents moments històrics: als falansteris, a les experiències de la Comuna de París, als soviets de la Revolució Russa, a les propostes anarquistes i com a proposta de gestió i organització per a diferents espais econòmics agrícoles i urbans.

Però l'adopció generalitzada d'aquestes pràctiques organitzatives autogestio-

Les experiències autogestionàries estan relacionades sempre amb les lluites dels treballadors i principalment del moviment obrer.

nàries es dona d'una manera efectiva a la segona meitat del segle XX, relacionada amb l'acumulació produïda per un seguit de pràctiques històriques.

En realitat, tal com assenyala Defourny, “no existeix una definició general d'autogestió i la diversitat de concepcions sobre l'empresa autodirigida entre els científics és amb prou feines més petita que entre l'opinió pública”. (Defourny, 1988, p.141).

Malgrat tot, aquest fet no impedeix trobar, des del seu origen, que les experiències autogestionàries estan relacionades sempre amb les lluites dels treballadors i principalment del moviment obrer. En relació amb això, quasi no es parla d'un conjunt d'accions que sistematitzen el control de les activitats d'una organització per part del quadre social, ni d'un model de gerència pel que fa a la situació de recursos i designació de responsabilitats i controls de gestió, sinó de pràctiques socials que es van construir i que són localitzades, datades i legitimades històricament.

És important destacar el fet que servir-se d'una revisió històrica no es redueix només a un exercici lògic propi de qui fa un inventari, sinó que és un factor necessari per tal de comprendre la dimensió d'un fenomen social en el context de la producció, que es construeix i es reconstrueix incessantment, contribuint a reinventar l'existència.

Com a canvis en l'organització de la producció, com una necessitat dels sectors productius d'adequar-se als paràmetres del mercat, ara globalitzat, es comprova cada cop més la implantació

d'una lògica gestora que incideix en els factors de producció; són nous ritmes de producció, noves tecnologies, noves formes d'organitzar la mà d'obra que afecten els treballadors de forma diferenciada.

La idea d'autogestió reneix amb una força actual, en gran part en funció de l'efecte pervers de la reestructuració productiva: l'atur. D'aquí ve el caràcter plural de la seva comprensió.

D'un costat, el concepte autogestió assumeix una connotació fortament econò-

mica, associada a una “necessitat de gestió capaç de salvar empreses de la fallida i evitar l'atur massiu” (Pires, 1999, p. 85) i, de l'altre, l'autogestió reapareix representant les lluites polítiques i ideològiques que donaren lloc al concepte, o sigui, associada a un ideal utòpic, de transformació i de canvi social.

Entenem que, pel que fa als efectes de l'“altra economia” de l'economia solidària, ambdues idees estan estretament relacionades i formen part essencial del concepte, però que per a una millor comprensió les diferents dimensions a què es refereix el concepte han de ser explicitades.

Autogestió en la seva dimensió social

En l'entrada *autogestió* del *Dicionário de política*, Massimo Folins assenyala que “essencialment, el principi d'autogestió es refereix, alhora, a una modalitat particular d'organització del procés de gestió dins de les empreses i, en el pla social més global, a una forma particular d'organització col·lectivista, donant lloc a una configuració econòmica original, el tret principal de la

Les empreses capitalistes només presenten l'autogestió com una tècnica de gestió que permet reduir defectes de producció i augmentar la productivitat.

qual es troba en la seva referència a principis propis de diverses filosofies econòmiques aparentment inconciliables: la superació, d'una banda, de l'apropiació privada de la plusvàlua i, per tant, de la relació del sistema amb el paràmetre del benefici; de l'altra banda, el manteniment de la lliure iniciativa de les unitats econòmiques."

Aquesta representació mereix ser destacada; tanmateix, la perspectiva holística del concepte torna difusa i ambigua la seva comprensió perquè dona molta més rellevància a l'aspecte tècnic de gestió que a un procés social de pràctiques innovadores.

Aquesta lectura no és nova i recolza en la idea de productivitat i eficàcia (Hage, 1984; Morin, 1989), per això ha de ser entesa en la seva ambigüitat. Difusió i ambigüitat, perquè l'anàlisi del procés de transformació de les normes d'organització del treball per tal d'adequar-se a les noves exigències d'un règim d'acumulació es tradueix no solament en una estratègia social sinó també en una hegemonia de pràctiques socials definida per un actor social, les empreses, que ha de ser explicitat.

En efecte, en el marc d'una globalització de l'economia, la transformació dels processos de producció a les empreses es legitima amb un discurs neoliberal que, centrat en principis de liberalització, obertura internacional, flexibilització i privatització dels sistemes productius econòmics nacionals, es presenta com a causa del canvi i símbol de modernitat.

**Una empresa
autodirigida és
aquella en què el
poder de decisió en
darrer terme pertany
als seus treballadors
i és repartit
igualitàriament
entre tots.**

Les estratègies de les empreses són molt semblants: flexibilitat interna i externa, sistemes d'organització del treball en equip, en els quals

la polivalència funcional apareix com a signe de mobilitat dels treballadors i aniquila els antics punts de referència que eren els paràmetres que marcaven les pràctiques dels actors socials a l'espai productiu.

Autogestió passa a significar, d'acord amb els principis neoliberals, una utilització *operacional* més intensa de noves tecnologies,

la liberalització en l'ús dels factors socials de producció i una acceleració de la rotació del capital (fix i numerari) de les empreses.

Les empreses capitalistes neutralitzen el caràcter de crítica radical dels principals arguments a favor de les "noves" formes d'organització del treball, titulades "autogestió", ja que només les presenten com una tècnica de gestió que permet reduir defectes de producció i augmentar la productivitat.

Autogestió només com a tecnologia de gestió

Els termes explicatius de la realitat productiva i del procés de treball en l'autogestió mistifiquen el costat empresarial i de gestió en la mesura que en les explicacions i interpretacions hi predomina la perspectiva empresarial, cosa que d'un costat emmascara la crítica i de l'altre relativitza el caràcter multidimensional del concepte.

Malgrat que el terme autogestió s'hagi tornat freqüent en el sentit de globalització de les tècniques d'admi-

nistració, el seu significat encara segueix essent força imprecís. En la majoria dels casos, aquest significat apareix associat a processos productius (industrials) que es desenvolupen vinculats a uns tipus de tecnologia determinats, que tenen com a finalitat promoure l'ampliació o la integració fabril. Però hom també l'usa per tal de descriure un fenomen polític: la tria de dirigents des d'una perspectiva normativa i estatutària, l'èmfasi tecnicojurídica de la qual quasi no mostra una subordinació polí-ticocultural.

En general, podem dir que, pel fet de mistificar l'aspecte gerencial del procés de treball, el terme autogestió actualment ha esdevingut molt més freqüent per designar una matriu de coneixement relacionada amb determinats mètodes o tècniques administratives que no pas per a la realitat organitzacional com a resultat de les pràctiques socials d'uns actors plurals en un context determinat (històric, geopolític, espacial, etc.).

Per això, cada cop és més difícil adonar-se de les diferències en els processos productius, tant els de les empreses capitalistes com els d'empreses cooperatives, perquè les noves tendències del procés de producció (automatització, informatització, terciarització dels processos i serveis) senyalitzen i disfressen la realitat social i la complexitat del procés de producció. Aquest fet indueix a la creença nostàlgica segons la qual es pot promoure una relació senzilla i saludable entre aquells que produeixen, mitjançant sistemes de participació i de responsabilitat compartida a nivell d'execució. Segons el nostre parer, pensar

El concepte d'autogestió acompanya la història del cooperativisme.

en autogestió a partir d'aquest "referent cooperatiu" significa reduir un procés que per naturalesa és democràtic i transformador al "mite del bon salvatge".

El concepte d'autogestió acompanya la història del cooperativisme i encara pot ser considerat un tema boirós, fins al punt que mereix reflexions contínues, atesa la possibilitat d'explica-

cions fallacioses i equivocades sobre la matèria.

Autogestió com a crítica radical

El sentit crític i radical proposat per una nova forma de gestió autònoma del conjunt social pot veure's afectat per desviaments i zigzagues. Fent balanç, podem dir que és una trajectòria fràgil, des del punt de vista d'experiències concretes, sobretot en el camp dels treballadors; tal vegada hagi estat més activa en el marc de les idees i en el del debat sobre alternatives socialistes, present en els diversos corrents socialistes.

Mentrestant, s'insisteix cada vegada més en el significat d'autogestió com a nova forma de gestió autònoma del conjunt social que remet a maneres radicalment noves d'organitzar, no només l'economia sinó també l'educació i la política global.

Al marge de la seva fragilitat, aquest procés ha de ser entès com un sistema d'organització de les activitats socials, desenvolupades mitjançant l'acció intencionada i convergent de diverses persones (activitats productives, serveis, activitats administratives), on les decisions referides al destí del grup són preses directament per tots aquells que hi participen, sobre la base de l'atribu-

ció del poder de decisió als col·lectius definits per cadascuna de les estructures específiques d'activitat (empresa, escola, barri, etc.).

Es poden identificar, doncs, dues determinacions essencials del concepte d'autogestió: a) superar la distinció entre aquells qui prenen les decisions i aquells qui les executen i b) autonomia decisòria de cada unitat d'activitat, o sigui, la superació de la interferència de voluntats alienes als col·lectius determinats i tria d'allò que cal fer.

Essent així, l'autogestió adquireix el seu caràcter radical, ja que esdevé un element fonamental de la vida associativa i del dia a dia. Follins diu que aquelles dues determinacions qualifiquen l'autogestió com a "principi elemental de modificació de les relacions socials i personals, en el sentit de recuperació de la capacitat de decisió, relativa a una determinada esfera d'activitat, contra qualsevol autoritat, tanmateix legítima per una delegació anterior".

Empresa autodirigida: com a model organitzatiu i com a model de gestió

En aquest sentit, una empresa autodirigida és una organització productiva sobre la qual el poder de decisió en darrer terme pertany de forma exclusiva als seus treballadors i és repartit igualitàriament entre tots, al marge de les seves qualificacions o de les seves aportacions de capital.

La majoria dels economistes de l'autogestió i en qualsevol cas els de tradició neoclàssica afegeixen un segon element al nus central de la definició: el benefici líquid, un cop deduïdes les despeses d'explotació, la devaluació del

capital i els impostos eventuais, és repartit entre els treballadors d'acord amb unes regles determinades (Defourny, 1988, p.141).

En qualsevol cas, parlar sobre autogestió remet a aspectes diferents (positius i negatius), tant pel que fa a allò ja dit respecte a la gestió, com sobre les conseqüències econòmiques del projecte, que cal explicitar:

- (+) augment de la capacitat productiva dels treballadors a causa d'un ambient més democràtic; experiència professional més consolidada a l'empresa; reducció de la rotació dels treballadors;

- (-) la participació en la gestió, en la propietat i en els beneficis engendra una acumulació de capital humà superior, perquè els treballadors són més estimulats, tant des del punt de vista moral com material, però la participació dels treballadors en la gestió redueix la capacitat productiva perquè s'hipotequen dos atributs essencials dels dirigents: la seva autoritat i el seu poder discrecional;

- (+) Els treballadors tenen cura de la qualitat de la seva producció perquè tenen una percepció més positiva de la seva feina, un sentit elevat de la seva responsabilitat i el desig d'augmentar el seu rendiment, determinat per la productivitat de l'empresa;

- (-) no queda objectivat, en la discussió sobre els processos autogestionaris, quins són els estímuls més efectius; en qualsevol cas, resta implícit el fet que, en funció de com s'organitza el treball, els estímuls materials o els de participació obren possibilitats de cara a una política d'emulació i manipulació;

***L'autogestió esdevé
un element
fonamental de la vida
associativa
i del dia a dia.***

- (+) implicació personal del treballador en la productivitat dels seus companys i implicació més gran pel fet de la desaparició de la confrontació tradicional entre patró i treballador, donant-se el fet, en aquest cas, que la pressió del grup correspon a un procés de vigilància mútua que redueix l'absentisme i castiga la mandra i el desaprofitement del temps;

- (-) cal tenir present que, en el marc del treball en equip, la mesura de la productivitat individual és molt difícil;

- (+) augmenta l'eficàcia organitzativa. Un ambient participatiu facilita la comunicació i la comunicació, i, afavoreix la identificació d'ineficàcies organitzatives que els treballadors potser no tindrien interès d'identificar en un context no cooperatiu. Capacitat de flexibilitat: horaris, condicions laborals, reducció de despeses de supervisió i de vigilància;

- (-) un espai productiu autogestionari té connotacions d'incertesa.

Autogestió en l'“altra economia”

L'autogestió en l'altra economia' s'explica com a manera d'actuar col·lectiva i acordada segons la qual els principis de l'acció social es formen en l'experiència concreta i deriven del significat que es dona a la intenció o a les idees que fona-

menten el grup; van més enllà de la celebració d'un contracte mutu que estableixi obligacions i apunti cap a objectius comuns.

L'essència d'aquesta pràctica social es fonamenta en el repartiment del poder i del benefici, en la unió d'esforços i en l'establiment d'una altra manera d'actuar col·lectiva que té en la cooperació qualificada la implantació d'un altre tipus d'acció social.

Efectivament, tant pel que fa a la seva dimensió més estreta, que parla sobre la producció (economia, treball) com pel que respecta a la seva dimensió més àmplia, que parla sobre la reproducció social (política, territoris), cal pensar en l'autogestió vinculada a un tipus d'acció social diferent, que cerca, mitjançant la reapropiació de la seva força productiva general, no només la promoció del desenvolupament de l'individu com a subjecte social, sinó també donar un nou significat a les pràctiques socials relacionades amb l'organització del treball associant-les a la idea i a la força del canvi radical i de transformació de la societat capitalista.

Extret de Aoutra economia, Antonio David Cattani (Coordinador), Veraz Editores, Brasil, 2003.

***La pressió del grup
correspon a un procés
de vigilància mútua
que redueix
l'absentisme i castiga
la mandra i el
desaprofitament del
temps.***

Capital social

Marcello Baquero

El capital social és el procés de desenvolupament de la confiança recíproca entre ciutadans, amb l'objectiu de resoldre problemes que exigeixin acció col·lectiva o voluntat dels ciutadans de confiar els uns en els altres (Putnam, 1999). Fukuyama (1999, p.16) suggereix que el terme capital social pot ser definit simplement com el conjunt de valors informals o de nor-

mes compartides entre els membres d'un grup que possibilita la cooperació entre ells.

L'entusiasme creixent entorn del capital social que s'ha donat en la darrera dècada ha generat l'interès renovat de la comunitat acadèmica al voltant de la participació comunitària. La preocupació respecte de la participació ciutadana en els assumptes públics

no és pas recent; pot ser datada de l'època de Tocqueville (1968), el qual suggeria que, pel fet de participar en associacions comunitàries, els ciutadans es socialitzaven i donaven més importància a les normes i regles democràtiques, de manera que afavorien el funcionament de la democràcia. Alguns autors contemporanis, com ara Coleman (1983), suggereixen que el benestar d'una nació, així

com la seva capacitat per competir, està condicionat per una única característica cultural: el nivell inherent de confiança en la societat.

Alguns autors clàssics, com ara Adam Smith, reconeixien que la vida econòmica està profundament lligada a la vida social i no pot ser compresa al marge de les habituds, els costums i la moral de la societat en la qual es desenvolupa. En resum, la vida econòmica no es pot desvincular de la cultura. Lleis, convenis i racionalitat econòmica proporcionen béns necessaris però no suficients per a l'estabilitat i la prosperitat de les societats modernes i s'han d'equilibrar amb reciprocitat, obligació moral, servei a la comunitat i, sobretot, confiança; dimensions que es basen en l'hàbit i el costum i no pas en càlculs racionals.

Són aquests elements culturals els que constitueixen la base de construcció i formació del capital social. Així doncs, aquest capital tant pot trobar-se en la família com en un grup, una associació o fins i tot en un país entès com un tot. El capital social és diferent dels altres tipus de capital humà perquè és transmès per mecanismes culturals com ara: religió, tradició, habituds històriques, costums i estratègies de

supervivència. En aquest sentit, l'adquisició de capital social fa necessari que la gent accepti i valori les normes

ètiques i morals de la comunitat i que, en aquest procés, adquireixi virtuts cíviques com ara lleialtat, honestat i fiabilitat.

El concepte de capital social com a categoria analítica és relativament recent a les ciències socials. Bé que es trobava implícit en

diverses teories sobre les relacions socials, rarament era considerat com a part digna d'anàlisi o estudi.

Això pot ser atribuït al fet que, històricament, els teòrics de la modernització, la tecnocràcia i el neoliberalisme havien considerat sempre les relacions socials tradicionals i les maneres tradicionals de viure com a impediments per al progrés. Mentrestant, en els darrers anys, aquest concepte ressorgia com un factor rellevant en l'explicació del procés de construcció de les democràcies modernes, sacsejades per un sentiment creixent de desencís i desconfiança entre la gent; principalment, envers les institucions polítiques. Esdevenia necessari aprofundir en la comprensió de les virtuts i mancances de la dimensió social. És evident que, cada vegada més, la desil·lusió provocada pel resultat de l'acció governamental podria amenaçar d'erosionar la creença en la democràcia com a valor en si mateix. Aquesta situació va fer necessari, doncs, pensar en estratègies que permetessin recuperar la credibilitat de les institucions per part dels ciutadans. Així fou com, en l'àmbit acadèmic, sorgí una tendència comuna, una idea segons la qual la solidesa democràtica d'un país depèn d'una

***La solidesa
democràtica d'un
país depèn d'una
societat civil
dinàmica i
participativa.***

societat civil dinàmica i participativa, orientada cap a la valoració de les normes democràtiques i fonamentada en l'ètica, la moral i els costums.

En l'actualitat, es constata que les lleis, els convenis i la racionalitat econòmica, que proporcionen una base per a l'estabilitat econòmica, social i política d'un país, són elements que, si no són complementats amb dimensions de caràcter subjectiu com ara reciprocitat, obligació moral, servei a la comunitat i confiança, la nació pot entrar en un procés de crisi i disminuir les possibilitats d'institucionalitzar l'estabilitat en les seves dimensions diverses. Aquesta crisi apareix quan un sistema històric i social acumula tantes contradiccions que no aconsegueix superar els seus dilemes mitjançant l'ajustament dels seus models institucionals convencionals. En un escenari com aquest, s'obren camins per construir un nou sistema fonamentat en dimensions que van més enllà de la dimensió merament institucional. Així doncs, és essencial construir un equilibri entre la dimensió formal i la dimensió més subjectiva de les relacions socials.

En aquest escenari, el capital social apareix com un bé comú capaç de generar un nou contracte social basat en la cooperació recíproca, solidària i col·lectiva.

Capital social és un concepte polisèmic. De tota manera, els indicadors més utilitzats en la seva realització operativa són els referits a la participació de persones en organitzacions socials i en el sentit de confiança entre els mem-

bres d'una comunitat. No obstant això, independentment de com es defineixi el concepte, cada cop és més sòlida la idea de capital social com a habilitat d'assegurar beneficis col·lectius per l'acció de participar en xarxes socials o altres estructures de caràcter social.

Actualitat i importància del concepte

L'interès renovat en el concepte de capital social apareix en virtut de les deficiències i limitacions que té la manera amb què s'afronta, tradicionalment, l'explicació del procés d'estancament de la democràcia representativa a les societats contemporànies. En aquest sentit, la persistència de la pobresa i la marginació va crear, a nivell global, la necessitat imperativa de trobar mecanismes que fossin capaços, no només d'afrontar aquests problemes, sinó també de resoldre'ls. Actualment es comprova, a escala global, l'existència de més pobres, menys llocs de treball, més frustració, més exclusió social, més descapitalització i més endeutament que fa deu anys. En aquest escenari, des dels anys 90 del segle XX, es constata una tendència a la descentralització i una rellevància creixent del govern local en la vida de la gent. Aquest tipus de govern es desmarca de l'aplicació directa de polítiques públiques i s'orienta, per contra, a facilitar programes locals de desenvolupament que incloguin una àmplia participació de la comunitat.

Els obstacles que s'afronten actualment en el procés de solidificació democràtica suggereixen el fet que els

***El capital social
apareix com un bé
comú capaç de
generar un nou
contracte social
basat en la
cooperació recíproca,
solidària i col·lectiva.***

arguments purament economicistes sobre les mancances de la democràcia i l'exclusió social han de ser revisats, incorporant dimensions qualitatives, per tal d'arribar a la implantació de polítiques públiques adients en situacions en què preval la desigualtat social. L'evidència d'estudis i recerques innombrables assenyalen el fet que l'impacte de l'atur sobre les persones no es limita a aquell causat per la manca d'ingressos sinó també als danys psicològics, a la pèrdua d'autoestima, a la pèrdua del sentit de la propietat, a la poca motivació per treballar i a l'alteració de les relacions familiars. Aquesta situació condueix a establir estats paral·lels i a una fragmentació de la ja precària identitat col·lectiva. El resultat no pot ser altre que el naixement d'una cultura política caracteritzada per l'apatia i per la malfiança dels ciutadans en totes les esferes de la vida quotidiana.

Així, com a part de la recerca de canals efectius de comunicació, es dona testimoni del sorgiment de la teoria del capital social com a mecanisme que possibilita la comprensió de les relacions i els lligams entre els diferents actors involucrats en el desenvolupament de la comunitat. El capital social genera relacions horitzontals de suport entre membres de la comunitat i de la família i relacions verticals entre institucions governamentals i la comunitat. Aquest capital tant pot ser *barrejat* (*binding*), que permet analitzar la cohesió social dins del grup, com de tipus *pont* (*bridge*), que es refereix al tipus de lligam entre els diferents actors.

Des de la dècada de 1990, es constata una tendència a la descentralització i una rellevància creixent del govern local en la vida de la gent.

El capital social abraça dos components: l'estructural i el cognitiu. El component estructural es refereix a la composició i a les activitats de les institucions locals, tant les formals com les informals, que fan viable el desenvolupament local. L'estructura es construeix mitjançant xarxes horitzontals que generen un procés de presa de decisions per part de la col·lectivitat, un procés on la confiança mútua és fonamental.

El component cognitiu es refereix als valors, creences, actituds, comportaments i normes socials que s'observen al si de les comunitats, com ara la confiança interpersonal, la solidaritat i la reciprocitat.

Aquestes dues dimensions actuen de forma integrada, atès que la dimensió cognitiva predisposa la persona a una acció col·lectiva de benefici mutu i la dimensió estructural facilita aquest tipus d'acció.

En aquest context, les relacions de confiança interpersonal i institucional i els recursos generats per aquestes, propicien la constitució del capital social, fonamental per al desenvolupament d'estratègies dirigides al bé comú. El punt fonamental que ha de ser resolt és: com sorgeix una confiança generalitzada d'aquesta mena?

Bàsicament, hi ha tres línies de pensament que han explicat les fonts generadores de confiança, que poden ser resumides de la manera següent:

a) l'activitat voluntària es constitueix en el mecanisme essencial que sosté la confiança generalitzada;

b) la confiança sorgeix com a resposta a certes experiències, tant personals com

en institucions situades fora de l'univers d'aquelles petites associacions a les quals un individu es pot afiliar;

c) hi ha un ventall d'institucions que promouen el capital social, a part de les associacions voluntàries, com ara la família, les escoles o els mitjans de comunicació.

Problemes i límits

Un dels aspectes que ha generat polèmica és com avaluar el capital social en termes de recursos per inversions. Per exemple, el capital financer consisteix en unes quantitats específiques de recursos. El capital humà, una extensió metafòrica del capital financer, també consisteix en unes quantitats específiques de recursos, en forma d'habilitats i qualificacions. En canvi, el capital social, una altra contribució metafòrica, no consisteix en uns recursos que posseeixen els individus, sinó en processos d'interacció social que porten a resultats constructius.

Potser la principal diferència entre capital social i capital financer i humà sigui que els dos darrers poden ser definits i s'hi pot operar amb quantitats, definides i localitzables en les especulacions socioeconòmiques de la vida humana, mentre que el capital social no pot ser definit d'aquesta manera.

La base d'aquest tipus de capital és la confiança; o sigui, l'expectativa que sorgeix en el si d'una comunitat que té un funcionament cooperatiu, honest i regular, basada en l'acceptació d'unes regles per part dels membres de la comunitat, generant, d'aquesta mane-

ra, normes i xarxes que possibiliten l'actuació col·lectiva de la gent. L'exteriorització que dona com a resultat la institucionalització del capital social no és solament l'habilitat de treballar sota l'autoritat d'una comunitat o d'un grup tradicional, sinó la capacitat de formar noves associacions i el desenvolupament d'uns hàbits de cooperació dins dels paràmetres de referència establerts pel grup.

Així doncs, la mesura del capital social encara no està ni de bon tros consensuada, pel fet d'estar referida a la qualitat de les relacions interpersonals. Mentrestant, però, hi ha una convergència en el sentit d'acceptar que les relacions socials entre persones formades pel capital social són productives, pel fet que es basen en un conjunt comú d'expectatives, a compartir valors i en un sentit de confiança mútua. Allà on el capital social es debil, hi ha valors en conflicte i una manca de confiança significativa.

El capital social no es deprecia pel seu ús, ans el contrari, la recurrència de la utilització de les interaccions el mantenen. De fet, es pot dir que la capacitat de les capes socialment marginades de sobreviure a la pobresa i intentar, per la via de formes alternatives i no convencionals de participació política, de tornar a l'escenari públic del qual no formen part és una manera clara de capital social. Ja hi ha evidències de la relació entre capital social i promoció del bé comú. Tres exemples emblemàtics d'aquest relació: (a) la creació de Villa el Salvador, a Perú, és mundialment coneguda com una experiència de promoció del capital social; (b) les fires de

El capital social no es deprecia pel seu ús, ans al contrari, la recurrència en l'ús de les interaccions el mantenen.

consum familiar de Veneçuela; (c) l'experiència de pressupost participatiu a Porto Alegre (Kliksberg, 2000).

A més d'això, el capital social contribueix a l'acumulació de capital humà pel fet de tornar més eficient el procés educatiu, potenciar els bescanvis privats d'ensenyament i també per augmentar directament el valor del capital humà dels agents participants d'una xarxa de connexions.

Les persones que no confien les unes en les altres i que cooperen, en conseqüència, per mitjà de mecanismes formals, dificulten la tasca operacional dirigida al bé comú i la seva obtenció. Aquesta situació es caracteritza per allò que els economistes anomenen cost de transacció. O sigui, quan hi ha desconfiança en el si de la societat, s'estableix un tipus d'impost en totes les formes de relacions socials i econòmiques que, si la confiança existís, no caldria pagar.

En síntesi, l'ascens d'una cultura política orientada a la valoració de la democràcia, tant en la seva dimensió procedimental com social, només pot prosperar en contextos en què les relacions socials es dirigeixen a base de confiança i reciprocitat. Aquests elements poden ser els complements o els substituïts dels llaços burocràtics o contractuals perquè promouen la cooperació i, en conseqüència, l'interès col·lectiu i, en darrer terme, el capital social. No és per atzar que, malgrat totes les crítiques fetes a la noció de capital social, l'interès per descobrir les motivacions i els estímuls que duen a l'establiment de relacions socials basades en l'acció col·lectiva i en la confiança

—el capital social— creix multidisciplinàriament.

La promoció de la lleialtat mútua és imperativa, justament en un moment en què la confiança, en les seves manifestacions diverses, està en decadència.

Reptes de futur

El principal desafiament teòric en recerques futures sobre el capital social serà especificar quan és que les associacions ajuden a construir o a solidificar una democràcia.

Un segon repte es refereix a la importància de persuadir l'Estat, en els seus diversos

nivells, de participar amb recursos per tal de donar suport a accions d'enfortiment de l'acció comunitària, sense que això signifiqui comprometre la funció representativa de les institucions democràtiques.

En el camp metodològic, el gran problema que cal resoldre és el de construir indicadors més adequats de capital social, així com afrontar el debat sobre actituds enfront de comportaments, o sigui: de quina forma les actituds a favor del capital social poden ser transformades en accions col·lectives concretes?

Per acabar, el desafiament més gran potser sigui pensar en fórmules operatives de construir capital social per afrontar els problemes quotidians, en un sentit multidisciplinari, de manera que els esforços per tal d'examinar el capital social en un sentit de causa i efecte siguin complementats per estudis que emfasitzin l'examen d'aquest concepte com a procés. Les darreres dècades han demostrat que en qualsevol societat, independentment del nivell de desenvolupament econòmic o polític, sense una organització social, la

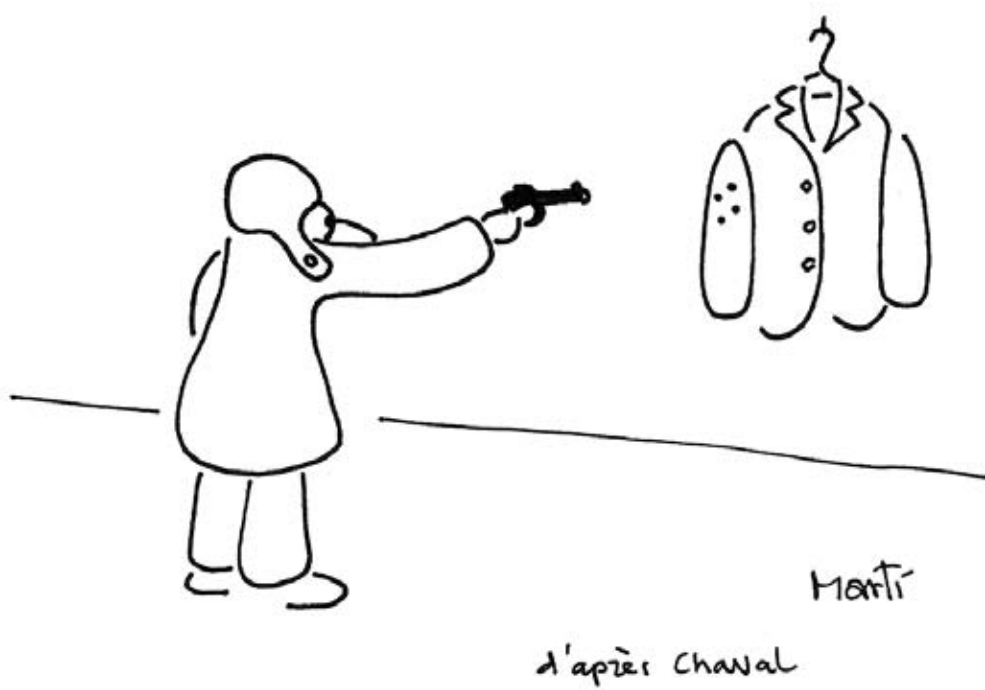
tendència del comportament humà és a aprofitar-se al moment i en benefici propi dels béns existents sense dedicar cap mena d'esforç a la preservació del sistema que en fa possible l'existència.

En conseqüència, la promoció de la lleialtat mútua és imperativa, justament en un moment en què la confiança, en les seves manifestacions diverses, està en decadència.

Som lluny de tenir una base teòrica consensuada sobre el capital social.

Molts treballs respecte a aquest concepte inclouen un aprofundiment en els aspectes negatius. En aquest text s'ha optat per adoptar una definició que consideri tot just les seves vessants productives.

Extret de Aoutra economia, Antonio David Cattani (Coordinador), Veraz Editores, Brasil, 2003.

Blériot entrenant-se a travessar la mànega

Carta per la Xarxa Italiana d'Economia Solidària

Xarxa Italiana d'Economia Solidària

Aquest document parteix de l'experiència i de les xarxes ja existents, en les quals es basa, així com de les idees i les línies d'accions sorgides en els encontres de Verona (19 d'octubre de 2002) i Bolonya (11 de gener de 2003) sobre "l'estratègia en xarxa per a l'economia solidària".

Introducció

1. Els promotors

El procés cap a la creació de la Xarxa Italiana d'Economia Solidària (RES) ha estat promogut inicialment per la

Rete di Lilliput i s'ha desenvolupat amb el suport de les Botteghe del Mondo (botigues de comerç just), els Grups di Acquisto Solidali (consum responsable), de les organitzacions del finançament ètic (MAG, Banca ètica), del turisme responsable i de les cooperatives socials. Aquest projecte resta obert a totes les realitats que operen en aquest àmbit, se'n senten part i s'inspiren en els valors i els principis de l'economia solidària.

2. El context

A Europa, a Espanya i a França en particular, i al món, sobretot a Amèrica

del Sud, des de fa temps hi ha xarxes de realitats econòmiques que es defineixen d'economia solidària, i que han emergit sobretot en aquests darrers anys amb els fòrums socials mundials i europeus. A Itàlia, existeixen també moltes realitats que, per delimitar-les d'alguna manera, treballen quotidianament en els camps de la producció, la distribució i el consum de béns o serveis segons els principis i les modalitats característiques de l'economia solidària.

3. Les motivacions

Considerem important començar a crear les condicions perquè les diverses iniciatives econòmiques, democràtiques, excel·lents, motivades socialment i arrelades en el territori, tinguin l'oportunitat de conèixer-se i de fer-se conèixer, d'ajudar i de fer-se ajudar, per potenciar un nou procés econòmic, coordinar-se, participar i difondre'l, sabedors que enriquirà totes aquestes iniciatives, a més del context social i ecològic en què treballen.

4. L'estratègia de la xarxa

Per tal de refermar i expandir la realitat de l'economia solidària, a diversos indrets, s'està experimentant l'estratègia de la xarxa, que consisteix a crear circuits per on circulen béns, serveis i informacions produïts per l'economia solidària, de manera que aquesta es pot mantenir i crear espais per a una economia plural.

Característiques de l'economia solidària

1. Noves relacions entre els agents econòmics basades en els principis de reciprocitat i cooperació.
2. Justícia i respecte per les persones (condicions de treball, salut, formació, inclusió social, garantia dels béns essencials).
3. Respecte pel medi ambient (sostenibilitat ecològica).
4. Participació democràtica.
5. Implicació en l'economia local i relació activa amb el territori (participació en el "projecte local").
6. Disponibilitat per entrar en relació amb altres realitats de l'economia solidària, compartint recursos comuns.
7. Destinació dels beneficis per a activitats socialment útils.

Els districtes de l'economia solidària

En el procés d'activació de la Xarxa d'Economia Solidària, esdevé estratègic crear, en els territoris, "districtes de l'economia solidària" (DES). Aquests districtes es configuren com a "laboratoris" d'experimentació cívica, econòmica i social, dit altrament, com a experiències pilot amb vista a un futur on es puguin aplicar més àmpliament els principis i les pràctiques de l'economia solidària. A tall il·lustratiu, els "subjectes" del districtes de l'economia solidària comprenen:

—les empreses de l'economia solidària i llurs associacions;

***Els districtes
d'economia solidària
es configuren com a
"laboratoris"
d'experimentació
cívica, econòmica i
social.***

—els consumidors i llurs associacions;

—els creditors-finançadors de les empreses i les iniciatives de l'economia solidària, així com llurs associacions i empreses;

—els treballadors de l'economia solidària;

—les institucions (en particular, els ens locals) que intenten afavorir que, en el seu territori, neixin i es desenvolupin les experiències d'economia solidària.

***Els membres dels DES
ens comprometem a
desenvolupar la
nostra activitat
econòmica reduint
l'empremta ecològica.***

mini, aquesta estratègia obtindrà també benefici econòmic. En aquesta concepció, el territori no es considera un siste-

ma tancat (localisme defensiu), sinó un subsistema obert, que ha de formar part d'un ampli sistema econòmic i social sostenible.

b) Economia de justícia (sostenibilitat social)

Els membres dels DES volem mantenir i afavorir les condicions perquè hi hagi

equitat en la distribució dels beneficis de l'activitat econòmica, tant entre els membres de l'organització productiva com entre les diverses àrees del sistema econòmic (al Nord i al Sud del món).

c) Sostenibilitat ecològica

Els membres dels DES ens comprometem a desenvolupar la nostra activitat econòmica reduint l'empremta ecològica del districte per tal de no fer perillar a llarg termini la capacitat de càrrega dels ecosistemes. Per aconseguir-ho, és estratègic afavorir el tancament local dels cicles bioeconòmics.

d) La realització pràctica d'aquests tres principis fonamentals s'ha d'aconseguir aplicant el mètode de la participació activa dels subjectes radicats en el districte en la definició de la seva forma concreta de gestionar els processos econòmics. Aquesta metodologia participativa pressuposa que els subjectes poden debatre i compartir amb els altres membres idees i propostes diferents. No obstant això, la Xarxa d'Economia Solidària es reserva el dret de demanar el respecte pels "criteris de participació" a la Xarxa i als principis generals enunciats en aquesta carta.

Tres principis i un mètode

Els processos de globalització acceleren les dinàmiques de l'economia de mercat provocant, en els territoris locals, uniformització, deslocalització i altres formes de degradació ecològica i social. Els districtes representen una resposta propositiva a aquests processos disgregadors. Tracten de revalorar els recursos locals i de generar riquesa en condicions de sostenibilitat ecològica i social. Més concretament, des dels DES intentem construir una realitat territorial, econòmica i social que persegueix la realització dels principis següents:

a) Valorització de la dimensió local

Els districtes intenten valoritzar les característiques de cada lloc (coneixements, sabers tradicionals, peculiaritats ambientals, riqueses socials i relacionals). Aquestes peculiaritats són vistes com a riqueses que cal desenvolupar i valoritzar, i no com a recursos que cal espremer per obtenir-ne benefici individual, en el convenciment que, a llarg ter-

En qualitat d'exemple, el projecte preveu que:

—les empreses dels DES comprin prioritàriament béns i serveis de les altres empreses dels DES, i venguin els seus béns i serveis prioritàriament a les estructures de distribució i consum de l'economia solidària;

—els consumidors comprin prioritàriament béns i serveis procedents de les empreses de l'economia solidària i participin en els seus projectes;

—els creditors-finançadors i les seves estructures executives financin les empreses i els projectes de l'economia solidària;

—els ens locals (i sobretot els ajuntaments) interessats en el projecte afavoreixin la formació en dels DES;

—les associacions en sintonia amb els principis de l'economia solidària difonguin la cultura;

—tots aquests subjectes alhora practiquin i produeixin cultura i informació sobre els temes i les experiències de l'economia solidària.

Extracte
Maig de 2003

Ciència, tècnica i ciutadania: claus per a una gestió sostenible de l'aigua

Fundació Nova Cultura de l'Aigua

El IV Congrés Ibèric de Gestió i Planificació de l'Aigua s'ha desenvolupat en un clima molt diferent del de la tercera edició. Després de la derogació del Pla Hidrològic Nacional, la combativitat ha deixat pas a la reflexió. A partir d'ara es tracta, en efecte, de respondre a les preguntes què fer? i per on comencem? Per aquest motiu, l'elecció de les ponències ha estat presidida per un esforç d'aclariment sobre quines eren

les tasques prioritàries per a la nostra fundació en el futur immediat. Les reunions del Comitè Científic del Congrés van ser, per aquest motiu, nombroses i molt denses.

Al final es va optar per privilegiar tres eixos de reflexió col·lectiva:

1r. L'aportació del coneixement científic transdisciplinari als grans temes hidràulics, cosa que suposa tenir en compte tant les ciències socials (econo-

mia, sociologia, geografia, història, dret), com les experimentals (biologia, ecologia, física) o les instrumentals (enginyeries de diversos tipus).

2n. Els progressos tecnològics aplicats a l'ús de l'aigua i introduir els impactes ecològics i socioeconòmics que aquests produeixen.

3r. La necessitat de comptar amb la participació ciutadana en les grans decisions hidràuliques. I d'això es dedueix l'atenció prestada als moviments socials, a l'educació ambiental des de l'escola i a la pedagogia de les masses.

D'acord amb aquesta triple línia d'inspiració s'han desenvolupat set sessions plenàries i dotze taules rodones de debat. Les plenàries van ser les següents:

Inicial. Estat de la qüestió. Objectiu: resumir a grans trets la situació creada a partir de la supressió del PHN. En aquesta línia, J. Corominas va comparar les limitacions de la política hidràulica tradicional en relació amb el nou paradigma i va assenyalar les coincidències de la Directiva Marc d'Aigües amb el concepte de cultura de l'aigua sostingut per la Fundació Nova Cultura de l'Aigua. També va insistir en la voluntat de canvi per part del govern actual materialitzat en el Programa Aigua. La seva aportació més destacada va ser la reclamació d'un gran pacte social, ja que la posada en marxa del nou paradigma és tasca de tota la societat. En aquesta línia, J. Subirats va mostrar l'enorme distància existent entre els diagnòstics científics sobre els grans temes i la versió "popular" dels temes; i d'això se'n desprèn la insistència a desenvolupar la

participació si es vol aconseguir una eficiència més gran de les decisions. Una eficiència que P. Cunha va relacionar

amb una cooperació hispano-lusa més gran en la gestió de les conques comunes. Finalment, J. Palop, director general d'aigües del MI-MAM, va tancar l'acte referint-se a les ineficiències econòmiques i ambientals de l'antiga cultura de l'aigua i a la necessitat d'una política valenta de modernització, una política que fatalment xocarà amb els interessos "creats" i que farà que els

seus representants hagin de gestionar el conflicte.

Conclusions:

A) La necessitat de canvi.

B) La introducció d'una nova cultura de l'aigua i de les directrius de la DMA.

C) Atesa la dificultat d'aquests objectius, la necessitat d'una transició pautada i guiada per uns criteris clars.

D) La participació ciutadana pot ajudar a vèncer els obstacles.

***L'important no és el
caràcter públic o
privat de
l'administració
hidràulica, sinó que
l'enfocament utilitzat
no sigui la gestió del
recurs i sí
l'ecosistèmic.***

Plenari I: Administració pública i privada de l'aigua

En aquest plenari, es va tractar de plantejar l'aparent dicotomia existent entre el model públic i privat de gestió; és a dir, la major o menor eficiència i la contribució a l'equitat i a la sostenibilitat per part de cadascun d'ells. Els participants van aportar, a través de diversos exemples concrets, nous elements al debat. René Castro (Costa Rica) va explicar com la privatització progressiva havia fet la gestió de l'aigua del seu país menys eficient i, sobretot,

més injusta socialment. J. Melo (Portugal) va insistir, més aviat, en la necessitat d'introduir una regulació econòmica i una validació que millorés l'administració pública i, al mateix temps, va advocar per una obertura progressiva cap al sector privat. E. Mestre (Mèxic) es va centrar en la tradició centralitzadora del seu país en els temes relatius a política hidràulica i va descriure com el procés de descentralització inicial, a mitjan segle XIX, havia millorat el benestar i la participació, tot i l'aparició de conflictes. Pel que fa al sector privat, aquest va estar representat per L. Martínez Camps, del Grup Agbar, que va explicar l'estratègia econòmica i la difusió de la seva empresa a Amèrica Llatina.

Per últim, P. Arrojo va assenyalar que el que importa no és el caràcter públic o privat de l'administració hidràulica, sinó que l'enfocament utilitzat no sigui la gestió del recurs sinó l'ecosistèmic. Això constitueix la millor conclusió, ja que va fer constar que a l'enfocament ecosistèmic s'inclou el dret a la vida (el dret musulmà té com a norma bàsica "el dret a beure"), la sostenibilitat, el caràcter social, l'eficiència econòmica i la necessitat, malgrat tot, de no situar el mercat en una posició central, evitant introduir errors en el concepte de demanda.

Plenari II: Gestió integrada de les conques hidrogràfiques

Es va començar explicant la llarga tradició d'aquests organismes a Espanya, però també la necessitat de

reforma per adaptar-los a la conjuntura actual.

Els participants van insistir, sobretot, en la necessitat d'una política d'integració i en la col·laboració dels diversos agents socials per resoldre els problemes de les conques. A. Munné va desenvolupar una proposta sobre l'aplicació de la Directiva Marc d'Aigües (DMA) en la gestió de les masses d'aigua, i va especificar el calendari possible dels tre-

balls que cal verificar. J. Day va explicar els problemes ambientals del delta del Mississipi i els mecanismes aplicats per mitigar el deteriorament que han sofert les zones humides i en la qualitat de l'aigua i A. Moscoso (Bolívia) va fer el mateix pel que fa a les zones humides bolivianes. Per últim, A. Gómez Ordóñez va fer una bona exposició teòrica sobre la gestió de les conques des de la perspectiva de l'ordenació del territori.

La principal conclusió va consistir a destacar la necessitat de discutir sobre el model de riu que volem, primer, i de posar els mitjans necessaris per aconseguir-lo, després. Òbviament, dins del marc que la DMA ha posat a disposició nostra. Els exemples presentats mostren els problemes generats per l'absència de gestió i d'uns objectius clars.

Plenari III: Educació i participació ciutadana

Des d'uns nous plantejaments, la presidenta de la sessió, Mª Antònia Antoranz, recorda que la presa de decisions per part dels successius governs acostuma a estar mediatitzada per l'ac-

Cal una política d'integració i la col·laboració dels diversos agents socials per resoldre els problemes de les conques.

tuació dels grups de pressió, i per això és important la informació i la participació de la ciutadania.

En aquesta línia, O. Durán (Costa Rica) explica els programes d'educació popular desenvolupats en algunes regions, els quals va descriure com "eco-educar per re-encantar la vida"; L. Vasconcelos (Portugal) proposa una experiència per promoure el desenvolupament de la informació i facilitar la participació mitjançant l'organització de tallers temàtics; J. Esteban Castro (Argentina) explica la gènesi i difusió del concepte de privatització des del Regne Unit cap a Europa i Amèrica Llatina, l'avenç ulterior del model centrat en l'estat i el retorn al model privatiu per la via del neoliberalisme que, en la pràctica, exclou la participació ciutadana. Finalment, F. Heras va presentar un model per millorar aquesta última, per mitjà de l'educació i de l'acció col·lectiva, que hauria de recórrer tres etapes successives i interrelacionades: la millora de la cultura, la seva influència en l'estil de vida i, a través de l'últim, el canvi dels comportaments.

La conclusió central va destacar la necessitat d'insistir en l'enorme abast de l'educació en els valors ambientals si es vol avançar pel camí de la difusió de nous valors. A partir de l'educació, resulta més fàcil la conscienciació dels ciutadans i la seva participació activa, amb la consegüent mitigació d'actituds conflictives envers la posada en pràctica de disposicions orientades al canvi de model de gestió. Per últim, hem de recordar, pel que fa a aquest punt, la ratificació i compliment del Conveni

d'Aarhus, que exigeix més transparència i un accés més fàcil a la informació en temes mediambientals, una informació que la ciutadania exigeix que sigui accessible, completa, de qualitat i fiable.

S'ha de discutir sobre el model de riu que volem, primer, i posar els mitjans necessaris per aconseguir-lo, després.

Plenari IV: Models de desenvolupament i economia de l'aigua

Objectiu: explicar els fonaments teòrics de la nova economia ecològica i mostrar-ne els límits en dos sectors punters: el turisme i l'agricultura de regadiu.

La primera part va ésser a càrrec de F. Aguilera, que es va basar en textos de diferents representants del pensament econòmic per fonamentar les seves afirmacions sobre les característiques que hauria d'assumir la gestió de l'aigua. Després, F. Vera Rebollo va explicar els greus problemes que afecten el desenvolupament turístic al sud-est peninsular i que poden arribar a comprometre la seva competitivitat en el futur. Finalment, J. Colino va mostrar, amb el suport d'una bona documentació, l'absurd d'alguns dels tòpics més estesos sobre l'agricultura de regadiu del sud-est peninsular: les elevades xifres de productivitat, molt inferiors a les aconseguides en altres sectors econòmics, i la capacitat de pagament dels agricultors, que pot permetre'ls en un futur immediat assumir els preus de l'aigua dessalada.

En conclusió, doncs, els problemes que han afectat l'aigua a Espanya no es limiten a la manca física (relativa), sinó a la forma de gestió o, el que és pitjor,

a la inexistència de gestió. Aleshores, es torna a insistir que el problema no resideix en el caràcter públic o privat de la gestió de l'aigua, sinó en la seva eficiència i en la urgència que hi revesteix el canvi. En segon lloc, es va tornar a plantejar la desinformació ciutadana, visible en la reacció popular que va generar la derogació del transvasament de l'Ebre en determinades regions; en conseqüència, el desenvolupament d'una pedagogia social per part dels poders públics torna a assenyalar-se com una necessitat peremptòria.

Plenari V: Innovació tecnològica i metodològica per a la gestió i la conservació de l'aigua

Aquesta última sessió plenària es va ocupar dels reptes que es plantegen actualment des del punt de vista de la tecnologia hidràulica, a la qual es demana no només eficiència tècnica i econòmica, sinó també contribució al desenvolupament sostenible per la via del respecte al medi ambient.

En aquesta línia, els participants es van referir successivament a la tecnologia de conservació i estalvi (L. Santos Pereira), als problemes plantejats per la depuració d'aigües (J.J. Salas) i a la desalació de l'aigua del mar (M. Latorre). La línia seguida per l'exposició dels tres ponents va ser similar i facilita l'extracció de conclusions: en el moment actual, el recurs a una determinada tecnologia hidràulica exigeix prèviament assegurar-ne no sols l'eficiència econòmica, sinó també la innocuïtat ambiental i els

problemes d'acceptació per part de la comunitat social.

Cal insistir en l'enorme abast de l'educació en els valors ambientals si es vol avançar pel camí de la difusió de nous valors.

Plenari final: Un nou mètode de gestió de l'aigua a Catalunya

Es tracta d'explicar com poden i han d'afectar al model en qüestió els principis de la Nova Cultura de l'Aigua un cop s'hagi superat l'etapa combativa anti-transvasament. Tant N.

Prat (moderador) com A. Estevan (ponent) han insistit en el fet que, per als responsables polítics, ha arribat el moment de passar a l'acció.

Quins principis l'han d'inspirar?

- L'abandonament de l'obsessió de desenvolupar i la seva substitució per una sèrie d'actuacions dirigides a promoure el benestar social i l'estabilitat ecològica.

- La desvinculació del creixement econòmic de l'increment del consum dels recursos naturals.

- La difusió entre la ciutadania de la següent constatació: la situació del sector hídric és molt millorable però en cap cas alarmant.

- Els objectius que han d'inspirar les línies d'actuació futures són quatre: millora de la qualitat de l'aigua, recuperació dels recursos subterranis, rendibilització de les aigües depurades i desenvolupament de la dessalació.

- Per últim, els compromisos que hauria d'adquirir l'administració també són quatre: garantia (acabar amb les incerteses del proveïment), qualitat, regulació del Ter i del Llobregat, i recerca de les despeses mínimes.

Taules rodones

A més de les sessions plenàries, el Congrés va desenvolupar una sèrie de taules rodones (set), l'objectiu de les quals va ser aprofundir en el debat dels temes de més interès o més conflictius. Es poden assenyal·lar una sèrie de conclusions a partir dels debats desenvolupats:

1r. La particular gravetat que comprenen els problemes de la gestió de l'aigua a Iberoamèrica, a causa dels excessos de la privatització i, en particular, a l'acció del capital estranger.

2n. La necessitat d'avançar en la col·laboració per millorar la gestió de les conques hispano-luses.

3r. Els considerables avenços experimentats en el coneixement dels problemes relatius a la gestió de l'aigua al Baix Ebre. Es destaca, entre altres temes, la necessitat d'avançar en el control i en la capacitat de decisió (competències), en l'eficiència del proveïment urbà i del regadiu, en la presència de contaminació per nitrats o clorurs i en la discussió sobre la crisi del model agrícola, industrial o turístic.

4t. L'exigència d'introduir noves tecnologies sempre que no s'utilitzin per mantenir la tradicional política d'oferta. Això pot afectar especialment la construcció de dessaladores, que constitueixen un mitjà útil però no exclusiu, i que han d'integrar-se en el conjunt de fonts de proveïment de cada context territorial.

5è. La urgència d'iniciar les tasques per reformar la vigent Llei d'aigües. Això

exigeix fer una transposició correcta de la DMA, ja que es tracta de la base de què cal partir, sense oblidar el fet que

una transposició incorrecta és també un incompliment.

6è. La reflexió sobre la insistència actual en la participació ciutadana, ¿es materialitzarà en fets i iniciatives concretes en el futur immediat o es convertirà en una ficció, la referència a la qual és "políticament correcta"? El debat sobre el tema

va aclarir les dificultats de la posada en pràctica de mesures en aquest aspecte.

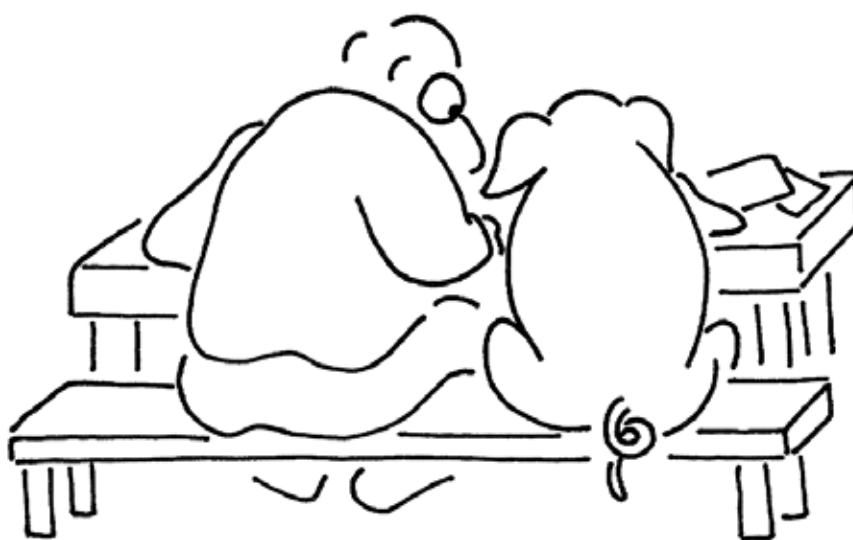
7è. Per últim, a la taula consagrada al desenvolupament turístic i consum de l'aigua es va arribar a la conclusió que el model actual, centrat en l'ocupació massiva i desordenada de les franges litorals, en el desenvolupament de segones residències, en la utilització d'una ordenació extensiva del territori i en el malbaratament d'aigua, ni és sostenible des del punt de vista mediambiental ni té futur en el mercat turístic internacional.

Els problemes que han afectat l'aigua a Espanya no es limiten a l'escassetat física, relativa, sinó a la forma de gestió.

Tortosa, 8-12 de desembre de 2004

Conclusions del IV Congrés Ibèric de gestió i planificació de l'aigua

Fundació Nova Cultura de l'Aigua
C/ Pedro Cerbuna 12, 4t dreta
50009 Saragossa
Tel. 976 761572
fnca@unizar.es
<http://www.unizar.es/fnca>

Marti
d'après Chaval

Porc savi ajudant un xarcuter a passar comptes

Terra Mare: Una celebració de les economies vives

Vandana Shiva

En un món dominat per la por i la fragmentació, l'exclusió i la desesperança, una màgica reunió de comunitats dedicades a l'alimentació, Terra Mare, es va celebrar a Torí, Itàlia, del 20 al 22 d'octubre de 2004. Menjar pausat (*Slow Food*), el moviment que ha situat la cultura de conrear i menjar un

bon menjar, sa i variat en el centre de la transformació social, política i econòmica, va reunir sota el mateix sostre 5.000 membres de 1.200 comunitats dedicades a l'alimentació de 130 països. I malgrat la seva diversitat i les seves diferències tots van connectar: van connectar a través de la terra, la

nostra mare, Terra Mare, a través dels aliments, la veritable teranyina de la vida, a través d'una humanitat comuna que iguala el camperol amb el príncep.

De globalització corporativa a democràcia terrenal

En les darreres dècades, la producció, el processament i la distribució d'aliments s'estan arrabassant de les mans de dones, petits agricultors i petits productors, i monopolitzats per gegantines corporacions mundials com Cargill, Monsanto, Phillip Morris o Nestlé. Els petits productors de tot el món estan sent desplaçats i desarrelats per la competència deslleial d'una indústria agropecuària enormement subvencionada.

El moviment antiglobalització s'ha centrat sobre la injustícia de les regles que regeixen el comerç global, que estan empenyent els agricultors al deute i al suïcidi. En Terra Mare, els petits productors s'han congregat no només per maleir les forces del mal de la globalització corporativa, sinó també per mantenir viva la petita flama de la producció biodiversificada i descentralitzada que proveeix dels aliments necessaris les comunitats, sense que això suposi una càrrega per a la terra.

La vibrant energia de Terra Mare ha vingut de la resistència dels agricultors que han continuat guardant i comparint les seves diferents llavors, vivint les

seves cultures diferents, parlant les seves llengües diferents i celebrant les seves tradicions culinàries diferents.

La producció, el processament i la distribució d'aliments estan sent arrabassats de les mans de dones, petits agricultors i petits productors, i monopolitzats per corporacions mundials.

Hi era present una comunitat de productors de mango sec i dones entomòfagues (una associació de dones que recol·lecta, processa i ven insectes comestibles) d'Ouagadougou, la comunitat Baobab d'Atacora, plantadors d'alfàbrega i pesto genovesos, artesans de Ligúria, pastors nòmades d'Índia i Kirgibity, criadors d'ovelles de l'Àsia Central, agricultors d'arròs *jasmine* de Tailàndia i d'arròs Bas-

mati de l'Índia (ambdós han estat víctimes de la biopirateria per part de la corporació Ricetec amb base a Texas, la qual ven arròs *jasmine* com a Jasmati i arròs Basmati com a Texmati).

El món de Terra Mare reflecteix el món real de la gent amb aquesta diversitat tan enlluernadora, que els ulls i les orelles estaven gaudint d'un festí mentre les comunitats compartien amb orgull, alegria i dignitat les seves tradicions sobre agricultura i alimentació.

No era el món de l'Organització Mundial del Comerç, on només existeixen negocis agraris, només cinc productes (soia, blat de moro, arròs, blat i canola) representen la majoria del comerç agrícola, només una companyia (Monsanto) suposa el 94% de les llavors transgèniques que se sembren al món, i la majoria dels aliments conreats no són consumits per persones, sinó per milers de milions d'animals tancats en granges industrials.

En el món de Terra Mare, els petits agricultors produeixen més que els agricultors industrials fent servir menys recursos; la biodiversitat protegeix la salut del sòl i de les persones; la qualitat, el sabor i la nutrició són els criteris utilitzats per a la producció i el processament i no les quantitats tòxiques i els grans beneficis per a l'agroindústria.

Terra Mare va ser una reunió de petits productors que refusen desaparèixer en un món on la globalització ha eliminat la diversitat de les espècies i les cultures, els petits productors, les economies locals, la saviesa indígena. No són tan sols petites granges i comunitats alimentàries locals que es neguen a desaparèixer, sinó que estan decidides a crear-se un futur malgrat la globalització. Com va dir en la seva presentació de Terra Mare Granny Almanac, ministre d'Agricultura i Silvicultura d'Itàlia: "Allò veritablement original i revolucionari de Terra Mare és que, seleccionant les comunitats alimentàries menys susceptibles al procés industrial, i d'aquí sorgeix la característica qualitat i autenticitat dels seus productes, intenta col·locar al centre de l'escenari els productors d'aliments a petita escala".

La diversitat és el fonament per a un gir en el nostre sistema alimentari: diversitat de conreus, diversitat d'aliments, diversitat de cultures. La diversitat és alhora una resistència a una cultura única i una alternativa creativa. Construir sobre la nostra singulari-

tat i varietat és la nostra fortalesa, una fortalesa que només es pot erosionar quan ens rendim.

**Menjant productes
locals estem prenent
el poder i els
beneficis a
l'agroindústria global
i enfortint la nostra
comunitat
alimentària total.**

Un altre paradigma alimentari

Terra Mare va proveir d'una oportunitat i plataforma per articular un altre paradigma de l'alimentació. Durant la cerimònia d'obertura, Carlo Petrini, fundador de *Slow Food*, va fer

una crida general per defensar els drets, els coneixements i la creativitat dels petits productors de tot el món. "Convertim-nos tots en coproductors", va dir. Consumir significa destruir. "Consum" és el nom que se li donava antigament a la tuberculosi.

En l'acte de menjar, ja estem participant en la producció. Menjant productes orgànics diem "no" als tòxics i donem suport als agricultors orgànics. Refusant els organismes genèticament modificats, estem votant a favor dels petits agricultors i pel dret de les persones a la informació i a la salut. Menjant productes locals estem prenent el poder i els beneficis a l'agroindústria global i estem enfortint la nostra comunitat alimentària total.

Per tant, menjant ens convertim en coproductors perquè la relació amb els petits productors és un esglaó d'importància vital per a la creació d'un sistema alimentari sostenible, just, sa, i també perquè som el que mengem i, escollint el menjar, escollim qui som.

La industrialització i la globalització del nostre sistema alimentari ens divideixen, nord-sud, productor-consumidor, ric-pobre. La causa principal de la nostra separació i la nostra divisió és el mite que els sistemes industrials alimentaris produeixen més menjar i, per tant, són necessaris per acabar amb la fam; amb el mite de menjar “barat”. No obstant això, els petits agricultors orgànics, amb la seva biodiversitat, tenen una producció més alta que les grans indústries monoculturals.

Tal com va recordar el príncep Carles d'Anglaterra en els seus comentaris durant la cerimònia de tancament: “Un dels arguments fets servir pels ‘agricultors industrialistes’ és que només a través de la intensificació serem capaços d’alimentar una població mundial creixent. Però fins i tot sense inversions significatives, i tot sovint enfrontant-se a la desaprovació final, els assaigs orgànics millorats han augmentat el rendiment i la producció de manera espectacular.”

Un estudi recent de la FAO ha revelat que la collita de patates a Bolívia va pujar de quatre a quinze tones per hectàrea. A Cuba la collita de verdures als horts orgànics quasi s’ha duplicat. A Etiòpia, que fa vint anys va sofrir un període de fam espantosa, la collita de batates va pujar de sis a trenta tones per hectàrea. A Kènia la collita de blat de moro va augmentar de dues a nou tones per hectàrea. I al Pakistan la collita de mango s’ha incrementat de set i mitja a vint tones per hectàrea.

La diversitat és el fonament per a un gir en el nostre sistema alimentari: diversitat de conreus, d'aliments, de cultures.

A la cerimònia d’inauguració vaig ressaltar el fet que l’alimentació globalitzada i industrialitzada no és barata,

és molt cara per a la terra, per als agricultors, per a la nostra salut. La terra no pot seguir arrossegant la càrrega de l’explotació, dels seus aqüífers, la contaminació pels pesticides, la desaparició de les espècies, la desestabilització del clima.

L’agricultor no pot seguir portant la càrrega d’un deute que és inevitable en una agricultura industrialitzada amb grans despeses de producció. Els 25.000 suïcidis d’agricultors a l’Índia en sis anys és un símptoma de la profunditat de la crisi en el model dominant d’agricultura i producció d’aliments. Aquest sistema està negant el dret a l’aliment i la salut a mil milions de persones que passen fam i uns altres mil milions que pateixen d’obesitat. Aquest model és incapaç de produir aliments segurs, culturalment adequats, saborosos i de qualitat. I és incapaç de produir prou aliments per a tothom, perquè malgasta l’aigua, la terra i l’energia.

Fa servir deu cops més energia de la que produeix, deu cops més aigua que l’agricultura ecològica. Per tant, és deu cops menys efectiva. Fins i tot l’eficàcia de la mà d’obra és un mite perquè tots els investigadors, productors de pesticides, enginyers genètics, conductors de camions, soldats lluitant en guerres pel petroli són part del sistema de producció alimentària industrial.

Si comptéssim totes les persones involucrades en la producció no sosteni-

ble d'aliments, incloent-hi aquelles que es dediquen a la producció de material tòxic destructiu, l'eficàcia de la mà d'obra de la indústria alimentària mundial també seria més baixa que la de l'alimentació ecològica. Quan l'agricultura es converteix en una guerra i armes de destrucció massiva com els fertilitzants i pesticides, que tenen els seus orígens en les guerres, substitueixen material agrícola intern, l'aliment es transforma en no-aliment. El comerç basat en preus falsos i intercanvis injusts no és comerç, és explotació. Aquesta és la raó per la qual vaig proposar a Terra Mare que, juntament amb l'idioma de no-documentos i no-grups, en l'Organització Mundial del Comerç, l'Acord sobre Agricultura s'hauria d'anomenar Acord sobre no-comerç en no-aliments.

La raó per la qual l'alimentació industrial és barata no és perquè sigui eficaç, ni des del punt de vista dels recursos naturals, ni de l'energia. És barata perquè externalitza totes les despeses –les guerres, les malalties, la destrucció mediambiental, la decadència cultural, la desintegració social– i es finança amb subvencions –400.000

milions de dòlars en subvencions en països rics que van conduir al fracàs de la reunió del gabinet de l'Organització

Mundial del Comerç a Cancun–, que es finança amb subvencions al transport, subvencions mediambientals i amb les més importants de totes les subvencions, el pagament amb vides humanes.

Per a nosaltres, Terra Mare va ser una celebració d'agricultura honesta en la qual els preus no menteixen, que no explota la terra i les persones que en tenen cura; Terra Mare va ser una celebració de la posada en pràctica de les economies vives on nosaltres coproduïm amb el cuc de terra i l'aranya, amb el *mychorizae* i el fong. Estem tots connectats a aquesta teranyina de la vida i els aliments són els que la fan girar. Com ha declarat l'ancià Taitreya Upanishad: "Totes les criatures es creen de menjar..."

Els éssers neixen de l'aliment, quan neixen viuen alimentant-se, quan es moren tornen a l'aliment.

Publicat a Znet, traduït a l'espanyol per Esther Carrera i revisat per Fernando Soler

**Som el que mengem i,
escollint el menjar,
escollim qui som.**

Bones pràctiques de les cooperatives d'iniciativa social

CIPO i CONSOP

La gestió de la qualitat (CIPO)

En la nostra intervenció exposarem la implantació d'un Sistema de Qualitat a la nostra cooperativa sociolaboral, CIPO, SCCL, com una manera –una bona pràctica– per millorar la gestió dels serveis que oferim tant a les empreses, en l'àmbit

laboral, com a les persones, en l'àmbit social.

Definició

Un sistema de qualitat és “una estructura organitzativa, de procediments, processos i recursos per implantar la gestió de la qualitat”, tenint present:

—Que el sistema de qualitat d'una organització està dissenyat inicialment per satisfer les necessitats internes de gestió de l'organització.

—Que va més enllà dels requisits d'un client particular, que només avalua la part del sistema de qualitat que l'afecta.

—Que el sistema de qualitat hauria de ser tan ampli com fos necessari per assolir els objectius de qualitat.

Les normes ISO 9001 contenen un conjunt de bones pràctiques de gestió, basades en la idea de gestió de processos, que serveixen de model per a organitzacions de tot tipus. Entenem per procés una seqüència de passos que transformen les entrades —inputs: materials, informació, etc.— en unes sortides —outputs: producte acabat, informació concreta.

La Norma ISO 9001:2000 identifica vuit principis de gestió de la qualitat per tal que una organització pugui millorar la seva eficàcia:

1. Enfocament al client: la nostra empresa sociolaboral necessita dels clients i de les persones per viure. Per tant, hem de conèixer les seves necessitats i acomplir les seves expectatives.

2. Participació del personal: aconseguirem el màxim benefici i el millor servei a les persones si aprofitem al màxim el potencial del personal de la nostra empresa.

3. Lideratge de la direcció: la direcció ha de liderar el procés de cara a orientar els esforços i involucrar tot el personal en l'assoliment de les fites de qualitat.

El sistema de qualitat d'una organització està dissenyat inicialment per satisfer les necessitats internes de gestió de l'organització.

4. Enfocament basat en processos: per tenir més eficàcia hem d'organitzar les activitats empresarials, les activitats d'atenció a les persones i els recursos com un procés.

5. Enfocament de sistema per a la gestió: si agrupem els processos relacionats en un sistema, augmentarem l'eficàcia de l'organització per assolir els objectius que ens marquem.

6. Enfocament de millora contínua: com qualsevol organització, hem de tenir l'objectiu de millorar permanentment els resultats a partir d'introduir mecanismes d'autocorrecció.

7. Enfocament basat en els fets per a la presa de decisions: les decisions que guïïn la nostra intervenció seran més eficaçes si les prenem a partir de dades objectives.

8. Enfocament de benefici mutu amb els proveïdors: per aconseguir millors resultats és més beneficiosa la relació de col·laboració amb els proveïdors que l'enfrontament.

Justificació

L'objectiu d'oferir uns serveis laborals i personals de qualitat ha estat sempre la raó de ser de la nostra organització. Però dintre del procés de millora contínua ens plantejàvem accedir als mateixos instruments que feien servir la resta d'empreses a fi d'assegurar una gestió de qualitat. És per això que vàrem assumir el repte d'assolir la certificació de Qualitat ISO. Amb ella volíem aconseguir el següent:

—Posar en ordre la nostra manera de fer, en l'àmbit laboral i de serveis a les per-

sones, millorant la nostra organització interna, definint, estructurant i coordinant millor les tasques: què s'ha de fer, com s'ha de fer i qui ho ha de fer.

—Propiciar un canvi de cultura empresarial i de dispensadors de serveis des d'una cultura reduccionista i ancorada en les dificultats del col·lectiu cap a una cultura d'adaptació als canvis, de recerca de nous filons de treball i de millora de la qualitat de vida de les persones.

—Ser reconeguts, com qualsevol altra empresa, com a oferidors de treball i serveis de qualitat, afavorint la nostra competència en el mercat ordinari.

—Incrementar la competència dels nostres treballadors, assegurant el manteniment dels llocs de treball, de l'activitat productiva i del reconeixement social que tot això comporta.

Experiència

Per a la implantació de la ISO a CIPO, SCCL, ha estat cabdal la voluntat de la direcció per portar-la a terme, la conscienciació de la seva necessitat i l'acord dels caps de departament i de l'Àrea Social d'assumir el rept. Inicialment ens vàrem plantejar la certificació de l'Àrea Productiva, és a dir, les tres activitats que s'estaven portant a terme: els serveis mediambientals i la jardineria, el manipulats de productes i la neteja industrial. Posteriorment ens plantejariem la certificació de l'Àrea Social.

Es van organitzar jornades formatives a fi de conèixer què era la ISO, com estava estructurada i a què ens comprometí-

em amb la seva certificació. A poc a poc, es va anar recollint tota la informació, es va anar consensuant, aclarint, perfilant i

elaborant l'operativa de cada procés en cada un dels departaments que acabaria desenvolupant l'anomenat Manual de Procediments de cada activitat de l'Àrea Productiva.

La idea bàsica era que no ens carreguéssim de feina i de papers més del necessari, que tot tingués la seva lògica i, sobretot, que tinguéssim

“sentit comú”. Per això vàrem aprofitar els documents ja habituals, modificant-los i donant-los sentit, per tal que formessin part del conjunt, i en vam crear de nous en aquells punts del procés en què calia fer-ho. No es tractava de canviar la nostra manera de fer, almenys no sempre, sinó de donar-li un nou sentit que permetés tancar un cercle per facilitar la implantació d'un nou sistema.

Superades les previsibles dificultats, en aquest moment disposem d'un sistema documental que ens permet conèixer què volen els nostres clients, com hem de fer la nostra feina, quins mitjans necessitem, quina formació hem de tenir, quins controls apliquem en la nostra producció i quin és el grau de satisfacció dels nostres clients, interns i externs, que en el fons és el més important.

Obtinguda la certificació, però, no s'ha aconseguit tot. Amb la certificació ens obliguem a ser conseqüents amb el que hem dit que fariem i com ho fariem. Per fer aquest seguiment es va crear un Comitè de Qualitat que ha permès con-

Tot sistema de qualitat ha d'anar més enllà dels requisits d'un client particular, que només avalua la part del sistema de qualitat que l'afecta.

solidar un equip de responsables que, en les seves reunions periòdiques –en el nostre cas trimestrals– elaboren i fan el seguiment dels indicadors que ens permeten tenir una visió clara de la situació i prendre, si cal, les mesures correctores necessàries dins el procés de millora contínua.

Seguint els criteris de la ISO ens marquem objectius definits, concrets i mesurables. En fem el seguiment, ens replantegem la viabilitat, els recursos necessaris, la consecució, la millora resultant o les correccions que cal fer per tal d'assolir-los. Disposem d'un Pla Anual de Formació, que ens permet millorar el grau d'eficàcia i d'eficiència del personal de la nostra empresa, a partir del coneixement de les nostres necessitats i de les que ens demana el nostre personal.

En aquest moment, i a partir de l'equip de responsables que forma el Comitè de Qualitat, estem immersos en la difícil tasca d'estendre aquesta nova cultura empresarial i dispensadora de serveis a la resta de treballadors de l'empresa, tasca indispensable si volem aconseguir la participació de tots en aquest procés.

Valoració

a) Oportunitats:

- Canvi de cultura empresarial i de dispensadors de serveis.
- Millora de la qualitat dels productes i de la productivitat i millora dels serveis oferts.

– Millora de la credibilitat de cara als clients i de la competitivitat en el mercat laboral ordinari.

– Millora de la satisfacció del client, tant intern com extern.

– Millora de la col·laboració amb els proveïdors.

– Millora de l'organització interna del treball.

– Possibilitat d'accés a nous mercats.

Un sistema de qualitat ha de ser tan ampli com sigui necessari per assolir els objectius de qualitat.

Punts forts:

–Moment de canvi més ampli a CIPO, SCCL.

–Els treballadors: millora de la motivació i de l'eficàcia del seu treball.

–Els professionals: millora de les seves capacitats, de la seva motivació i de la seva eficiència.

–L'experiència de més de trenta anys portant a terme la inserció sociolaboral de les persones del col·lectiu.

–L'arrelament de CIPO en la ciutat.

–Creixent implicació del teixit empresarial de la ciutat en la tasca que portem a terme.

b) Amenaces:

–Cicle economicopolític global menys favorable.

–La competitivitat en les activitats que porta a terme CIPO.

–Necessitat d'adaptació constant als canvis i recerca constant de noves activitats.

La intercooperació (CONSOP)

L'estadi superior de la cooperació

La intercooperació, com tots sabem, és inherent a la cooperativa, de fet, no és altra cosa que elevar la cooperació a un nivell superior. El sisè principi cooperatiu ho explica així: "Les cooperatives serveixen els seus socis tan eficaçment com sigui possible, i enforteixen el moviment cooperatiu treballant conjuntament mitjançant estructures locals, nacionals, regionals o internacionals".

La intercooperació pot ser de graus diferents: des de l'estadi mínim, que és establir convenis de col·laboració entre diverses cooperatives, fins a la integració en un grup cooperatiu.

Tot i que hem de considerar com a positiva qualsevol manera d'intercooperar, ens centrarem en el que són les cooperatives de segon grau i els grups cooperatius, especialment en aquests últims, en tant que són les eines principals que poden aportar a les cooperatives d'iniciativa social la dimensió que en aquests moments ens demana el mercat.

Si agafem la Llei de cooperatives de Catalunya, veiem en què es diferencia una cooperativa de segon grau i un grup cooperatiu:

-Cooperativa de segon grau: "tenen l'objecte de completar, promoure, coordinar, reforçar o integrar l'activitat econòmica de les entitats que en són membres, amb l'extensió o l'abast que estableixin els estatuts respectius". Un exemple proper el tenim a l'Escola del Cooperativisme Aposta. És una cooperativa formada per la Federació de Cooperatives de Treball i una vintena de cooperatives.

-Grup cooperatiu: "s'entén per grup cooperatiu el conjunt format, majoritàriament, per diverses societats cooperatives, de la classe que sigui, i l'entitat cap de grup, que necessàriament ha de ser una cooperativa, que exerceix facultat o emet instruccions de compliment obligat per a les entitats agrupades, de manera que es produeix una unitat de decisió en l'àmbit d'aquestes facultats". (article 125 de la Llei de cooperatives). L'exemple més clar del que és un grup cooperatiu el tenim en MCC (Mondragon Corporación Cooperativa). En paraules d'Antonio Cancelo, expresident d'MCC: "Des del grup es desitja cooperar per aconseguir conjuntament alguns objectius importants per a les empreses que el constitueixen, superior als que poden assolir-se individualment".

En el cas de Mondragon, per exemple, es comparteixen els excedents i treballen plegats per posar en marxa línies de negoci noves.

Per resumir de manera molt sintètica les característiques dels grups, podríem dir que són:

- La voluntat d'agrupació
- L'organització democràtica
- La contribució als resultats, lligat al desenvolupament empresarial
- Una normativa conjunta
- Una estructura pròpia
- Mecanismes de solidaritat

Aquesta definició que, sobre el paper, resulta molt bonica i engrescadora, la realitat ens demostra que costa molt dur-la a la pràctica. De fet, els únics grups cooperatius que hi ha a l'Estat espanyol amb una certa dimensió són MCC, al País Basc, i el Grup Cooperatiu Valencià, al País Valencià. Després hi ha

diferents experiències, més o menys reeixides, però amb poca dimensió empresarial.

Situant-nos en el cooperativisme d'iniciativa social, el panorama encara està més erm. L'únic grup cooperatiu d'aquest sector que existeix és GrupConsop, una experiència que comença el 1998, però que tot just ara comença a despuntar, la qual cosa ens fa adonar que queda molt de camí per córrer.

Canvis en el sector de la iniciativa social

És cert que el nostre sector és molt nou, però no per això deixa d'estar sotmès a les lleis de mercat que governen els diferents sectors empresarials. D'una banda, estem immersos en un procés irreversible que ens afecta a tots, com és la globalització que, a banda d'altres canvis, està forçant un enduriment de la competència. Així mateix té lloc un fenomen de concentració empresarial creixent, segurament provocat per aquest procés de globalització. Tot això, amb un desenvolupament tecnològic imparable que obliga les empreses a fer grans inversions per estar al dia.

Per bé que aquesta situació en un principi ha afectat de manera més dura els sectors industrials o comercials, les cooperatives del sector de serveis d'atenció a les persones no ens podem quedar al marge d'aquesta reflexió. N'hi ha prou que fem un repàs de les cooperatives d'iniciativa social des dels seus

orígens fins a l'actualitat per adonar-nos-en. A Catalunya, a banda dels tallers de discapacitats, les primeres

cooperatives són les de serveis d'atenció domiciliària, que arrenquen als anys vuitanta. Són els mateixos ajuntaments les que les promouen i això fa pensar a les cooperatives que la feina estava assegurada i que només calia preocupar-se de la professionalització. Aquestes cooperatives fan una tasca molt important

de formació, que no existia en aquells moments, i de reconeixement de la professió, però hi ha una certa desatenció del vessant empresarial. Els clients, bàsicament les administracions locals i autonòmica, no s'han mantingut estàtics, ni tampoc el mercat. Podríem destacar bàsicament dos canvis importants en el sector:

1) Respecte dels clients, cada vegada s'han tornat més exigents. Es demana una millor atenció als clients usuaris i a uns preus ajustats i un nivell de professionalització i tecnificació més alts. A més a més, també es valora la capacitat de resposta ràpida i àmplia, és a dir que siguem capaços d'atendre diverses necessitats i diversos territoris.

2) Pel que fa al mercat en general, les empreses mercantils han començat a introduir-se en el sector. El fet d'entrar-hi els permet col·locar-se en una bona situació per quedar-se amb aquells serveis que generin més valor afegit o millores en la qualitat del treball dels professionals o aquells que permetin més grau d'innovació.

Es valora la capacitat de resposta ràpida i àmplia, és a dir, que siguem capaços d'atendre diverses necessitats i diversos territoris.

En els últims anys, moltes vegades ha estat precisament el client Administració pública qui ha optat per les empreses grans i amb sol·lència financera, en tant que, per les seves dimensions, han pogut donar resposta a les seves necessitats més àmplies.

L'entrada d'empreses mercantils trenca l'equilibri que hi havia hagut fins ara entre el conjunt d'entitats que cobrien el mercat, format bàsicament per un mosaic d'entitats petites: associacions, fundacions, cooperatives, entitats de caire religiós, de caire laic o grup de professionals; i algunes grans ONG com podrien ser Creu Roja, Caritas o d'altres. És cert que l'equilibri actual és fràgil, però el fet que hi hagués un denominador comú entre totes, la renúncia a l'afany de lucre, ha permès treballar en alguns sentits per donar cohesió al sector.

La situació és realment molt incerta, perquè d'una banda el sector ha d'acabar de madurar i de l'altra s'ha de veure com encaixen les diferents peces i com se situen les diferents entitats. La pregunta que ens hem de fer és si hem d'esperar a tenir una composició clara del puzzle per poder trobar el nostre lloc en el mercat o, contràriament, hem de passar a l'acció i prendre les mesures necessàries per avançar-nos i tenir una bona posició en la "graella" per quan es doni el tret de sortida?

Pot donar resposta el model cooperatiu a les actuals necessitats del sector? D'entrada hem de respondre que

L'entrada d'empreses mercantils en el camp de la iniciativa social trenca l'equilibri que hi havia hagut fins ara entre el conjunt d'entitats que cobrien el mercat.

sí, perquè per la seva pròpia estructura i principis, compleix molts dels requisits que es demanen a les noves empreses del segle XXI. Seguint aquest raonament, hi ha un altre valor a l'alça en les noves empreses que, se'ns dubte compleixen les cooperatives: han de ser molt properes al client i les seves necessitats. Ara bé, estariem fent una anàlisi molt parcial si no fóssim conscients dels reptes. Les empreses del futur han de ser solvents des del punt

de vista financer, amb capacitat de resposta ràpida, capaces de generar noves idees, amb una àmplia capacitat de negociació i d'amplitud de mercat. I en aquesta segona anàlisi, les cooperatives no acabem d'estar ben situades.

Com podem superar aquest dèficit? Segurament no n'hi haurà prou a ser molt solvents des del punt de vista professional, sinó que ens haurem de dimensionar correctament per donar resposta a les necessitats del mercat, i millorar la nostra capacitat de gestió empresarial. Actualment la majoria de cooperatives d'iniciativa social som molt petites per poder donar un servei integral, per poder gaudir de capacitat negociadora amb entitats financeres, per fer aliances estratègiques...

Les opcions per assolir dimensió són diverses, i totes passen per la intercooperació: compartir coneixement, crear aliances estratègiques, desenvolupar projectes comuns, generar estructures de segon grau, grups cooperatius...

L'experiència de GrupConsop

Què podem aportar des de GrupConsop a la reflexió sobre la intercooperació en els serveis d'atenció a les persones? En primer lloc, que el treball en xarxa entre diverses entitats es fa insuficient per donar una bona resposta a les necessitats actuals del mercat. Com passem de ser un grup de cooperatives amb voluntat de construir junts a un grup cooperatiu? Dit d'una altra manera, i en paraules de Jordi Garcia, en un article publicat a *Cooperatives de treball* (núm. 12), com passem de "grup de jazz a orquestra"? Potser la resposta la trobem en el procés des del naixement de Consop fins a l'actualitat.

Les arrels de Consop s'han de buscar l'any 1996, quan un conjunt de cooperatives participen de manera activa en el marc de la Federació, donant suport per a l'impuls de la sectorial de cooperatives d'iniciativa social. En aquest context, es dona una relació estreta entre els diferents directius de les cooperatives i es comença a parlar d'un treball més coordinat, de posar en pràctica el principi d'intercooperació.

Al desembre de 1998 decideixen formalitzar l'experiència espontània de treball en xarxa en una estructura cooperativa de segon grau. Es parteix de la base que el treball en xarxa permet arribar a llocs on sols no es podria arribar o bé on el camí seria molt més llarg.

Consop, des de 1998 ençà, ha passat per diferents etapes. En cert moment del procés una de les qüestions que es plantegen és la millora del model organitza-

Les opcions per assolir dimensió passen per la intercooperació.

tiu. Per tal de desenvolupar-lo, es porta a terme un treball de planificació estratègica per a Consop, amb l'ajut d'un equip d'assessors. Davant d'una de les preguntes que es formulen en aquest procés: fins on s'ha de portar el treball de cooperació?, es planteja la necessitat d'un nou canvi i s'aposta per a anar cap a una forma organitzativa de grup cooperatiu.

La raó principal d'aquest canvi és que permet construir des de la proximitat al client i al territori i implica unes estratègies i un model de gestió comuns. Alhora, el Grup permet que cada organització que la conforma mantingui la seva idiosincràsia i això és valora com una fet positiu.

En aquest procés, malauradament, hi ha dues cooperatives sòcies que se separen del grup davant la impossibilitat de poder fer aquest salt ni poder-se'l plantejar amb un termini de temps.

Què ens ha aportat ser grup cooperatiu?

Tot el procés de Consop ha estat enriquidor per a les cooperatives membres, tant els anys treballats des del marc de cooperativa de segon grau, com posteriorment des de la fórmula de grup cooperatiu. El procés, amb encerts i errors, ens ha fet créixer i fer camí. Ha permès tenir un bagatge i una experiència que tant de bo es pugui aprofitar per més cooperatives o per més entitats.

El model resultant de tot el procés de planificació estratègica ha compor-

tat una cessió de sobirania per part de les cooperatives membres. Ho definim de la manera següent: “la capacitat que té el Grup per fer un mandat”. Acompanyant aquesta definició, s'introdueixen també elements clau com la flexibilitat, ja que, d'una banda, cada organització té una història i una manera de fer, i de l'altra, l'entorn és molt complex, els canvis són ràpids i, per tant, ens cal un model tan flexible com sigui possible.

La cessió de sobirania es tradueix en:

—Gestió de les persones. Criteris generals de gestió de les persones que treballen en les organitzacions del grup.

—Recursos directius. Els directius són considerats com recursos del Grup i hi ha un programa d'actualització de les habilitats directives.

—Model de responsabilitat social. Aprofundir i generar debat al voltant d'aquest concepte dins les nostres organitzacions i generar un document de responsabilitat social.

—Creació de marca. Consideràvem molt important que els nostres clients ens identifiquessin amb claredat, la qual cosa ens ha portat a reforçar una única marca que permeti una comercialització clara.

—Gestió de mercats. Treballar sota el model de proactivitat en el territori i en les activitats.

—Model territorial. L'estratègia de diferenciació i posicionament del mercat és l'arrelament territorial que tenen les organitzacions del grup amb la

capacitat d'una gestió global en tot l'àmbit català i en les diferents especialitzacions (productes).

—Criteris de management. Conjunt d'eines comunes a totes les organitzacions. La presa de decisions ha d'estar estructurada i ha de ser coneguda. Les eines clau de direcció són la planificació estratègica, el pla de gestió anual, el quadre de comandament econòmic, els criteris de qualitat i els plans de màrqueting.

—Serveis centrals. Centralitzar en la mesura que sigui possible aquells serveis que les organitzacions necessitin.

—Acords de col·laboració.

Si ens centrem en l'últim any, els resultats obtinguts sota el paraigua de grup cooperatiu ens porten a assegurar que es tracta d'un model que genera valor afegit. No només pel que fa a la generació de nou negoci, sinó valor en l'obertura que prenen les persones que treballen en les organitzacions, la idea de no estar sols, el sentiment de pertinença a una entitat més àmplia, la capacitat de generar noves propostes, la capacitat de traslladar coneixement i maneres de fer...

El grup cooperatiu permet construir des de la proximitat al client i al territori i implica unes estratègies i un model de gestió comuns.

Ponències presentades en el marc de la Jornada de Bones Pràctiques de les Cooperatives d'Iniciativa Social celebrada el 8 de juliol de 2004 a Mataró

Reconsiderar la riqueza y el empleo. Inserción sociolaboral y ciudadanía

Patrick Viveret i Equip Promocions

Editorial Icaria

Amb aquest llibre, els autors posen damunt de la taula estudis i reflexions sobre una de les idees eix de les nostres societats desenvolupades; en la introducció deixen clares dues qüestions centrals: la crítica als efectes negatius d'aquest tòpic: *"La generació de riquesa i ocupació"* s'ha convertit en un convencionalisme per justificar tot tipus de decisions, sense tenir en compte el seu impacte en la qualitat de vida, en el medi ambient o en la cohesió social, i l'objectiu-proposta: *"Amb aquest llibre pretenem estimular un debat necessari per a crear altres indicadors centrats en els Drets Humans, no en la creixent mercantilització de la vida, de l'activitat"*.

La crítica: "La generació de riquesa i ocupació" ha esdevingut un tòpic convencional per justificar tot tipus de decisions, sense tenir en compte el seu impacte en la qualitat de vida, en el medi ambient o en la cohesió social.

L'objectiu-proposta: "Amb aquest llibre pretenem estimular un debat necessari per a crear altres indicadors centrats en els Drets Humans, no en la creixent mercantilització de la vida, de l'activitat".

Aquesta és per mi la principal virtut del llibre i el motiu que anima a llegir-lo. Des de les diferents dedicacions professionals, els autors ens inviten a

qüestionar criteris, idees, elements d'anàlisi, etc. que tantes vegades utilitzem acriticament i a reconsiderar per no deixar-nos condicionar per aquests i ser innovadors, per proposar des de l'opció fonamental pel desenvolupament humà i la inclusió social justa, per la democràcia i la ciutadania.

La primera part recull l'informe de Patrick Viveret "sobre l'evolució de la noció de riquesa i els factors necessaris per posar-la al servei de la ciutadania i la democràcia". Patrick Viveret és conseller refrendatari en el Tribunal de Comptes de França i ha estat director de la Missió "Nous factors de riquesa" en la Delegació Interministerial per a la Innovació Social de la Secretaria d'Estat d'Economia Solidària.

En la segona part, l'Equip Promocions exposa la seua reflexió sobre les polítiques d'ocupació i el desenvolupament local: "Amb una perspectiva crítica s'analitzen les interrelacions i contradiccions pròpies de la societat laboral mitjançant la proposta d'alternatives basades en la ciutadania activa, models de desenvolupament humà i inclusió social justs". L'Equip Promocions està format per Emeterio Frago, Daniel Jover, Víctor Manuel López i Guillermo Mora, socis fundadors de PROMOCIONS-Xarxa de coneixements i

serveis avançats per al desenvolupament. Es tracta d'una organització pionera en el camp del desenvolupament local, la creació d'ocupació, la promoció empresarial i la inserció sociolaboral. Des de les seues especialitats (dret, educació, economia, filosofia i recursos humans), els autors integren el grup directiu actuant a l'àmbit de l'economia social i solidaria.

Recomane llegir el càlid pròleg de Henryane de Chaponay que dona bon compte de fins a quin punt les preocu-

pacions professionals, socials, intel·lectuals, etc. poden generar llaços d'amistat i espais de diàleg, que són els que fan possible un llibre com aquest. Sols així es genera un text en què la reflexió teòrica i l'experiència vital i professional es mostren unides i mútuament reforçades i alimentades. Sols així s'aprecia que, darrere els companys de tasca, hi ha companys de camí.

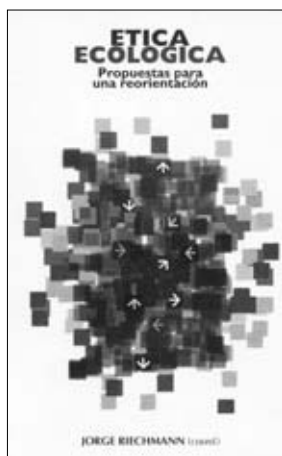
Elvira Durán

Ètica ecològica. Propuestas para una reorientación

Diversos autors coordinats per Jorge Riechmann
Ed. Nordan-Comunidad

Aquest llibre és un treball col·lectiu, aportat per setze autors i autors de diferents països d'Europa i Amèrica, en un important esforç de col·laboració transatlàntica, per tal d'assumir una filosofia que es faci càrrec dels gravíssims problemes ecosocials que ens toca fer front. Les diverses contribucions recollides en aquest llibre interroguen la problemàtica relació que tenim amb la naturalesa, ofereixen elements d'anàlisi des de la perspectiva de la filosofia moral i presenten propostes d'interès per a la comprensió dels diferents conflictes: des de la desigual distribució dels "béns" i els "mals" ecològics, plantejats sovint en termes de justícia ambiental, fins als debats sobre el tracte ètic als animals; des de l'estètica ambiental fins a l'ecofeminisme, o des de les qüestions metaètiques fins a les propostes normatives.

Podeu trobar-lo a: Xarxa del Mercat Social aqueni@grupaqueni.coop.
Tel. 93 268 43 85

Hèctor Galvany

Què dius que veus?

Un joc de misteri sobre els conflictes
Continguts: GREC resolució de conflictes
Dinàmica del joc: Oriol Ripoll
www.grecmail.org

Què dius que veus? és un joc en què els participants aprendran que, davant d'una situació de conflicte, actuen amb les pautes i conductes apreses i amb creences en les quals hem estat educats, però que, trencant aquestes pautes, conductes i creences, es poden descobrir altres perspectives de la mateixa situació que ens ajuden a adoptar una actitud diferent.

Els objectius del joc són descobrir que, davant d'una situació de conflicte, intervenen diferents agents, cadascun dels quals té uns interessos i unes necessitats diferents. Per això cal trobar fórmules imaginatives que permetin donar una solució o resposta positiva al conflicte proposat i transferir el que s'ha après al dia a dia de l'aula, buscant noves formes de resoldre els seus conflictes quotidians.

Podeu trobar-lo a la Llibreria de la Generalitat de Barcelona, Girona i Lleida i a Lo Raconet de Tarragona.

H. G.

Com passar-se al programari lliure

Quaderns de participAcció 11

Revista Illacrua 126

Des de la dependència que ens origina estar informatitzats i subjectes a unes condicions (programes) fixades pels interessos de les marques imposades pel mercat, fa molta patxoca veure com es va avançant en la creació de sistemes informàtics lliures i d'us i concepció democràtics. En aquesta línia, els *Quaderns de participAcció* de la revista *Illacrua* informa-forma en el seu número 11 per respondre àmpliament la pregunta *Com passar-se al programari lliure?* Desenvolupant una rica informació tan ideològica com pràctica, hi trobareu des de consells per començar a trencar els monopolis del programari propietari fins a una fitxa tècnica amb informació per a la instal·lació de sistemes operatius, un glossari per acompanyar-vos en el coneixement del vocabulari més necessari, l'entrevista a Miquel Vida, editor de Barrapunto.com (el lloc web de referència del programari lliure de parla hispana a internet), per acabar amb una fitxa de recursos amb webs, projectes i llibres recomanats.

illacrua@illacrua.net

H. G.

nexe 16

El silenci i la soledat tenien aquella impressionant vigència que tenen sempre de nit al barri dels bancs. Barri molt més silenciós i solitari, de nit, que qualsevol altre; probablement per contrast, per la violenta activitat d'aquells carrers durant el dia, pel soroll, la inenarrable confusió, l'embull, la immensa multitud que s'hi agita durant les hores d'oficina. Però també, quasi amb certesa, per la soledat sagrada que regna en aquells llocs quan els Diners descansen. En el moment en què els darrers treballadors i gerents s'han retirat, quan s'ha acabat aquella tasca esgotadora i sense cap ni peus en què un pobre diable que guanya cinc pesos al mes en mou cada dia cinc milions, en què veritables multituds dipositen amb infinites preocupacions trossos de paper amb propietats màgiques que altres multituds retiren d'altres finestretes amb precaucions inverses.

Procés fantasmagòric i màgic, encara que ells, els creients, es creguin persones realistes i pràctiques, accepten aquell paperot brut, on amb molta atenció es pot desxifrar una espècie de promesa absurda en virtut de la qual un senyor que ni tan sols firma amb la seva pròpia mà, es compromet, en nom de l'estat, a donar no sé què al creient a canvi del paperot.

Ernesto Sábato, *Informe sobre ciegos*